

Autor: Mgr. Martin Zelenka

Recenzenti: PaedDr. Tomáš Bouda
Ing. Květa Goulliová

© Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2008

ISBN 978-80-7290-372-6

Shrnutí

Středisko vzdělávací politiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze řešilo v letech 2007-2008 projekt „Kvalita II“ v rámci Operačního programu „Rozvoj lidských zdrojů“, který byl financován z prostředků Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu ČR. Výstupy projektu mají různou formu a podobu. Jednou z nich je řada pěti publikací vydávaných Pedagogickou fakultou UK v Praze v druhé polovině roku 2008. Jedná se o tituly, které v širokém autorském týmu vznikaly především v posledním roce řešení projektu, tedy od podzimu roku 2007 do podzimu roku 2008.

- Kvalita škol a hodnocení výsledků vzdělávání
- Účast na vzdělávání, financování škol a uplatnění absolventů
- Evaluace, učitelé a vývoj středního školství
- Kvalifikační požadavky na vzdělání v krajích ČR
- Přejedání absolventů škol ze vzdělávání na pracovní trh

Pátá publikace v této řadě se zabývá **přejedáním absolventů ze vzdělávání do zaměstnání** a změnami v jejich uplatnění na pracovním trhu během posledních deseti let. První část se zabývá různorodostí vzdělávacích kariér. Druhá část se týká hodnocení získaného vzdělání a ukončené školy absolventy a jejich proměnami v letech 1997-2007. Třetí část se zaměřuje na sociální nerovnosti a jejich vliv na získání vzdělání v české společnosti. Jde zejména o vztah mezi vzděláním rodičů a jejich potomků, mezigenerační vzdělaností mobilitu a celkový vliv rodinného zázemí na dosaženou úroveň vzdělání. Čtvrtá část publikace se týká samotného přejedání mladých lidí ze vzdělávání na trh práce, zvláště pak hledání prvního zaměstnání a jeho kvalitu, mobilitu na začátku pracovní kariéry a kvalitu současného zaměstnání. Pátá část se zaměřuje na objektivní i subjektivní ukazatele jistoty práce. Konečně poslední část publikace analyzuje vztah mezi úrovní a oborem vzdělání a kvalifikačními požadavky pracovních míst, která absolventi zastávají.

Část věnovaná vzdělávacím kariérám je zaměřena zejména na odlišnosti různých vzdělávacích skupin podle počtu let strávených v různých typech škol. Ve stručnosti je také ukázáno, jaké mají mladí lidé, kteří navštěvovali příslušný typ vzdělávání, na pracovním trhu uplatnění.

Vzhledem k významným změnám v postavení absolventů na trhu práce je důležité rozumět tomu, jak absolventi hodnotí vystudovanou školu a dosaženou úroveň vzdělání. V části věnované této problematice se publikace snaží odpovědět na několik otázek. Jaké kompetence během svého formálního vzdělávání absolventi získali a jak jsou pro ně důležité v práci? Poskytla jim škola široké základní poznatky, dobré možnosti specializace, upřednostňovala kvantitu poznatků před hlubším a kvalitním poznáním a jaké má získané vzdělání vztah k praxi? Obsahovala výuka zastaralé poznatky, byli příliš teoretické nebo naopak příliš praktické? Hodnotí absolventi volbu úrovně a oboru vzdělání jako správnou, nebo by dnes zvolili jinou vzdělávací dráhu?

Jedna z důležitých částí publikace se zabývá vztahem mezi rodinným zázemím a úspěchem v pracovní kariéře. Rodinné zázemí hraje v České republice v tomto ohledu poměrně významnou roli, proto je třeba znát odpovědi na dvě zásadní otázky. Za prvé, jak společenský původ absolventů ovlivnil jejich vzdělávací kariéru a úroveň jejich dosaženého vzdělání, a za druhé, jaký vliv to má na jejich úspěch na trhu práce? Samotný úspěch v práci je v textu zmapován hned v několika částech. Jde zejména o zkoumání délky hledání prvního zaměstnání, kvality prvního zaměstnání, mobility na začátku pracovní kariéry a kvality současného zaměstnání.

Pro zkoumání vztahu mezi rodinným zázemím, vzděláním a zaměstnáním byl vytvořen konceptuální model, který bylo možné operacionalizovat a poté empiricky testovat. Výchozím bodem modelu je rodinné zázemí jedince, tvořené čtyřmi charakteristikami: vzděláním rodičů, povoláním rodičů, ekonomickým kapitálem rodiny a jejím sociálním kapitálem. Uvedené charakteristiky rodinného zázemí spolu přirozeně významně souvisejí. Rodinné zázemí pak hraje důležitou roli při utváření hodnotové orientace rodiny a je podstatné pro chování, jednání a zaměření jedince i školy, které tak fungují jako zprostředkovatelé vlivu mezi rodinným zázemím a dosaženým vzděláním. Přímý vliv

rodinného zázemí na vlastní snahu jedince a zájem se vzdělávat není tak výrazný, působí hlavně prostřednictvím vlivu podpory ze strany rodiny a podpory ze strany školy a učitelů, které jsou důležité pro vlastní motivaci dosáhnout co nejvyššího vzdělání. Vlastní zájem a motivace pak zásadním způsobem ovlivňuje úroveň dosaženého vzdělání. Důležitou roli však přitom hraje také vzdělání rodičů. Při přechodu ze vzdělávání do zaměstnání má na kvalitu prvního zaměstnání ústřední vliv úroveň dosaženého vzdělání. Kvalita současného zaměstnání mladých lidí v České republice se pak do značné míry odvíjí od dosaženého vzdělání a kvality prvního zaměstnání.

Vzhledem k prohlubující se globalizaci, rostoucímu vlivu zaměstnavatelů a klesajícím možnostem sociálního státu se snižují jistoty spojené s prací. V řadě evropských zemí jsou ohroženi právě mladí absolventi škol vstupující na trh práce. Mnohdy získávají práci pouze na částečný úvazek nebo na dobu určitou. V další části publikace je proto zkoumána míra jak objektivní, tak subjektivní nejistoty mladých lidí spojené s jejich postavením na trhu práce v České republice. Objektivní stránka problému je analyzována pomocí četností výskytu zaměstnání na dobu určitou a na částečný úvazek. Z hlediska subjektivně pocíťované pracovní jistoty se publikace zabývá zejména obavami ze ztráty zaměstnání a vnímanou jistotou práce.

Spolu s ekonomickými změnami dochází k proměně odvětvové a profesní struktury zaměstnanosti a s tím souvisejících kvalifikačních potřeb pracovního trhu. Proto se v následující části publikace věnuje také úrovni a oboru vzdělání absolventů a požadovanému vzdělání na pracovních místech, která absolventi škol zastávají. Zaměřuje se na míru shody dosaženého vzdělání a vykonávaného zaměstnání a na jejich souvislosti s postavením absolventů na pracovním trhu.

Provedené analýzy jsou z velké části založeny na třech rozsáhlých šetřeních absolventů škol, které v České republice proběhly v letech 1997, 2002 a 2007. Uvedená šetření se sice snažila pokrýt řadu různých témat, důraz však byl vždy věnován i otázkám přechodu ze vzdělávání na trh práce. Použity ovšem byly i jiné zdroje (ELFS Ad hoc modul 2000, ESS 2002-2007, Reflex 2004-2007 atd.) a řada rozborů má proto mezinárodní a srovnávací charakter. Vůbec nejdůležitějším zdrojem většiny analýz bylo ovšem šetření „Výzkum uplatnění absolventů škol na pracovním trhu a kvalifikačních nároků práce“. Výzkum byl uskutečněn jako součást projektu OP RLZ Kvalita II a samotný sběr dat se uskutečnil od října roku 2007 do ledna roku 2008 v České republice.

Summary

The Education Policy Centre, Faculty of Education, Charles University in Prague, has implemented in 2007-2008 the project entitled “**Quality II**” under the Operational Programme “Human Resources Development”. It was funded from the European Social Fund and the CR’s national budget. The project outcomes take various forms. One of them is a series of five titles published by the Faculty of Education, Charles University in Prague, in the second half of 2008. The publications have been prepared by a wide team of authors largely during the final year, i.e. from autumn 2007 to autumn 2008.

- Quality of Schools and Evaluation of Educational Outcomes
- Participation in Education, Funding of Schools and the Employment of Graduates
- Evaluation of Schools, Teachers and the Development of Upper Secondary Schools
- Qualification Requirements for Education in Regions of the Czech Republic
- Graduate Transition from School to Work

The fifth publication in this series concerns **the transition of school graduates from education to employment** and changes in their labour market situation that occurred in the last ten years. The first part of the publication concerns the diversity of educational careers. The second part deals with the ways in which graduates evaluate the education they have attained and the school they attended, and how this evaluation changed between 1997 and 2007. The third part focuses on social inequalities and their influence on educational attainment in Czech society. This concern, in particular, the link between the education of parents and that of their offspring, inter-generational educational mobility, and the overall influence of family background on the level of education achieved. The fourth part of the publication concerns the very transfer of young people from education to the labour market, particularly their seeking of the first job, the quality of the job, their mobility at the beginning of their career and the quality of their current employment. The fifth part focuses on objective as well as subjective indicators of job security. Finally, the last part analyses the relationship between the level and field of education on the one hand and the qualification requirements for jobs held by graduates on the other hand.

Part that concerns educational careers especially focuses at differences of distinct educational groups regarding number of years spent in different types of schools. In short it is shown too, what is the situation in the labour market of young people that attended particular type of education.

In view of the major changes in the position of graduates in the labour market it is necessary to understand how graduates evaluate the school they completed and the education they have attained. In the part concerned with these issues the publication seeks to answer several questions. What competencies have graduates acquired during their formal education and how important are they in their job? Have the school provided them with a broad general knowledge and good opportunities for specialisation? Did it prefer quantity of knowledge to profound understanding? How does the education achieved relate to practice? Did the subject matter taught contain outdated information? Was it too theoretical or too practice-oriented? Do the graduates see their choice of the level and field of education as correct, or would they now opt for a different educational path?

One of the important parts of the publication concerns the relationship between family background and career success. In the Czech Republic, family background plays a relatively significant role in this respect. It is therefore necessary to know answers to two questions. Firstly, how did the social background of graduates influence their educational path and the level of their educational attainment? Secondly, what influence did this have on their success in the labour market? Success at work is mapped in several parts of the text. Attention is paid, above all, to exploring the length of the process of first job seeking, the quality of the first job, mobility at the beginning of the professional career and the quality of the current job.

For the purpose of exploring the link between the family background, education and employment a conceptual model was designed that could be operationalised and empirically tested. The starting point in the model is the family background of an individual described in terms of four characteristics: the parents' education, the parent's occupation, the economic capital of the family and their social capital. These characteristics are naturally interconnected. The family background plays an important role in the development of the family's value orientation, and it is essential in terms of the conduct, behaviour and focus of an individual as well as the school that operates as mediators between the influence of family background and attained education. The direct influence of the family background on the educational aspirations and efforts of an individual is not so significant – it largely takes the form of support on the part of the family, the school and the teachers. This support is important for developing motivation to achieve the highest possible level of education. Individual aspirations and motivation then have a major impact on the level of educational attainment. The parents' education also plays an important role in this process. As regards transfer from education to employment, the level of education achieved has a key impact on the quality of the first job. The quality of the current jobs of young people in the Czech Republic largely depends on their education and the quality of the first job.

As a result of the progressing globalisation, the growing influence of employers and the decreasing possibilities of the welfare state work-related security are diminishing. In many European countries it is young graduates entering the labour market that are most at risk. Many of them only get part-time or temporary employment contracts. The following part of the publication therefore examines both the objective and subjective level of insecurity in young people in relation to their position in the Czech labour market. The objective aspects of this issue are analysed by means of the incidence of part-time and temporary jobs. As regards the subjective aspects of work security, the publication deals primarily with concerns about loss of employment and with the perceived job security.

Changes in the economy induce changes in the industry and occupational structure of employment, as well as changes in the related qualification needs of the labour market. This is why the following part of the publication deals with the level and field of education achieved by graduates, and the qualifications required for the jobs they hold. It focuses on the extent to which the education achieved matches these qualification requirements and how this relates to the position of the graduates in the labour market.

The analyses conducted are largely based on three extensive surveys among school graduates that took place in the Czech Republic in 1997, 2002 and 2007. The surveys sought to cover a number of various topics. However, emphasis was always placed, in addition to other things, on transfer from education to work. Various other sources were used as well (ELFS Ad hoc modul 2000, ESS 2002-2007, Reflex 2004-2007 etc.) and many analyses therefore bear international and comparative features. The most important source for a majority of analyses was the study entitled "Research into the Situation of School Graduates in the Labour Market and Job Qualification Requirements". It was conducted as part of the OP HRD project Quality II, and the data was collected between October 2007 and January 2008 in the Czech Republic.

Obsah:

Úvod	8
Vzdělávací kariéra	12
Hodnocení vystudované školy	25
Hodnocení výuky na vystudované škole	25
Volba v případě opakování vzdělávací dráhy	30
Sociální nerovnosti a vzdělávání	33
Nerovnosti ve vzdělávání	34
Expanze, nerovnosti a spravedlivost	35
Vliv vzdělání rodičů na dosažené vzdělání v mezinárodní perspektivě	36
Nejvyšší dokončené vzdělání a vzdělání rodičů v České republice	39
Mezigenerační vzdělanostní mobilita	42
Vliv rodinného zázemí na dosaženou úroveň vzdělání	44
Mladí lidé na trhu práce - přechod ze vzdělávání do zaměstnání	51
Hledání prvního zaměstnání	51
Délka hledání prvního zaměstnání	52
Způsoby hledání první práce	55
Kvalita prvního zaměstnání	57
Mobilita na začátku kariéry	64
Změna profese	65
Změna socioekonomického statusu	67
Kvalita současného zaměstnání	69
Jistota práce	76
Objektivní jistota práce	77
Subjektivní jistota práce	79
Celková jistota práce	80
Shoda dosaženého vzdělání a vykonávaného zaměstnání	82
Shoda oboru vzdělání a oboru zaměstnání v prvním zaměstnání	84
Shoda oboru vzdělání a oboru zaměstnání v současném zaměstnání	86
Shoda úrovně vzdělání a úrovně zaměstnání v současném zaměstnání	88
Shoda oboru a úrovně vzdělání s oborem a úrovní vzdělání – odpovídající zaměstnání	90
Literatura	92
Příloha: Technická zpráva – Šetření k výzkumu uplatnění absolventů škol na pracovním trhu a kvalifikačních nároků práce	94

Úvod

Období přechodu ze vzdělávání do pracovního života je již skoro dvacet let středem pozornosti mnoha výzkumníků a politiků. Mladí lidé po skončení přípravy na povolání patří ve většině vyspělých zemí ke skupině nejvíce ohrožených nezaměstnaností. Tato skutečnost znamená nejen neuspokojivé využití potenciálu lidských zdrojů z pohledu společnosti, ale z pohledu jednotlivce může negativně ovlivnit budování pracovní a životní kariéry. Stále důležitějšími se tak stávají otázky, jaké faktory ovlivňují začleňování mladých lidí do pracovního života a jakými způsoby lze tento proces usnadnit.

V této souvislosti se diskuse odborníků zaměřuje na to, jak by příprava na povolání měla vypadat, pokud jde o oborovou a úroňovou strukturu vzdělávacího systému, jak zajistit větší variabilitu a prostupnost vzdělávacích cest, v jaké míře má počáteční vzdělání kombinovat obecné dovednosti a odborné znalosti, jak by měl fungovat podpůrný informační a poradenský systém a jakým způsobem sblížit vztah mezi vzděláváním a trhem práce a podnítit spolupráci škol se zaměstnavateli?

Aby bylo možné vůbec takovéto problémy řešit, je třeba si nejprve odpovědět na otázku, jak lze vlastně přechod ze vzdělávání do pracovního života definovat? Z pohledu jednotlivců (absolventů škol) může být tento přechod chápán jako období změny statusu, během kterého směřují mladí lidé směrem od vzdělávání na plný úvazek k stabilní pracovní pozici na trhu práce. (Hannan, Werquin 2001) Bohužel je však poměrně obtížné formulovat kritéria pro označení konce přechodového období nebo konce integrace na pracovní trh. Odpověď na to není jednoznačná a liší se podle vzdělávacího, ekonomického a společenského kontextu. V zásadě však lze použít dva pohledy. Z makroekonomického hlediska je dokončeno období přechodu v momentě, kdy míra nezaměstnanosti určité věkové kohorty dosáhne stejné úrovně jako míra nezaměstnanosti dospělých. Z pohledu jednotlivce je pak přechod dokončen v momentě, kdy získá člověk stabilní zaměstnání. (Descy, Tessaring 2001)

Forma přechodu ze vzdělávání do zaměstnání závisí z velké míry na situaci v jednotlivých zemích. Ta se samozřejmě liší, protože v různých zemích existují různé systémy vzdělávání a navíc různá ekonomická a sociální situace ovlivňuje všechny prvky, které v přechodu hrají roli.

Zdaleka nejdůležitějším předpokladem úspěšného přechodu z počátečního vzdělávání do pracovního života je silná a dobře fungující ekonomika. V porovnání s celkovým stavem hospodářství jsou vlivy různých vzdělávacích systémů, struktur trhu práce, politik vzdělávání a zaměstnanosti relativně okrajové. Nicméně je zřejmé, že na tomto okraji má vzdělávací, zaměstnanecká a sociální politika na rozdíl mezi zeměmi podstatný vliv - například při vytváření základů pro celoživotní učení, při řešení problémů s přechodem skupin, u kterých je největší riziko sociální exkluze a při zvyšování ekonomické efektivnosti a sociální spravedlnosti.

V rámci vyspělých ekonomik lze rozlišit jednak země s vysoce institucionalizovanými vazbami mezi vzděláváním a trhem práce (např. Německo nebo Rakousko) a jednak země, které naopak kladou důraz spíše na flexibilitu poskytování vzdělávání a flexibilitu trhu práce a jejichž systémy kvalifikací jsou navrhovány v co možná nejmenší závislosti na poskytovatelích vzdělávání (např. Spojené království). Ukazuje se, že země bližší prvnímu typu mají také relativně silně rozvinuté sociální partnerství a účast obcí na vzdělávání a na realizaci politik týkajících se mladých lidí a zdá se, že to pro mladé lidi znamená relativně bezpečnou cestu od vzdělávání do pracovního života. Země bližší druhému typu se na druhou stranu zdají mít otevřenější trhy práce pro mladé a především mají systémy vzdělávání a přípravy koncipovány otevřeněji z hlediska celoživotního učení. (Durand-Drouhin 1999)

V industrializovaných společnostech je vzdělání jasně nejvýznamnějším faktorem předurčujícím úspěch v profesním životě. Zaměstnavatelé si podle něho vybírají pracovníky pro specifické pracovní pozice a úkoly a jednotlivci do něj investují, proto aby vylepšili svoje postavení na trhu práce. V porovnání se staršími ročníky jsou mladí lidé na trhu práce v relativní nevýhodě, jak co se týče zaměstnatelnosti, tak

co se týče kvality zaměstnání a to i přes některé v současné době působící faktory, které jim situaci ulehčují. Zejména jde o neustálé zmenšování velikosti věkových kohort, obecný růst úrovně jejich dosaženého vzdělání, rostoucí doba strávená ve škole a zvyšování podílu hospodářských odvětví, která se zaměřují na rekrutování mladé pracovní síly. (Shavit, Miller 1998)

Přesto je však nezaměstnanost mezi mladými lidmi (obzvláště mezi méně kvalifikovanými) podstatně rozšířenější než u dospělé populace. Navíc mladí lidé jsou častěji zaměstnáni na smlouvu na dobu určitou nebo na částečný pracovní úvazek a stále více jich kombinuje zaměstnání se vzděláváním, díky čemuž se ještě více prodlužuje doba přechodu ze vzdělávání do pracovního života. Toto lze však vnímat také pozitivně. V mnoha vyspělých zemích se stává přechod ze vzdělávání do zaměstnání nejen delším, ale také mnohem komplexnějším procesem, který dává studentům příležitost kombinovat práci a zaměstnání tak, aby získali dovednosti využitelné v praxi. (Descy, Tessaring 2001)

Průběh přechodu ze vzdělávání do zaměstnání může být ovlivňován řadou faktorů a to jak negativně, tak pozitivně. Tyto faktory lze hledat za prvé ve fázi vzdělávání, za druhé v samotném období přechodu a za třetí na straně trhu práce.

V oblasti vzdělávání je důležité, aby byly definované, dobře organizované, otevřené a koherentní vzdělávací cesty a systémy kvalifikací koncipované a vytvořené s perspektivou celoživotního učení. Vzdělávací systém by měl poskytovat širokou škálu odborných a technických dovedností společně se všeobecným vzděláním a osobními dovednostmi mladým lidem, kteří nepokračují za vyšším vzděláním. Vzdělávací systém by měl dále zamezit, aby velké množství mladých lidí předčasně odcházelo ze vzdělávání a vykonávalo práci s nízkou kvalifikací, která nemá návaznost na jejich vzdělání a přípravu. Odborná kurikula by měla obsahovat omezený počet obecně vzdělávacích předmětů, která jsou zaměřena na úzce vymezené specifické profese. Měl by být dostatek možností pro spojení výuky mládeže ve třídách s přípravou mimo vzdělávací zařízení, ať už na pracovišti nebo v komunitách. Mělo by se zabránit nedostatečně rozvinutým cestám mezi počátečním odborným vzděláváním a dalším a vyšším vzděláváním v důsledku oddělených vstupních požadavků, systémů kvalifikací a mechanismů financování středního a terciárního vzdělávání a vzdělávání dospělých.

V období přechodu je zejména důležitá existence dostupných informací a poradenských služeb pro všechny mladé lidi, přičemž toto poradenství by se mělo týkat jak vzdělávání, tak trhu práce. Měl by existovat funkční institucionální rámec pro organizovanou a stálou účast a spolupráci mezi důležitými aktéry na úrovni národní, oborové a lokální. Zároveň musí být dostatek snadno dostupných cest zpět do vzdělávání pro ty, kteří jej nedokončili, včetně individualizované pomoci mladým lidem s problémy na trhu práce a dostatek mechanismů financování podporujících jejich návrat do organizovaného vzdělávání.

Z pohledu trhu práce je kromě celkové dobré situace v zaměstnanosti (nízká celková míra nezaměstnanosti) také důležité, aby trh práce byl tzv. přátelský k mladým, aby byly pevně upředené záchranné sítě pro mladé lidi, kteří jsou nejvíce ohroženi sociální a ekonomickou exkluzí a aby byly dobře navržené monitorovací nástroje, jako např. statistiky, ukazatele a průřezové průzkumy odrážející vývoj v oblasti vzdělávání a zaměstnanosti, které nepopisují tyto systémy izolovaně, ale naopak zachycují jejich vzájemné interakce. (Durand-Drouhin 1999)

Předkládaný text „Přechod absolventů škol ze vzdělávání na pracovní trh“ je zaměřen na řadu otázek týkajících se přechodu mladých lidí ze školy do zaměstnání. Zorným úhlem přitom z výrazné části nebudou tvrdé statistiky vypovídající například o nezaměstnanosti mladých lidí, ale zejména půjde o výpověď absolventů samotných, o jejich zkušenosti, hodnocení a fakta, které o své vzdělávací a pracovní kariéře, průběhu přechodu a souvisejících skutečnostech sdělili.

Výraznou měrou k získání těchto informací o absolventech přispěli tři šetření. Tato šetření byla provedena v letech 1997¹, 2002² a 2007 v České republice, a i když se všechna tato šetření snažila

---

¹ Šlo o šetření nazvané „Absolventi škol“ a zúčastnilo se 1742 respondentů ve věku 20-29 let

pokryt řadu jiných témat, jejich hlavním zaměřením byl přechod ze vzdělávání na trh práce. Kromě těchto šetření byly při provádění analýz použity i jiné dodatečné mezinárodní výzkumy (ELFS Ad hoc module 2000, ESS, REFLEX, atd.). Díky tomu má řada analýz mezinárodní komparativní charakter.

Nejzásadnějším zdrojem většiny analýz provedených pro účely tohoto textu bylo šetření „Výzkum uplatnění absolventů škol na pracovním trhu a kvalifikačních nároků práce“. Samotné dotazování bylo provedeno v České republice od října roku 2007 do ledna roku 2008. Tento výzkum byl uskutečněn jako součást projektu OP RLZ Kvalita II a jeho cílem bylo především odpovědět na dva základní okruhy otázek: Za prvé jak probíhá přechod absolventů ze vzdělávání do zaměstnání, jak se mění jejich uplatnění na pracovním trhu během posledních deseti let a jak z tohoto pohledu absolventi hodnotí získané vzdělání a ukončenou školu. Za druhé jaký je vztah mezi kvalifikačními požadavky pracovních míst v ekonomice a skutečným vzděláním pracovníků, nakolik jsou v souladu a jak využitelné je vzdělání na pracovním trhu. V rámci tohoto výzkumu bylo dotázáno 5853 respondentů ve věku 19-59 let, přičemž v 3380 případech šlo o mladé lidi ve věku 19-29 let³.

Samotný text se věnuje tématu přechodu ze vzdělávání do pracovního života v několika částech, ve kterých jsou podrobně rozebrána všechna významná témata s tímto přechodem související. Česká republika prošla v posledních deseti letech poměrně významným ekonomickým a společenským vývojem. Tyto vývojové změny ovlivnily trh práce, roli vzdělávání, sociální strukturu, životní úroveň, hodnoty a očekávání. Zároveň došlo k transformaci vzdělávacího systému, což ovlivnilo profily a délku vzdělávacích kariér současných absolventů v porovnání s mladými lidmi, kteří absolvovali před deseti lety. V první části textu se proto zaměříme na vzdělávací kariéry. Analyzovat budeme zejména odlišnosti různých vzdělávacích skupin podle počtu let strávených v různých typech školy. Ve stručnosti také ukážeme, jaké mají mladí lidé, kteří navštěvovali příslušný typ vzdělávání, na pracovním trhu uplatnění.

Vzhledem k významným změnám postavení absolventů na trhu práce je důležité chápat, jakým způsobem tito absolventi hodnotí svoji vystudovanou školu a úroveň svého vzdělání. V kapitole věnované této problematice se proto snažíme odpovědět na několik otázek. Zejména jde o to, jaké kompetence během svého formálního vzdělávání absolventi nabyli a jakým způsobem jsou jim užitečné v jejich zaměstnáních? Poskytla škola široké základní poznatky, dobré možnosti specializace, upřednostňovala kvantitu poznatků před hlubším a kvalitním poznáním? Jaké byly poznatky ve vztahu k praxi? Obsahovala výuka často zastaralé poznatky, byli příliš teoretické, nebo naopak příliš praktické? Druhá část této kapitoly se zabývá zpětným hodnocením absolventů volby úrovně a oboru jejich vzdělání. Zajímá nás, zdali považují svoji vzdělávací dráhu jako ideální, nebo pokud by mohli, zvolili by jiný obor nebo úroveň vzdělání?

Velice podstatná kapitola se zabývá vztahem mezi rodinným zázemím a celoživotním úspěchem. V první části této kapitoly si ukážeme, že rodinné zázemí hraje u nás v tomto ohledu poměrně významnou roli a že Česká republika se řadí mezi země s nejvyšší mírou vlivu rodinného zázemí na dosažené vzdělání. Proto se v dalších částech pokusíme tento vztah mezi rodinným zázemím a dosaženou úrovní vzdělání podrobně popsat a rozebrat. Zaměříme se mimo jiné na problematiku mezigenerační vzdělanostní reprodukce a mobility a na způsoby přenosu vlivu rodinného zázemí. Pro účely vyjádření tohoto vztahu jsme vytvořili model, kde rodinné zázemí je reprezentováno čtyřmi charakteristikami – vzdělání rodičů, povolání rodičů, ekonomický kapitál rodičů a sociální kapitál rodičů. Zároveň jsou do modelu také zakomponována vlastní motivace a snaha dosáhnout co nejvyšší vzdělání, stejně tak jako podpora ze strany rodičů, školy a učitelů.

---

² Jednalo se o „Retrospektivní šetření pracovních sil 2002“. Dotazování proběhlo v srpnu 2002 až březnu 2003 a malá část ještě mezi červencem a zářím 2003. Celkem se ho zúčastnilo 11009 respondentů ve věku 15 a více let, kteří měli mezi rokem 1996 a 2002 pracovní historii. Navíc byl vytvořen speciální dotazník zaměřený na vztah mezi pracovní kariérou a vzděláním, pomocí kterého bylo dotazováno 3840 respondentů ve věku 20-29 let s pracovní historií.

³ Podrobnější informace o tomto šetření viz příloha „Technická zpráva: Šetření k výzkumu uplatnění absolventů škol na pracovním trhu a kvalifikačních nároků práce“.

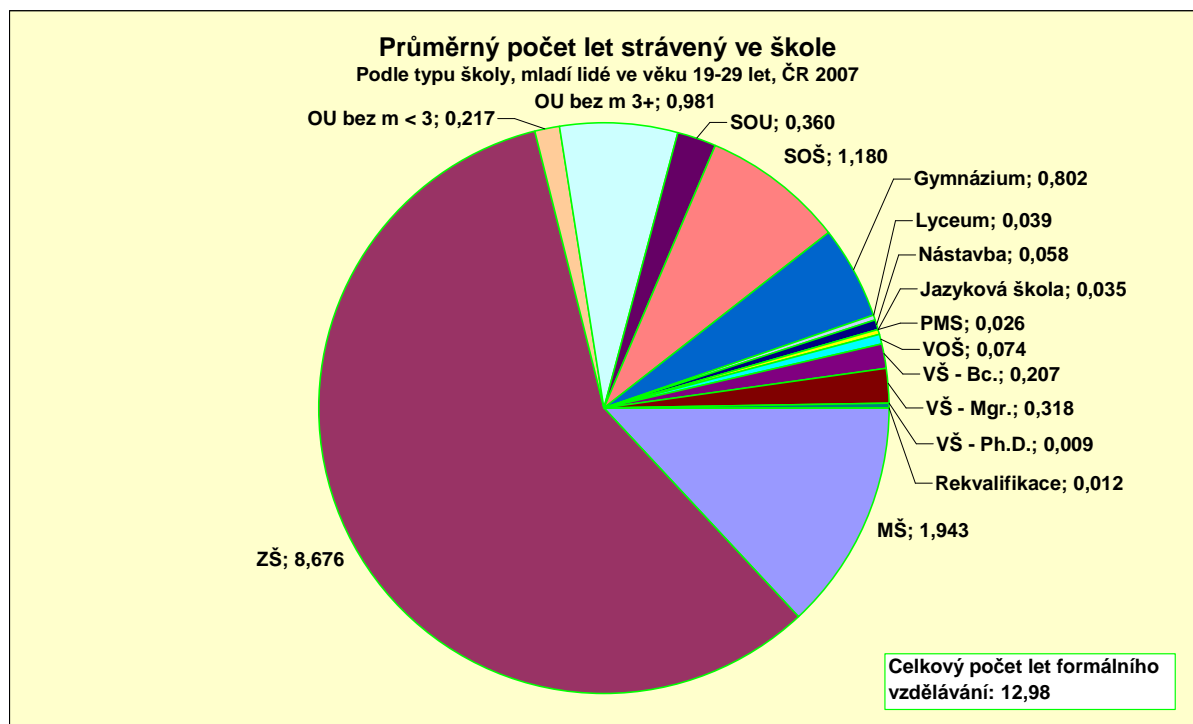
Další kapitola se zabývá samotným přechodem ze vzdělávání na trh práce a počátky pracovní kariéry. Mimo jiné se tak budeme zabývat délkou a způsoby hledání prvního zaměstnání, kvalitou prvního zaměstnání a mobilitou na začátku pracovní kariéry vyjádřenou mírou změny profese a mírou změny socioekonomického statusu. Velice nás bude také zajímat kvalita prvního a současného zaměstnání, přičemž velice podrobně rozebereme opět pomocí modelu, vztah mezi rodinným zázemím, dosaženým vzděláním, kvalitou prvního zaměstnání a kvalitou současného zaměstnání.

Vzhledem k rostoucí globalizaci, zvyšujícímu se vlivu společností a klesající moci sociálního státu se snižují jistoty spojené s prací. V řadě evropských zemí jsou obzvláště ohroženi mladí lidé vstupující na trh práce. Firmy je neznají, a proto musí často pracovat na částečný úvazek, nebo na smlouvu na dobu určitou. V další části textu je proto zkoumána míra jak objektivní, tak subjektivní nejistoty spojené s postavením na trhu práce mladých lidí v České republice. Objektivní stránka problému je řešena pomocí analýzy četnosti výskytu zaměstnání se smlouvou na dobu určitou a zaměstnání na částečný úvazek. Co se týče subjektivní pracovní jistoty, zde se text zabývá zejména obavami ze ztráty zaměstnání a vnímanou jistotou práce.

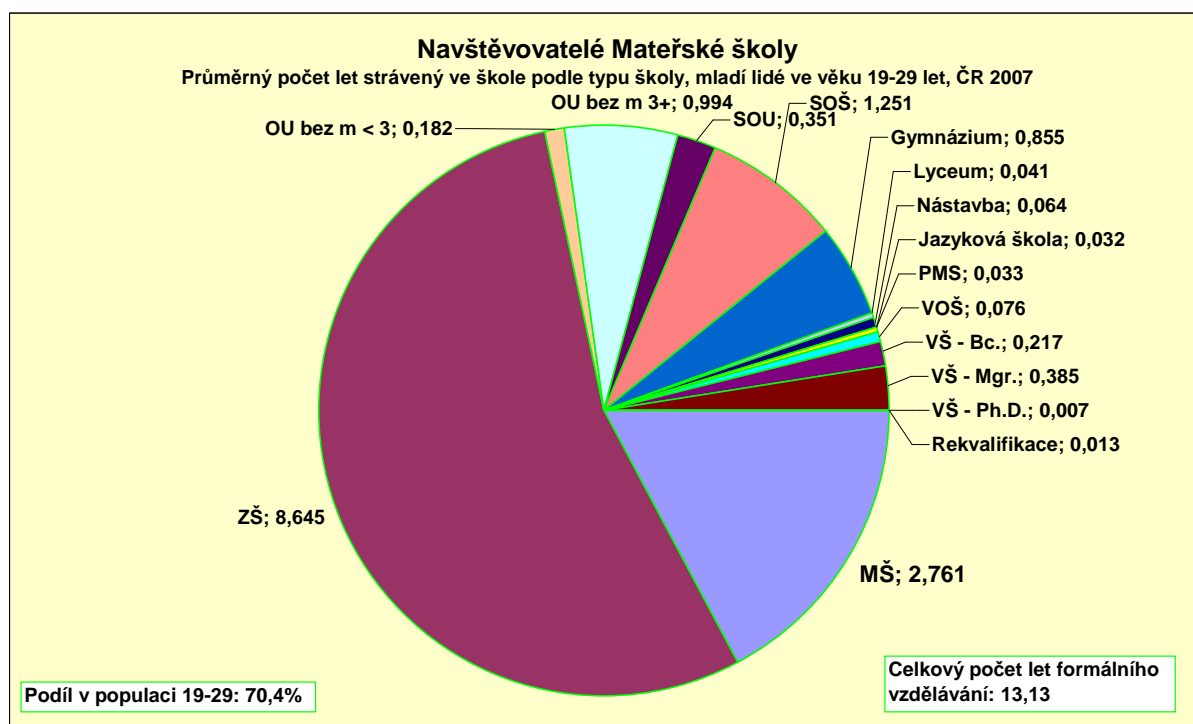
Spolu s ekonomickými změnami dochází k proměně profesní a odvětvové struktury potřeb pracovního trhu. Proto se text ve své závěrečné kapitole také věnuje úrovni a oboru vzdělání a oboru a požadované úrovni zaměstnání absolventů škol. Zaměříme se tedy na míru shody dosaženého vzdělání a vykonávaného zaměstnání a na souvislosti s postavením na trhu práce. Ukážeme, do jaké míry nastupují absolventi škol do zaměstnání ve svém oboru těsně po ukončení školy a k jakým změnám dochází poté, co se jejich pozice na trhu práce stabilizovala. Budeme hledat příčiny toho, proč nepracují ve svém oboru, a ukážeme na výhody, které práce v oboru přináší.

Vzdělávací kariéra

Různorodost vzdělávacích cest mladých lidí v České republice lze popsat více způsoby. Pro účely tohoto textu jsme provedli analýzu počtu let strávených na jednotlivých typech škol. Výsledky jsou zpracovány na základě údajů poskytnutými lidmi, kterým na konci roku 2007 bylo 19 až 29 let a kteří již buď ukončili vzdělávání, nebo studují v rámci terciárního vzdělávání. Podle těchto údajů strávili mladí lidé v průměru ve formálním vzdělávání počínaje základní školou zhruba 13 let. Do tohoto údaje se nezapočítává doba strávená v mateřské škole, ve které strávili v průměru necelé dva roky. Jasně nejvíce, téměř dvě třetiny z celkového času strávenému ve formálním vzdělávání, navštěvovali základní školu. Z ostatních typů škol strávili mladí Češi v průměru nejvíce času (zhruba 1 rok) na střední odborné škole, na odborném učilišti s délkou vyučení 3 a více let a na gymnáziu. Jde tedy o typy škol, kterými projde výrazná část mladé populace. Vysokou školu, ať už ve formě bakalářského, magisterského, nebo doktorského studia, navštěvovali mladí lidé v průměru o něco málo více jak půl roku.

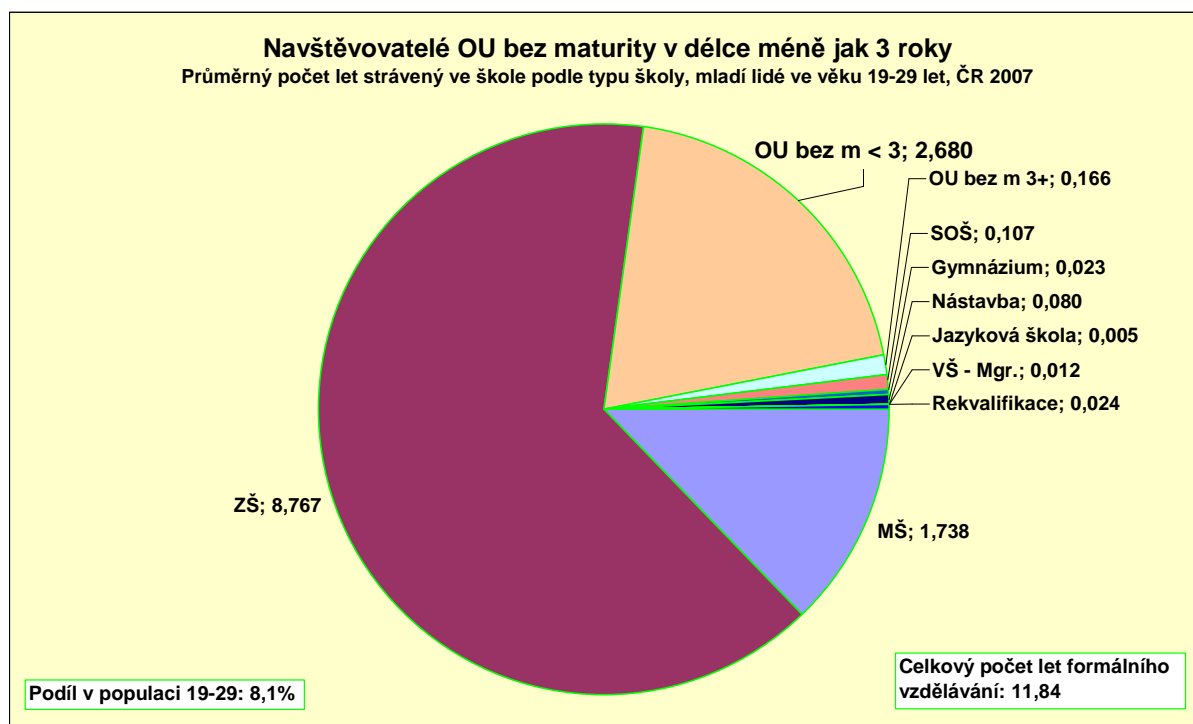
Tyto souhrnné údaje v podstatě odpovídají podílu lidí, jenž příslušný typ školy navštěvují a počtu let, který na této škole tráví. Jde tedy o hodnoty, kterou lze poměrně snadno spočítat na základě měř participace na jednotlivých typech škol. V zajímavější části naší analýzy jsme se zaměřili na jednotlivé typy škol a zejména na to, jakými vzdělávacími drahami se mladí lidé vydávali. U všech respondentů jsme určili, které školy navštěvovali a pro každý typ školy jsme provedli analýzu vzdělávací dráhy mladých lidí, kteří jej alespoň krátce navštěvovali. V následujících částech textu kromě této analýzy navíc stručně ukážeme pomocí několika základních charakteristik, jak se mladým lidem, kteří navštěvovali daný typ školy, dařilo a daří v pozdějším převážně pracovním životě. Použity jsou přitom často charakteristiky, které jsou mnohem podrobněji a hlouběji popsány a analyzovány v dalších kapitolách. V této kapitole se proto jejich detailnějšímu vysvětlování nevěnujeme. Analyzovat nebudeme jen navštěvovatele základní školy, protože jejich hodnoty logicky prakticky zcela odpovídají hodnotám pro celou mladou populaci.

První typ školy, jehož navštěvovatele si popíšeme, je poněkud specifický. Jedná se o mateřskou školu. Tu navštěvovalo více jak 70 % mladých lidí. Zajímavé je srovnání především s těmi, kteří mateřskou školu nenavštěvovali. Ukazuje se, že mezi těmito skupinami je poměrně znatelný rozdíl. Mladí lidé, kteří navštěvovali mateřskou školu, strávili posléze v dalším vzdělávání zhruba 13,1 let, což je o více jak půl roku více, než ti, jenž mateřskou školu nenavštěvovali. Zřetelně více strávili studiem zejména střední odborné školy, gymnázia a vysoké školy, zejména pak magisterského stupně, kde strávili mladí lidé, kteří navštěvovali mateřskou školu více jak dvakrát tak více času než ti, kteří mateřskou školu nenavštěvovali.

Ukazuje se, že mladí lidé, kteří nenavštěvovali mateřskou školu, jsou v určité nevýhodě i při pozdějším přechodu na trh práce a v pracovním životě. Rozdíly však nejsou nijak značné a navíc je třeba upozornit na to, že spíše než o vliv navštěvování mateřské školy zde jde o to, že vzdělanější rodiče častěji dávali svoje děti do mateřských škol⁴ a jak známo (a jak si v dalších kapitolách ukážeme), děti vzdělanějších rodičů dosahují v průměru vyššího vzdělání a jsou posléze úspěšnější na trhu práce. Faktem nicméně je, že lidé, kteří nenavštěvovali mateřskou školu, například pracovali ve svém prvním zaměstnání podstatně častěji na smlouvu na dobu určitou, o 11 % méně jich pracovalo ve svém oboru, měli nižší socioekonomický status ve svém prvním zaměstnání a v průměru strávili o více jak půl roku v nezaměstnanosti. V nevýhodě jsou i několik let po začátku své pracovní kariéry. Příjmy ze současného zaměstnání jsou u nich zhruba o 400 korun nižší a rozdíl v socioekonomickém statusu se oproti první práci dokonce ještě zvýšil. Na druhou stranu se najde i řada charakteristik, kde jsou rozdíly mezi oběma skupinami poměrně malé. Například jsou obě skupiny zhruba stejně spokojené s volbou své vzdělávací dráhy, podíl zaměstnaných v obou skupinách je podobný, zhruba stejně jich pracuje v současném zaměstnání ve vystudovaném oboru a obavy o ztrátu zaměstnání jsou také přibližně stejné.

⁴ Své děti nejčastěji nedávali do mateřské školy rodiče se základním vzděláním (v 65 % případů). Děti, jejichž rodiče mají střední školu bez maturity ji navštěvovali v 70 % případů. Nejčastěji navštěvovali mateřskou školu děti rodičů se středním vzděláním s maturitou (tři čtvrtiny), rodiče vysokoškoláci pak dali děti do mateřské školy v 71 % případů.

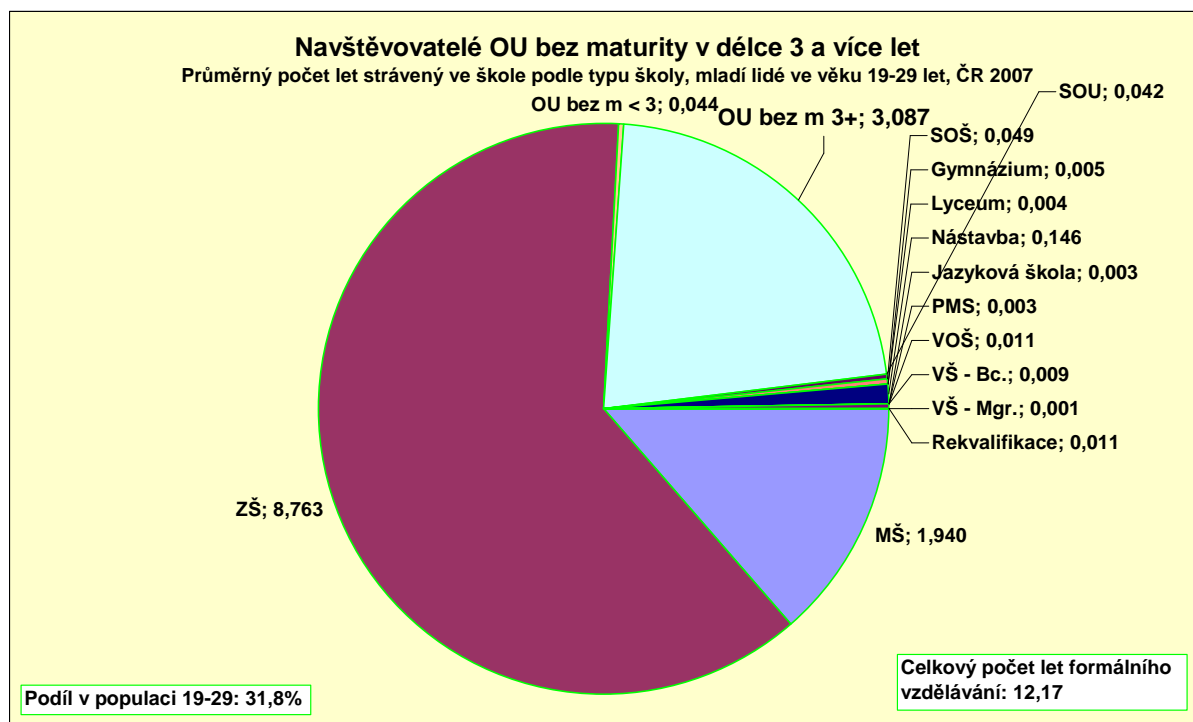

Nejnižší možnou úroveň vzdělání nad základní školou, tedy odborné učiliště bez maturity v délce méně jak 3 roky, navštěvovalo zhruba 8 % procent mladých lidí. Tito mladí lidé mají nejnižší počet let setrvání ve formálním vzdělávání – méně jak 12 let. Charakteristické je pro ně zejména to, že jen velice málo studují jiné typy škol (nepočítáme-li mateřskou a základní školu). Lehce nadstandardně než navštěvovatelé jiných typů škol se účastní vzdělávání na odborném učilišti bez maturity v délce tří a více let, v rámci nástavbového studia a ve formě rekvalifikačního kurzu. V případě studia na jiných typech škol se jedná o výjimečné individuální případy.

Mladí lidé, kteří navštěvovali učiliště bez maturity v délce méně jak 3 roky, se řadí k těm, jejichž uplatnění na trhu práce je nejhorší. Pouze 61 % jich je také proto s volbou své vzdělávací úrovně spokojeno, zatímco téměř 37 % by volilo vyšší úroveň. Délka hledání prvního zaměstnání je delší než u ostatních, pouze zhruba polovina jich pracovala v prvním zaměstnání ve svém oboru (částečně proto, že 17 % jich tvrdí, že žádný obor nevystudovalo – jde zřejmě o ty, kteří školu nedostudovali) a i socioekonomický status v jejich prvním zaměstnání je velice nízký. Jejich situace se přitom nelepší ani po určité době strávené na trhu práce. Stále mají nejnižší socioekonomický status, nejnižší finanční příjmy ze zaměstnání a relativně výrazně se obávají o ztrátu svého zaměstnání. Navíc jich jen zhruba 70 % pracuje, nadstandardně více je jich nezaměstnaných (v dnešní době všeobecně nízké nezaměstnanosti to však velký problém nepředstavuje) a ekonomicky neaktivních z jiného důvodu, než je studium. Není proto ani divu, že se svým životem jsou také spokojeni nejméně. Největší podíl jich pracuje v sekundárním hospodářském sektoru⁵ a jako kvalifikovaní dělníci⁶. Jde také o jedinou vzdělávací skupinu, kde je výraznější podíl pracujících v nekvalifikovaných profesích (téměř 16 %).

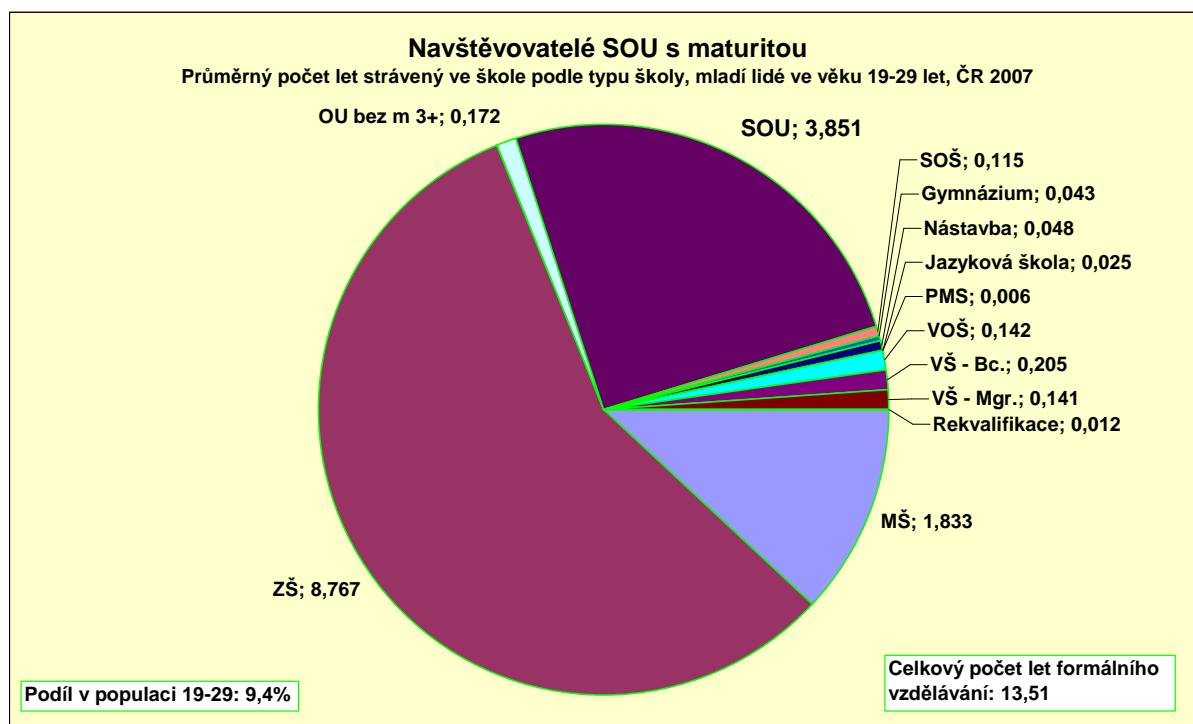
⁵ Rozlišujeme 5 hospodářských sektorů: primární, sekundární, terciární, kvartérní tržní a kvartérní veřejný.

⁶ Pro účely této kapitoly jsme sdužili všechny profese do 5 základních skupin: vysoce kvalifikovaní, kvalifikovaní duševní, provoz a administrativa, kvalifikovaní dělníci, nekvalifikovaní.

O něco vyšší, ale zejména mnohem navštěvovanější úrovní vzdělávání, nežli je předchozí, je odborné učiliště v délce 3 a více let. Tento druh vyučení navštěvovala téměř jedna třetina populace, které je v současnosti 19 až 29 let. Celkový počet let setrvání ve formálním vzdělávání je stále velice nízký – pouze něco málo přes 12 let. I zde platí, že mladí lidé, kteří navštěvovali tento typ školy, po ukončení základní školy navštěvovali jen velice málo ještě jiný typ školy. Toto platí až na jednu výjimku a tou je nástavbové studium, jehož studiem naopak strávili nejvíce času ze všech skupin rozdělených podle toho, jakou školu navštěvovali (samozřejmě nepočítáme-li navštěvovatele právě nástavbového studia). Jinak zde platí to samé, jako u předchozího typu, že v případě jiných vzdělávacích cest se jedná o výjimečné a jednotlivé případy.

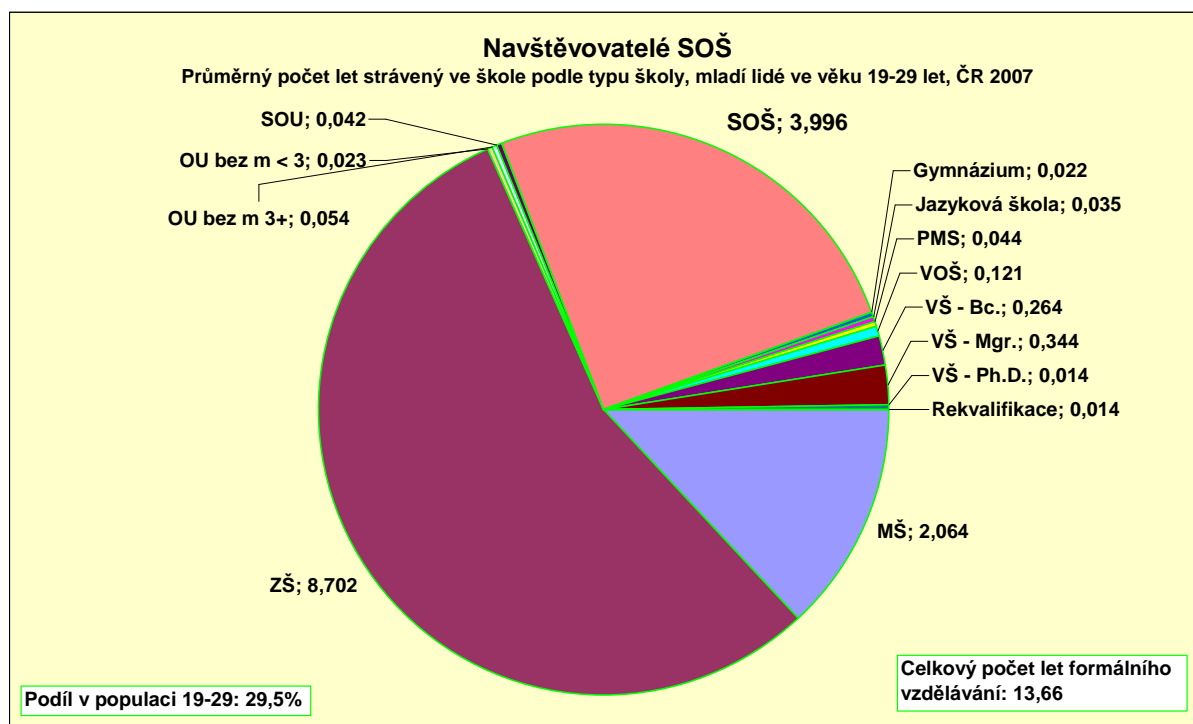
Mladí lidé, kteří navštěvovali učiliště bez maturity v délce 3 a více let, se rovněž jako navštěvovatelé OU bez maturity v délce 3 a méně let, řadí k těm, jejichž uplatnění na trhu práce je jedno z nejhorších. Na druhou stranu je zde i několik rozdílů, které tyto dvě skupiny odlišují. Spokojeno s volbou své vzdělávací dráhy je ve skupině navštěvovatelů OU bez maturity v délce 3 a více let takřka 70 %, po vyšší úrovni svého vzdělání jich touží necelých 29 %. Délka hledání prvního zaměstnání je zde poměrně krátká, menší než v průměru celé populace mladých lidí. Téměř tři čtvrtiny jich v prvním zaměstnání pracuje ve svém oboru, což je také jasně nadprůměrná hodnota. Poměrně málo jich pracovalo ve své první práci na částečný úvazek a průměrně na smlouvu na dobu určitou. Na druhou stranu kvalita tohoto prvního zaměstnání nebyla nijak vysoká, jeho průměrný socioekonomický status je hluboce pod průměrem. Situace v současném zaměstnání je ve všech směrech podobná. Sice jich málo pracuje na částečný úvazek a průměrně na dočasnou smlouvu a ve svém oboru, jejich socioekonomický status, finanční ohodnocení a jistota práce jsou však jedny z nejhorších. V této skupině je nadprůměrně velký podíl nezaměstnaných, podprůměrný podíl ekonomicky neaktivních z jiného důvodu, než je studium a průměrný podíl pracujících. Největší podíl jich pracuje v sekundárním hospodářském sektoru a jako kvalifikovaní dělníci. Jejich celková spokojenost se životem je jen o něco málo vyšší než u předchozího typu vzdělání, tedy relativně velice nízká.

Dalším typem školy je střední odborné učiliště s maturitou. Mladí lidé, kteří navštěvovali tento typ školy, tvoří více jak 9 % populace mladých lidí. Počet let, který strávili v rámci formálního vzdělávání je přeci jen již výraznější než v případě předchozích dvou typů vzdělání – zhruba 13,5 let. To je způsobeno zejména tím, že získání maturity jim umožňuje mnohem více možností dalšího vzdělávání po dokončení střední školy. Poměrně výrazně času strávili zejména na vyšší odborné škole, více než i mladí lidé, kteří navštěvovali střední odbornou školu, nebo gymnázium. Poprvé zde můžeme najít výraznější skupinu navštěvující vysokou školu, zejména bakalářské studium.

Uplatnění na pracovním trhu mladých lidí, kteří navštěvovali střední odborné učiliště, je sice v mnoha ohledech lepší než u předchozích dvou typů, stále však poměrně špatné. Spokojeno s volbou své vzdělávací dráhy je ve skupině navštěvovatelů SOU více jak tři čtvrtiny z nich, vyšší úroveň by volilo zhruba 20,5 %. Délka hledání prvního zaměstnání je zhruba průměrná, obdobné je tomu, i co se týče podílu lidí pracujících v prvním zaměstnání na částečný úvazek a na smlouvu na dobu určitou. Ve svém oboru jich pracovalo necelých 67 %, zcela mimo svůj obor pouze zhruba 11 %, což je jedna z nejnižších hodnot. Socioekonomický status prvního zaměstnání je sice již podstatně vyšší než u předchozích dvou typů vzdělání, stále však jeden z nejnižších. Stav v současném zaměstnání těchto mladých lidí je podobný. Socioekonomický status je stále relativně nízký, stejně jako finanční ohodnocení. Podíl pracujících mimo obor narostl na necelých 18 %, stále je však jeden z nejnižších. Jsou zde poměrně velké obavy o ztrátu zaměstnání, což je možná spojeno s poměrně vysokým podílem pracujících na smlouvu na dobu určitou. V této skupině je poměrně málo nezaměstnaných, avšak poměrně hodně ekonomicky neaktivních z jiného důvodu, než je studium. Největší podíl jich pracuje v sekundárním hospodářském sektoru a v provozu a administrativě. Jejich celková spokojenost se životem je opět o něco vyšší než u předchozího typu vzdělání, stále je však relativně velice nízká.

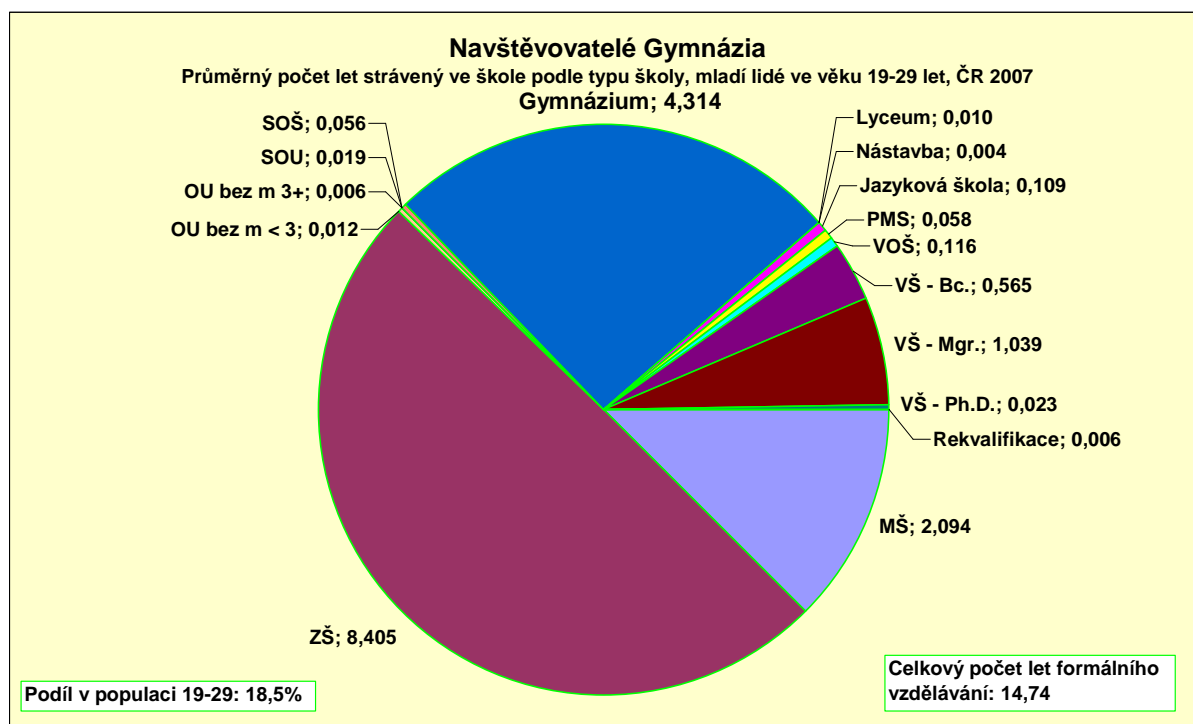

Střední odbornou školu navštěvovalo necelých 30 % lidí, kterým je v současnosti 19 – 29 let. Celkový počet let, který strávili formálním vzděláním, činil v průměru zhruba 13,7 let. Oproti skupině mladých lidí, kteří navštěvovali střední odborné učiliště, zde poměrně výrazně narostla zejména doba strávená v rámci magisterského studia na vysoké škole. V průměru každý, který navštěvoval střední odbornou školu, strávil více jak 0,6 roku studiem na škole vysoké, ať už v bakalářském, magisterském, nebo doktorském studiu. Poměrně vysoká je také průměrná doba strávená na vyšší odborné škole (nepatrně vyšší než u navštěvovatelů gymnázií).

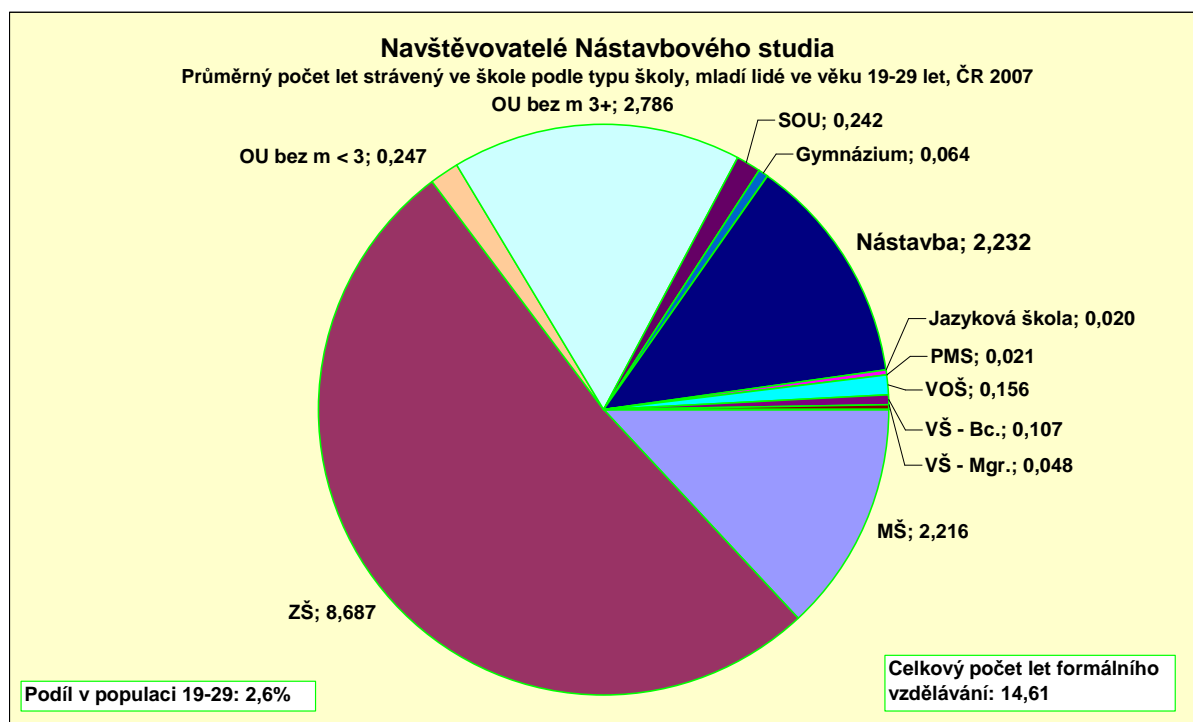
Uplatnění na pracovním trhu u mladých lidí, kteří navštěvovali střední odbornou školu, je poměrně dobré, rozhodně však lepší, než u předchozích typů vzdělání. Spokojeno s úrovní svého vzdělání je jich téměř 80 %, vyšší úroveň by, v případě možnosti opakovat vzdělávací dráhu, volilo zhruba 18 %. Délka hledání prvního zaměstnání je lehce průměrná, podobně dobře jsou na tom navštěvovatelé SOŠ, i co se týče podílu lidí pracujících v prvním zaměstnání na částečný úvazek a na smlouvu na dobu určitou. Určité problémy lze pozorovat s prací v oboru. Ve vystudovaném oboru jich pracovalo v prvním zaměstnání 65 % a téměř 21 % jich pracovalo mimo svůj obor. Uplatnění v oboru se však v průběhu času zlepšuje a tak v současném zaměstnání jich v oboru pracuje 66 % a mimo obor 19 %. Socioekonomický status jak prvního zaměstnání, tak současného zaměstnání je výrazně vyšší než je u mladých lidí, kteří navštěvovali předchozí tři typy vzdělání, je však nižší než u těch, kteří navštěvovali gymnázium, nebo nějakou z forem terciárního vzdělávání. Podobně je tomu, i co se týče finančního příjmu ze zaměstnání. Navštěvovatelé střední odborné školy obvykle pracují v jistých zaměstnáních, příliš se o jeho ztrátu neobávají. V této skupině je zhruba stejně málo nezaměstnaných jako ve skupině, která navštěvovala SOU, avšak je zde výrazně méně ekonomicky neaktivních z jiného důvodu, než je studium a tedy i více pracujících. Celková spokojenost s životem je zde poměrně dobrá. Největší podíl pracuje v sekundárním hospodářském sektoru, i když pouze o málo více než v terciárním a kvartérním veřejném sektoru. Z pohledu profesního jich nejvíce pracuje ve skupině vysoce kvalifikovaných. Pouze o trochu méně jich je ve skupině provoz a administrativa.

Dalším typem školy je gymnázium. To navštěvovalo zhruba 18,5 % mladých lidí. Celkový počet let, který strávili v rámci formálního vzdělávání mladí lidé, kteří navštěvovali gymnázium, je více jak 14,7 let, tedy podstatně více než u těch, co navštěvovali střední odbornou školu. Dáno je to zejména výrazně vyšší participací ve studiu na vysoké škole. V průměru strávil člověk, který navštěvoval gymnázium, více jak půl roku studiem v bakalářském programu a více jak rok v programu magisterském. Oproti ostatním typům středních škol je zde také nejvyšší doba strávená na jazykové škole. Můžeme zde také pozorovat nejmenší dobu strávenou na základní škole. To je samozřejmě dáno existencí víceletých gymnázií.

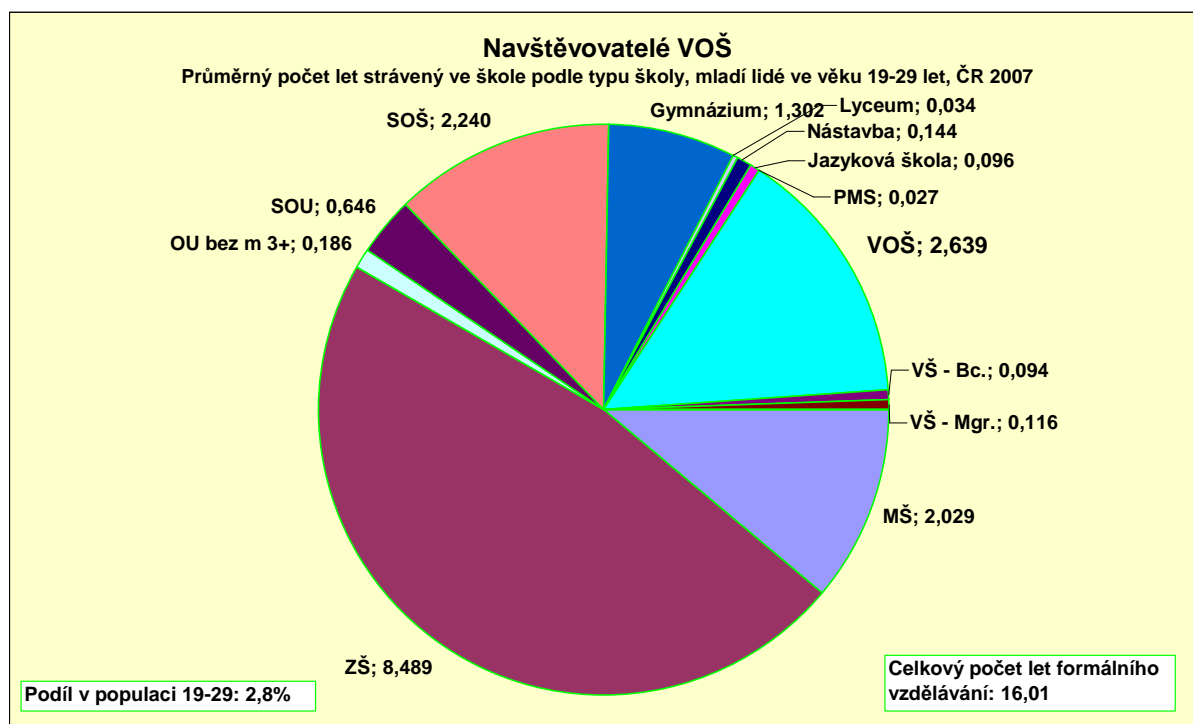
Uplatnění na pracovním trhu mladých lidí, kteří navštěvovali gymnázium, je, zejména kvůli častému následujícímu studiu na vysoké škole, velice dobré. Spokojeno s volbou své vzdělávací dráhy je jich více jak 82 %, necelých 15 % by volilo vyšší úroveň (jde zřejmě převážně o ty, kteří neuspěli při vstupu na vysokou školu nebo při jejím studiu), zhruba 3 % by radši volilo úroveň nižší. Délka hledání první práce je podprůměrná, stejně jako výskyt práce na částečný úvazek v prvním zaměstnání. Práce na smlouvu na dobu určitou je v prvním zaměstnání o trochu častější než v průměru. Socioekonomický status v prvním zaměstnání je velice dobrý, dokonce o trochu vyšší než u mladých lidí, kteří navštěvovali vyšší odbornou školu nebo bakalářský stupeň vysoké školy. Obdobně je tomu také u současné práce, akorát dochází k o něco menšímu nárůstu socioekonomického statusu oproti prvnímu zaměstnání ve srovnání s těmito typy škol. Finanční ohodnocení je také již výrazněji nadprůměrné, zhruba na úrovni navštěvovatelů bakalářského studia. Poměrně nízké jsou také obavy ze ztráty zaměstnání. Problémem je poměrně nízký podíl pracujících v oboru jak prvním (45 %) tak v současném zaměstnání (52 %). To je částečně způsobeno tím, že často ani žádný obor nebyl vystudován. Skupina navštěvovatelů gymnázií se ve struktuře podle ekonomické aktivity poměrně výrazně podobá skupině, která navštěvovala střední odbornou školu. Celková spokojenost s životem je zde poměrně dobrá. Největší podíl jich pracuje v kvartérním veřejném sektoru a jako vysoce kvalifikovaní.

Nástavbové studium navštěvovalo zhruba 2,6 % lidí⁷, kterým je v současnosti 19 – 29 let. Celkový počet let, který strávili formálním vzděláváním, činil v průměru zhruba 14,6 let. Nástavbové studium je forma postsekundárního neterciárního vzdělávání určená převážně pro absolventy odborných učilišť bez maturity. To potvrzuje i struktura podle počtu let strávených ve škole. Mladí lidé, kteří navštěvovali nástavbové studium, strávili předtím v průměru na odborném učilišti bez maturity více jak tři roky. Nástavbové studium slouží pro některé absolventy jako přestupní most do terciárního vzdělávání, zejména na vyšší odbornou školu, ve které navštěvovatelé nástaveb v průměru stráví více let než navštěvovatelé jakéhokoliv typu středního vzdělávání.

Uplatnění na pracovním trhu mladých lidí, kteří navštěvovali nástavbové studium, je velice podobné uplatnění mladých lidí, kteří navštěvovali střední odborné učiliště. Panuje zde však poměrně malá spokojenost s volbou vzdělávací dráhy. S její volbou je jich spokojeno necelých 60 %, vyšší úroveň by zvolilo více jak 39 %. Délka hledání první práce je u nich jednou z nejkratších, výskyt práce na částečný úvazek v prvním zaměstnání je naopak nadprůměrný. Práce na smlouvu na dobu určitou je v prvním zaměstnání méně častá než v průměru. Socioekonomický status v prvním zaměstnání stejně jako v současném je prakticky totožný jako socioekonomický status mladých lidí, kteří navštěvovali střední odborné učiliště. Finanční ohodnocení je však o něco nižší. Obavy ze ztráty zaměstnání jsou průměrné. Problémem je poměrně nízký vysoký pracujících mimo vystudovaný obor jak prvním (26 %) tak v současném zaměstnání (28 %). Skupina navštěvovatelů nástavbového studia se ve struktuře podle ekonomické aktivity poměrně výrazně podobá skupině, která navštěvovala střední odborné učiliště, je zde však o něco více nezaměstnaných. Celková spokojenost s životem je lehce podprůměrná. Největší podíl jich pracuje v terciárním hospodářském sektoru a v provozu a administrativě.

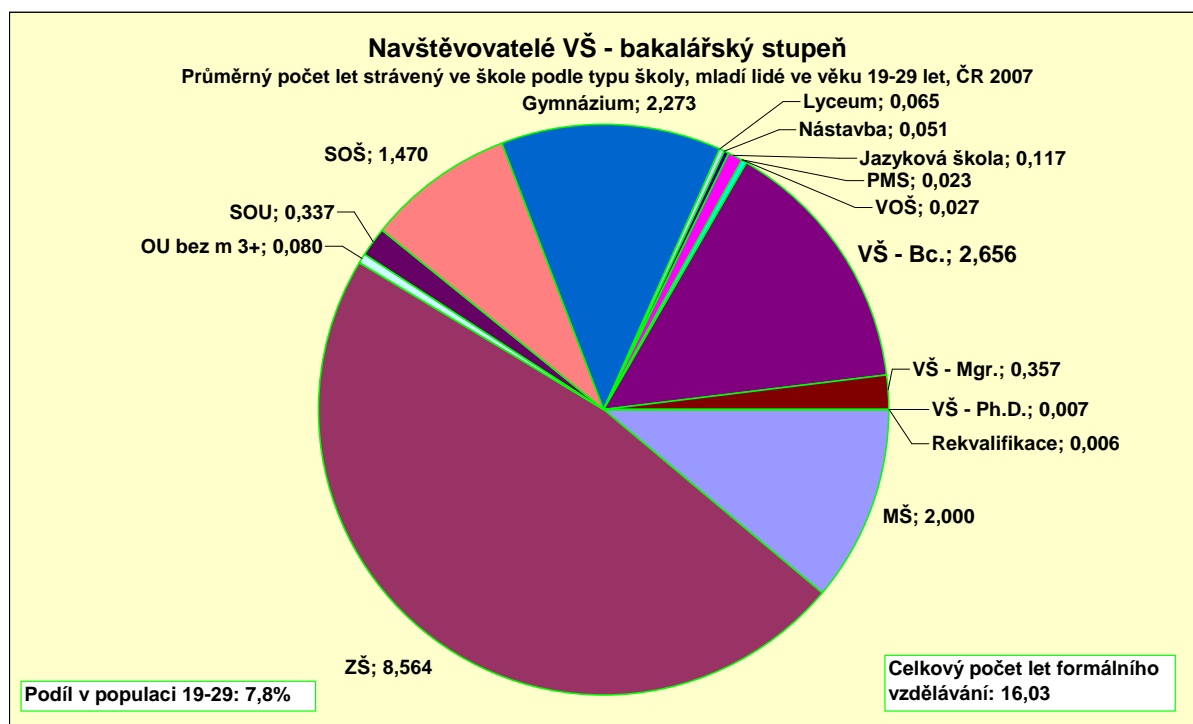
⁷ Podíl lidí, kteří navštěvovali nástavbové studium je poměrně nízký a proto je i nízký jejich počet ve výběrovém souboru v našem šetření z roku 2007. Statistická chyba je proto již poměrně velká a výsledky je třeba brát s určitou rezervou.

Vyšší odbornou školu navštěvovalo zhruba 2,8 % lidí⁸, kterým je v současnosti 19 – 29 let. Celkový počet let, který strávili formálním vzděláváním, činil v průměru zhruba 16 let. Vyšší odborná škola je forma terciárního studia a proto je třeba pro přijetí na tento typ školy mít maturitu. Tomuto faktu odpovídá i struktura podle počtu let strávených ve škole, která je poměrně různorodá. Mladí lidé, kteří navštěvovali vyšší odbornou školu, strávili předtím v průměru 0,65 roku na středním odborném učilišti, 2,2 roky na střední odborné škole a 1,3 roky na gymnáziu. Výrazně více doby oproti mladým lidem, kteří navštěvovali vysokou školu, strávili v rámci nástavbového studia a díky tomu i na odborném učilišti bez maturity v délce 3 a více let. Naopak se ukázalo, že navštěvovatelé vyšší odborné školy v průměru stráví jen poměrně málo času studiem vysoké školy.

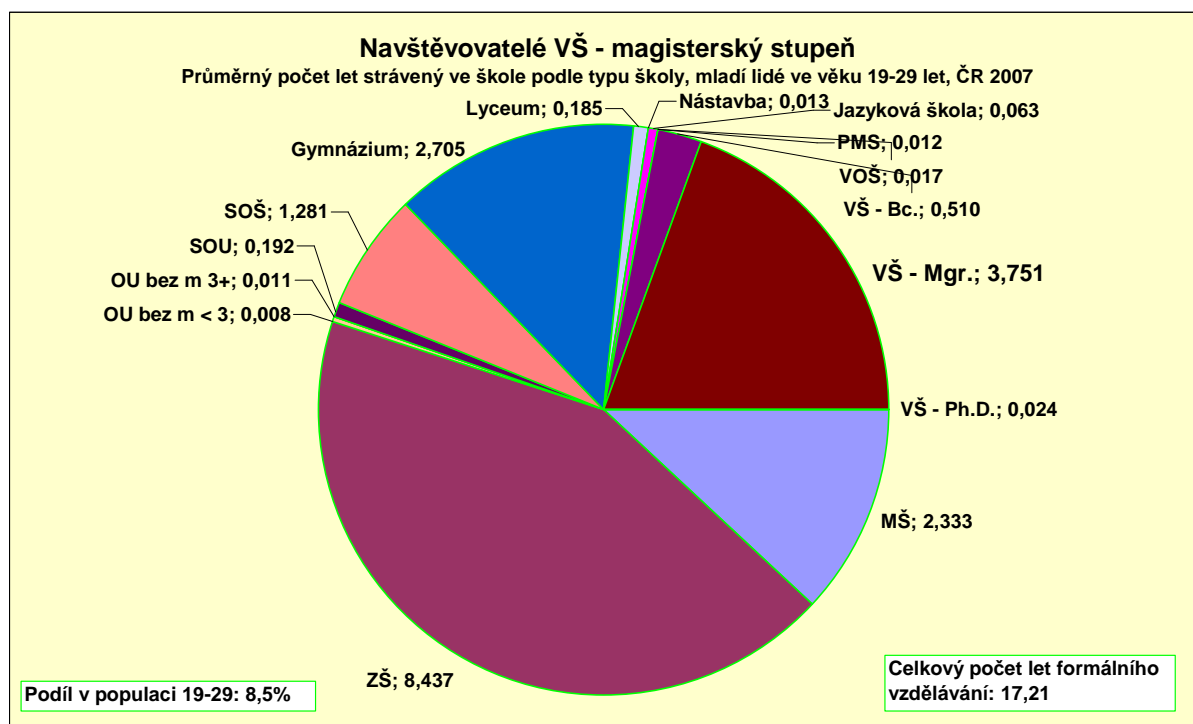
Uplatnění na pracovním trhu mladých lidí, kteří navštěvovali vyšší odbornou školu je velice dobré, zhruba na úrovni uplatnění mladých lidí, kteří navštěvovali gymnázium a bakalářské studium. Spokojeno s volbou své vzdělávací dráhy je jich necelých 77 %, téměř 23 % by volilo vyšší úroveň. Délka hledání první práce je průměrná, stejně jako výskyt práce na částečný úvazek v prvním zaměstnání. Práce na smlouvu na dobu určitou je v prvním zaměstnání poměrně častá. Socioekonomický status v prvním zaměstnání je velice dobrý, přibližně na úrovni jako u mladých lidí, kteří navštěvovali gymnázium nebo bakalářský stupeň vysoké školy. Obdobně je tomu také u současné práce, akorát dochází k o něco většímu nárůstu socioekonomického statusu oproti prvnímu zaměstnání ve srovnání s těmito typy škol. Finanční příjmy ze současného zaměstnání jsou naopak o něco horší. Jsou zde lehce nadprůměrné obavy o ztrátu zaměstnání, což je možná spojeno s poměrně vysokým podílem pracujících na smlouvu na dobu určitou. Ve svém oboru pracovalo ve svém prvním zaměstnání téměř 71 %, tedy celkem hodně, posléze jich však svůj obor poměrně dost opustilo a v současném zaměstnání jich v oboru pracuje jen necelých 58 %. Ve skupině navštěvovatelů vyšší odborné školy se vyskytuje poměrně malý podíl nezaměstnaných, avšak nadprůměrný podíl ekonomicky neaktivních z jiného důvodu, než je studium. Celková spokojenost s životem je zde velice dobrá. Téměř stejný podíl jich pracuje v sekundárním, kvartérním tržním a kvartérním veřejném hospodářském sektoru. Z pohledu profesního jich nejvíce pracuje ve skupině vysoce kvalifikovaných a v provozu a administrativě.

⁸ Je zde stejný problém jako u nástavbového studia. Podíl lidí, kteří vyšší odbornou školu je poměrně nízký a proto je i nízký jejich počet ve výběrovém souboru v našem šetření z roku 2007. Statistická chyba je proto již poměrně velká a výsledky je třeba brát s určitou rezervou.

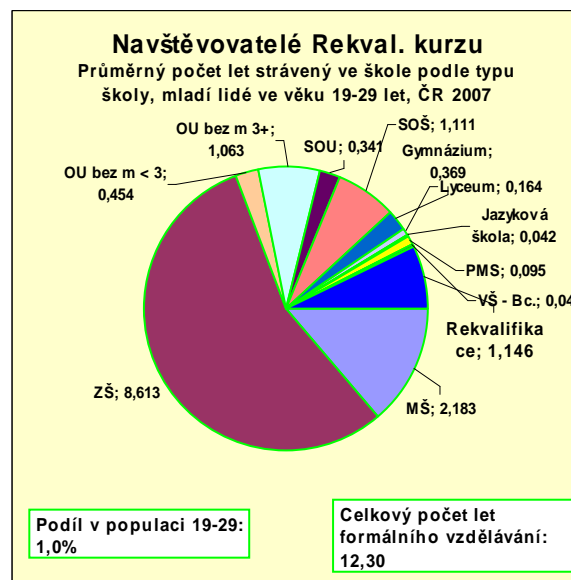
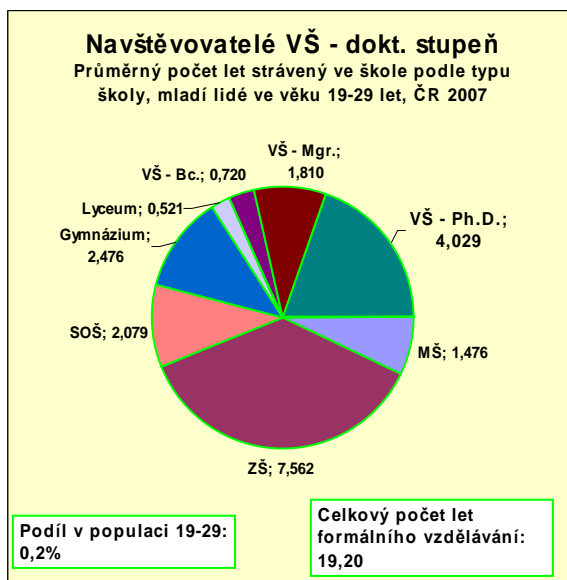
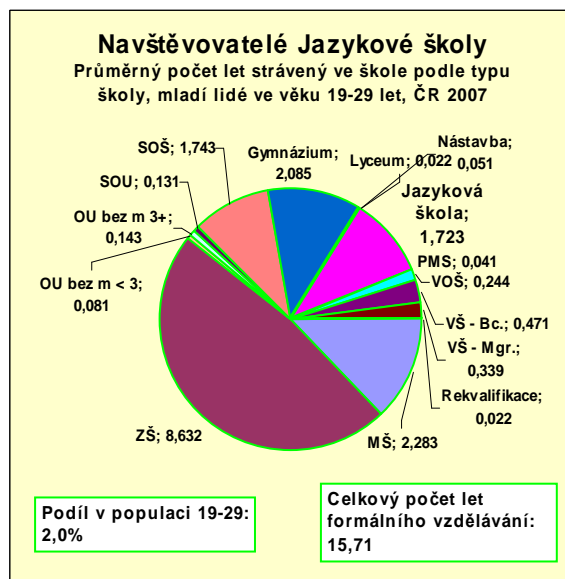
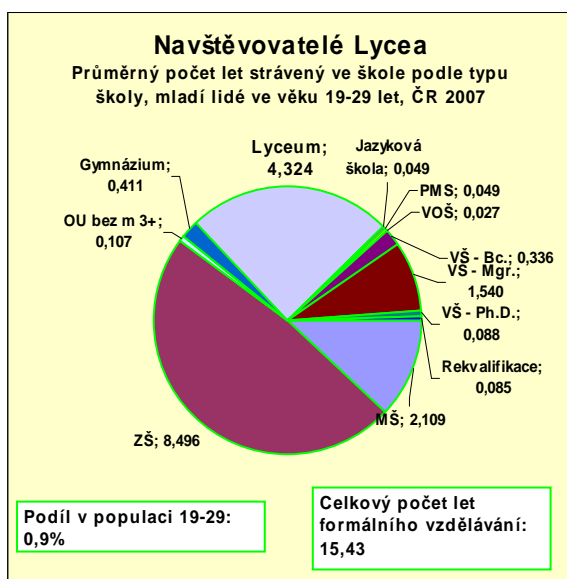
Dalším typem školy je bakalářské studium na vysoké škole. Tuto formu studia navštěvovalo zhruba 7,8 % mladých lidí. Celkový počet let, který strávili formálním vzděláváním, je téměř totožný s dobou strávenou ve škole navštěvovateli vyšší odborné školy - tedy zhruba 16 let. Pro přijetí do bakalářského studia je opět potřeba maturity, různorodost struktury podle počtu let strávených ve škole je však o něco menší, než v předchozím případě. Mladí lidé, kteří navštěvovali bakalářské studium na vysoké škole, strávili nejvíce času především na gymnáziu (v průměru 2,3 roky), méně již na střední odborné škole (v průměru 1,5 roku) a ještě méně na středním odborném učilišti (v průměru 0,3 roky). Po absolvování bakalářského studia řada jeho studentů pokračuje v dalším studiu na vysoké škole na magisterské úrovni, a proto lze u nich také pozorovat poměrně velkou dobu strávenou magisterským studiem.

Uplatnění na pracovním trhu mladých lidí, kteří navštěvovali bakalářské studium na vysoké škole, je velice dobré, jak již bylo zmíněno, rovná se zhruba úrovni uplatnění mladých lidí, kteří navštěvovali gymnázium a vyšší odbornou školu. Spokojeno s volbou své vzdělávací dráhy je jich téměř 83 %, necelých 15 % by volilo vyšší úroveň a zhruba 2,5 % by volilo úroveň nižší. Délka hledání první práce je velice nízká, na druhou stranu je v této skupině poměrně vysoký výskyt práce na částečný úvazek a na smlouvu na dobu určitou v prvním, ale i v současném zaměstnání. Socioekonomický status v prvním zaměstnání je velice dobrý, přibližně na úrovni jako u mladých lidí, kteří navštěvovali gymnázium nebo vyšší odbornou školu. Obdobně je tomu také u současné práce, akorát dochází k o něco většímu nárůstu socioekonomického statusu oproti prvnímu zaměstnání ve srovnání s navštěvovateli gymnázií a nižšímu oproti navštěvovatelům vyšších odborných škol. Finanční ohodnocení je také poměrně dobré, zhruba na úrovni navštěvovatelů gymnázia. Obavy ze ztráty zaměstnání jsou minimální. Ve svém oboru pracovalo ve svém prvním zaměstnání průměrných 64 %, v současném zaměstnání to je lehce nadprůměrných 67 %. Ve skupině, která navštěvovala bakalářské studium, je minimum nezaměstnaných a velice málo ekonomicky neaktivních z jiných důvodů, než je studium. Naprostá většina pracuje. Celková spokojenost s životem je zde velice dobrá. Největší podíl jich pracuje v kvartérním veřejném sektoru jako vysoce kvalifikovaní.

Posledním podrobně rozebraným typem školy je magisterské studium na vysoké škole. Tuto formu studia navštěvovalo zhruba 8,5 % mladých lidí. Celkový počet let, který strávili formálním vzděláváním, je ještě o více jak rok delší než u navštěvovatelů bakalářského – zhruba 17,2 let. Různorodost struktury podle počtu let strávených ve škole je podobná té v předchozím případě. Ve větší míře však strávili mladí lidé, kteří navštěvovali magisterské studium na vysoké škole, čas na gymnáziu (v průměru 2,7 roky), naopak méně na střední odborné škole (v průměru 1,3 roku) a ještě méně na středním odborném učilišti (v průměru 0,2 roky). V průměru relativně výraznou dobu také strávili studiem na Lyceu, jinak velice málo frekventované formě studia. Vzhledem k tomu, že magisterskému stupni studia často předchází bakalářský stupeň, lze zde pozorovat také poměrně velkou dobu strávenou bakalářským studiem.

Uplatnění na pracovním trhu mladých lidí, kteří navštěvovali magisterské studium na vysoké škole, je v porovnání s ostatními, takřka ve všech ohledech výborné. Spokojeno s volbou své vzdělávací dráhy je jich zhruba 89 %, ještě dalších 10 % by jich pomýšlelo výše (určitá část školu nedokončila, případně ještě studuje). Délka hledání první práce je velice nízká, nízký je i výskyt práce na částečný úvazek a na smlouvu na dobu určitou v prvním, ale i současném zaměstnání. Socioekonomický status v prvním i současném zaměstnání je výrazně vyšší než u všech ostatních výše popsaných typů vzdělání. Finanční ohodnocení je také velice dobré, průměrně o téměř 4000 korun vyšší než u navštěvovatelů bakalářského studia. Obavy ze ztráty zaměstnání jsou minimální. Ve svém oboru pracovalo ve svém prvním zaměstnání necelých 74 %, v současném zaměstnání to je vysoce nadprůměrných necelých 80 %. Ve skupině, která navštěvovala magisterské studium, je stejně jako u mladých lidí, kteří navštěvovali bakalářské studium, minimum nezaměstnaných a velice málo ekonomicky neaktivních z jiných důvodů, než je studium. Naprostá většina tedy pracuje. Celková spokojenost s životem je zde výborná. Největší podíl jich pracuje v kvartérním veřejném sektoru jako vysoce kvalifikovaní.

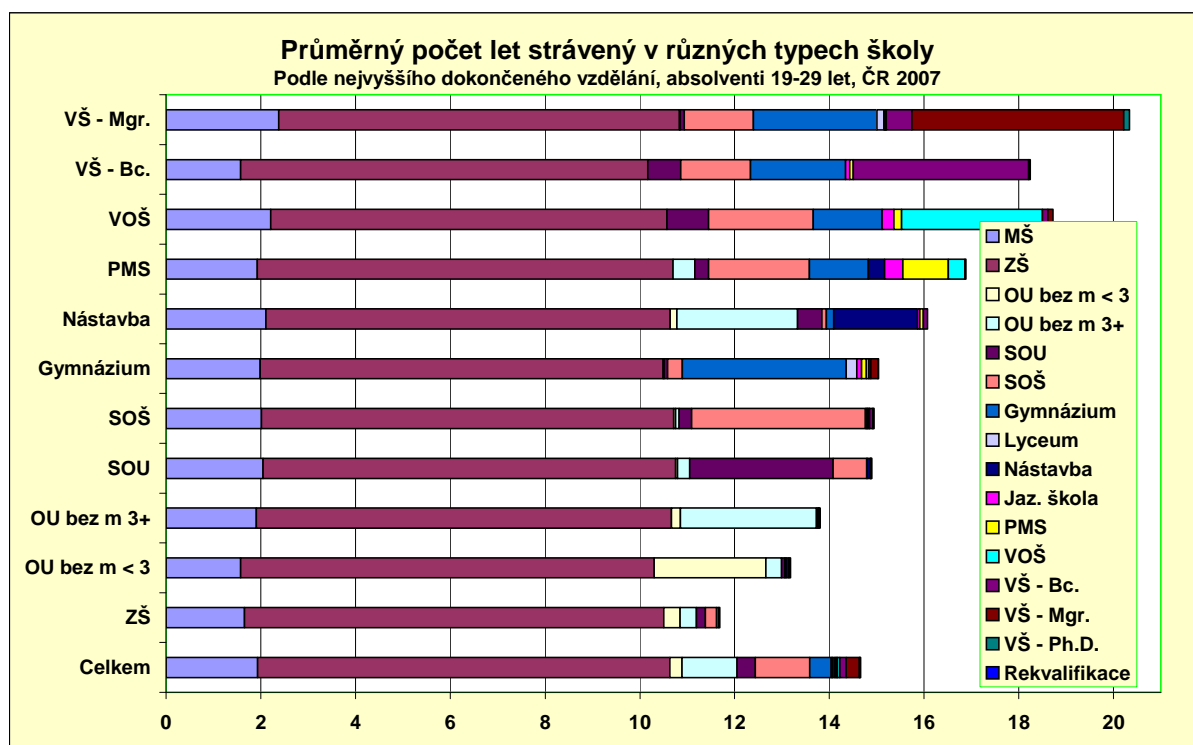

Na závěr si ještě ukážeme čtyři typy vzdělávání, u nichž všech platí, že v populaci je jejich navštěvování poměrně málo časté a proto údaje o nich mohou být zatíženy výraznější statistickou chybou. Jde o lyceum, jazykovou školu, doktorský stupeň a rekvalifikační kurz.

Struktura mladých lidí podle počtu let strávených ve škole, kteří navštěvovali lyceum, je velice podobné struktuře těch, co navštěvovali gymnázium, zejména pak ve vysokém počtu let strávených vysokoškolským studiem. Formou postsekundárního neterciárního studia je jazyková škola. Pro její navštěvovatele je typický velký počet let strávených na střední odborné škole a na gymnáziu. Nejvyšší možnou úrovní vzdělávání je doktorské studium na vysoké škole. Je proto logické, že jeho navštěvovatelé mají za sebou řadu let studia na střední odborné škole, gymnáziu, lyceu, v bakalářském a v magisterském studiu. Zvláštní formou studia je rekvalifikační kurz, který se už řadí do dalšího vzdělávání. Navštěvují ho převážně mladí lidé, kteří předtím ve větší míře navštěvovali zejména odborné učiliště bez maturity, ale také střední odborné učiliště a střední odbornou školu.

Až podot jsme operovali s poněkud neobvyklým pojmem navštěvovatelé školy. Je třeba si uvědomit, že to je samozřejmě něco zcela jiného, než pokud mluvíme o absolventech školy a ještě něco jiného, pokud je řeč o nejvyšším dokončeném vzdělání. V další části textu totiž opustíme třídění mladých lidí podle toho, jakou školu navštěvovali, ale soustředit se budeme zejména na jejich nejvyšší dosažené vzdělání, ať už k tomuto vzdělání dospěli jakoukoliv cestou. To si ukážeme nyní, kdy na grafu můžeme vidět průměrný počet let strávených v různých typech školy podle nejvyššího dokončeného vzdělání pro mladé lidi, kteří již ukončili proces vzdělávání.

Odlišnost oproti předchozím analýzám můžeme vidět především v tom, že absolventi různých typů škol logicky strávili jen minimum času studiem školy vyšší úrovně, než té, která je jejich nejvyšším dokončeným vzděláním.

Hodnocení vystudované školy

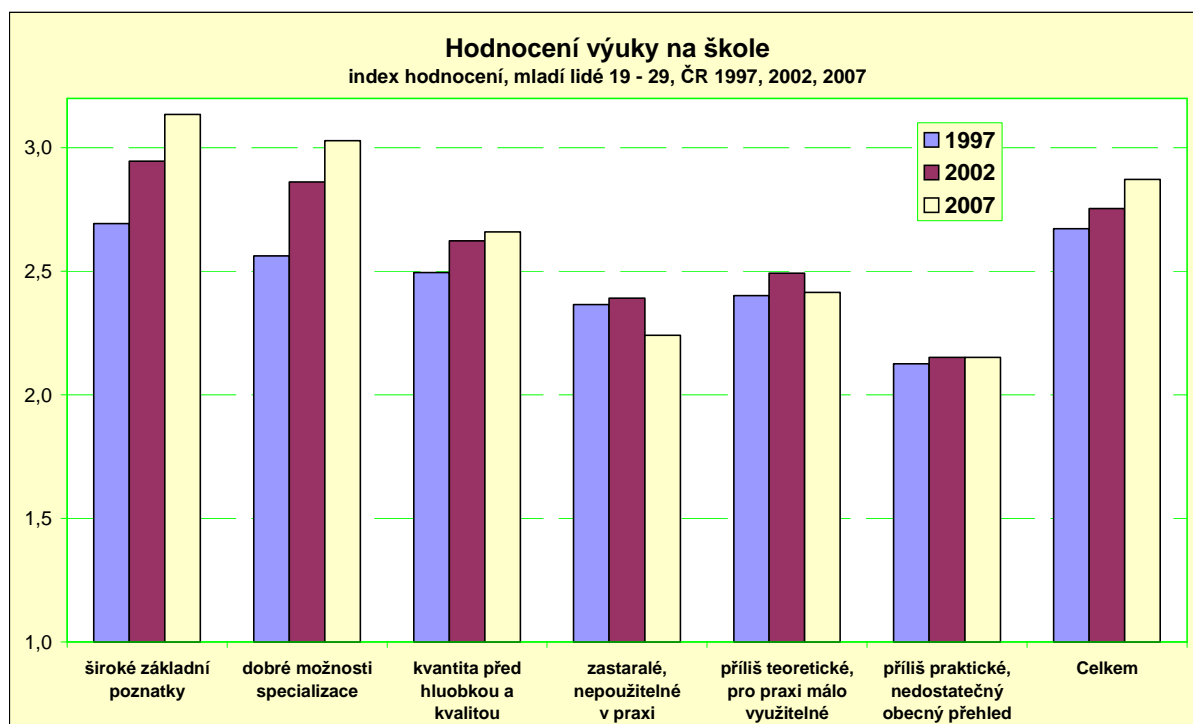
Poskytla škola široké základní poznatky, dobré možnosti specializace, upřednostňovala kvantitu poznatků před hlubším a kvalitním poznáním? Jaké byly poznatky ve vztahu k praxi? Obsahovala výuka často zastaralé poznatky, byli příliš teoretické, nebo naopak příliš praktické? Otázky na tyto odpovědi budou hledány v následující části.

Hodnocení výuky na vystudované škole

Respondenti odpovídali na tyto otázky ve výzkumech absolventů škol z let 1997, 2002 a 2007. Za úkol měli hodnotit školu, kde získali svoje nejvyšší dosažené vzdělání a nabídka odpovědí se pohybovala na škále od 1 do 4. Když je ke každé odpovědi přiřazena určitá hodnota, v tomto případě 1 k odpovědi rozhodně ne, 2 k spíše ne, 3 k spíše ano a 4 k rozhodně ano, pak lze spočítat průměrnou hodnotu odpovědí na každou otázku pro jakoukoliv vybranou skupinu. Tento index (průměr) tak může nabývat hodnot od 1 (respondenti by odpovídali na otázku pouze rozhodně ne) do 4 (pouze odpovědi rozhodně ano).

Z posledního výzkumu vyplývá, že mladí lidé na českých školách nejpozitivněji oceňují, že poskytují široké základní poznatky, případně, že dávají dobré možnosti specializace. Naopak nehodnotí již tak pozitivně využitelnost vzdělání pro praxi a to zejména z důvodů příliš teoretických a často zastaralých poznatků.

Z otázky na preferenci kvantity poznatků před hlubším a kvalitním poznáním je patrné, že na českých školách je spíše preferována kvantita, není to však tak jednoznačné, jak tomu některé kritické hlasy napovídají. Zhruba 56 % odpovědělo, že škola preferovala kvantitu poznatků a 44 % odpovědělo, že tomu tak nebylo.

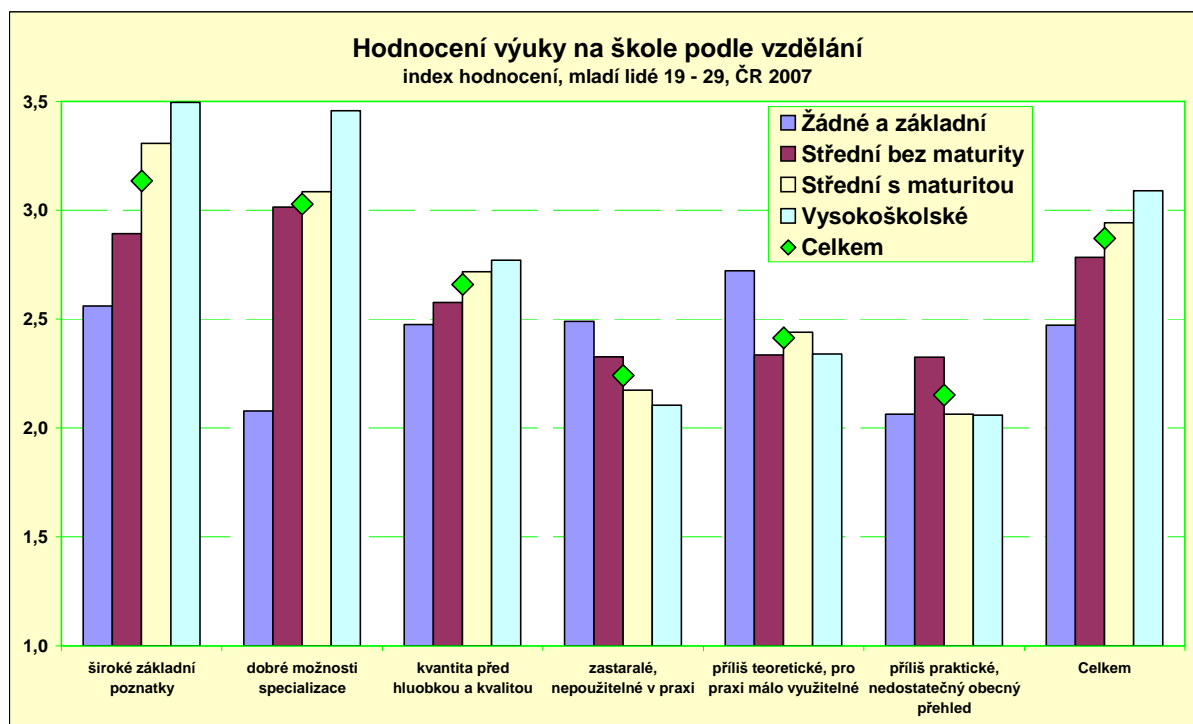

Při pohledu na vývoj hodnocení škol v průběh posledních let je zřetelně vidět zvyšující se spokojenost s výukou na českých školách. Zejména je čím dál tím víc oceňována širše získaných poznatků a dobré možnosti specializace, zlepšuje se však i využitelnost pro praxi⁹. Při vynechání 3. otázky, kde není zřejmé co je pozitivní a co negativní odpověď, lze z ostatních pěti spočítat celkový index spokojenosti s výukou na škole. I ten ukazuje, že spokojenost s výukou na školách roste. Pokud to vyjádříme ještě jinak, zatímco v roce 1997 byl celkový podíl pozitivních odpovědí (tj. hodnotících výuku na škole kladně) 64 %, v roce 2002 65 %, tak v roce 2007 to bylo již 72 %.

Jestliže až potud jsme se věnovali tomu, jak lidé hodnotili školu bez ohledu na to, o jakou školu šlo, tj. jakou školu vystudovali, nyní se podíváme na hodnocení školy podle nejvyššího dokončeného vzdělání.

Celkově lze říci, že čím vyšší úroveň vzdělání, tím pozitivnější hodnocení školy. Výrazně to platí zejména na primární a sekundární úrovni, kde nejpozitivněji hodnoceným typem školy je SOŠ, těsně následována SOU a gymnáziem. Zajímavé jistě je, že nejlépe hodnoceným typem školy je VOŠ, tedy lépe i než magisterský stupeň vysokoškolského vzdělání a podstatně lépe než bakalářský stupeň. Ten je svými absolventy hodnocen hůře, než své studium hodnotili absolventi nástaveb, či pomaturitního studia.

Abychom lépe postihli, jakým způsobem lidé hodnotili výuku na své škole, zredukovali jsme pomocí faktorové analýzy baterii otázek zabývajících se hodnocením na dvě dimenze. První dimenze, která vyjadřuje, jakým způsobem posloužila výuka na škole pro celkovou připravenost pro další pracovní život, zahrnuje zejména hodnocení, zdali škola poskytla široké základní poznatky a dobré možnosti specializace. Druhá dimenze se pak spíše týká toho, zdali naučené věci byly dobře využitelné v praxi. Tato dimenze zahrnuje zejména hodnocení zastaralosti a přílišné teoretičnosti poznatků špatně

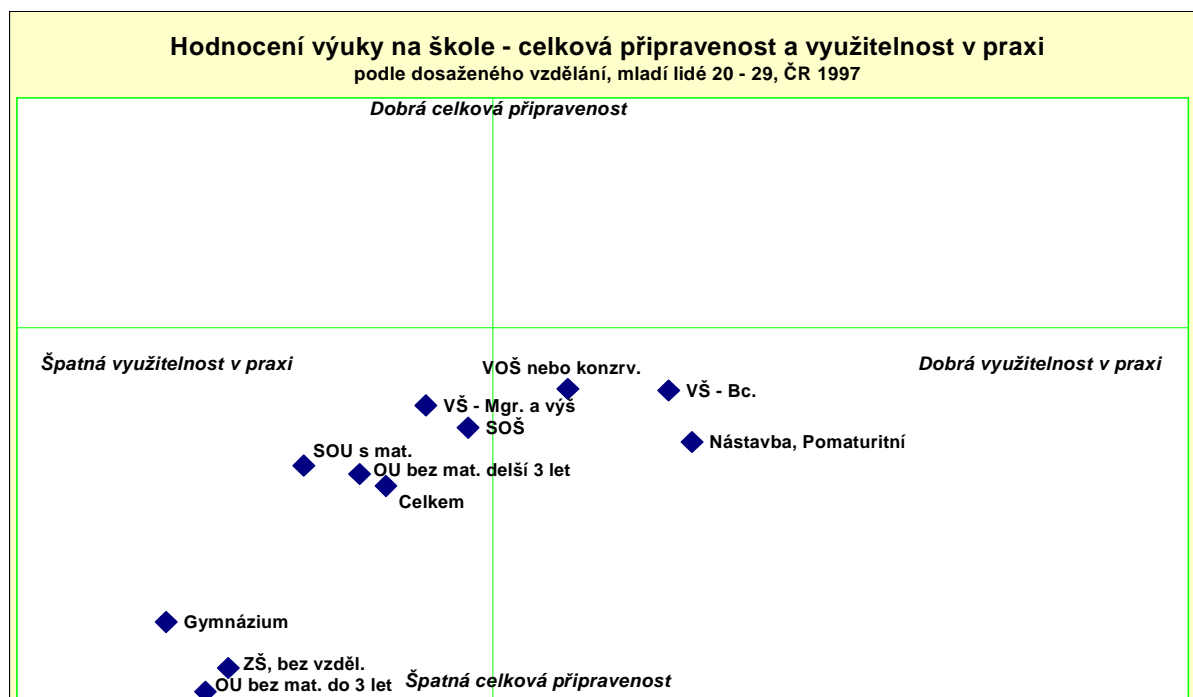
⁹ Zde je třeba upozornit na to, že u 4., 5. a 6. otázky platí, že čím nižší je hodnota indexu, tím pozitivnější je hodnocení daného aspektu výuky.

použitelných v praxi. Dohromady oba faktory vyčerpávají 65 % variancí (první faktor 34 % a druhý 31 %).¹⁰

Pomocí těchto faktorů byla vypočítána faktorová skóre pro každého respondenta z výzkumů z let 1997, 2002 a 2007 a tak mohly být vytvořeny grafy, ukazující tyto dvě dimenze a postavení jednotlivých typů škol v jejich rámci v těchto letech.

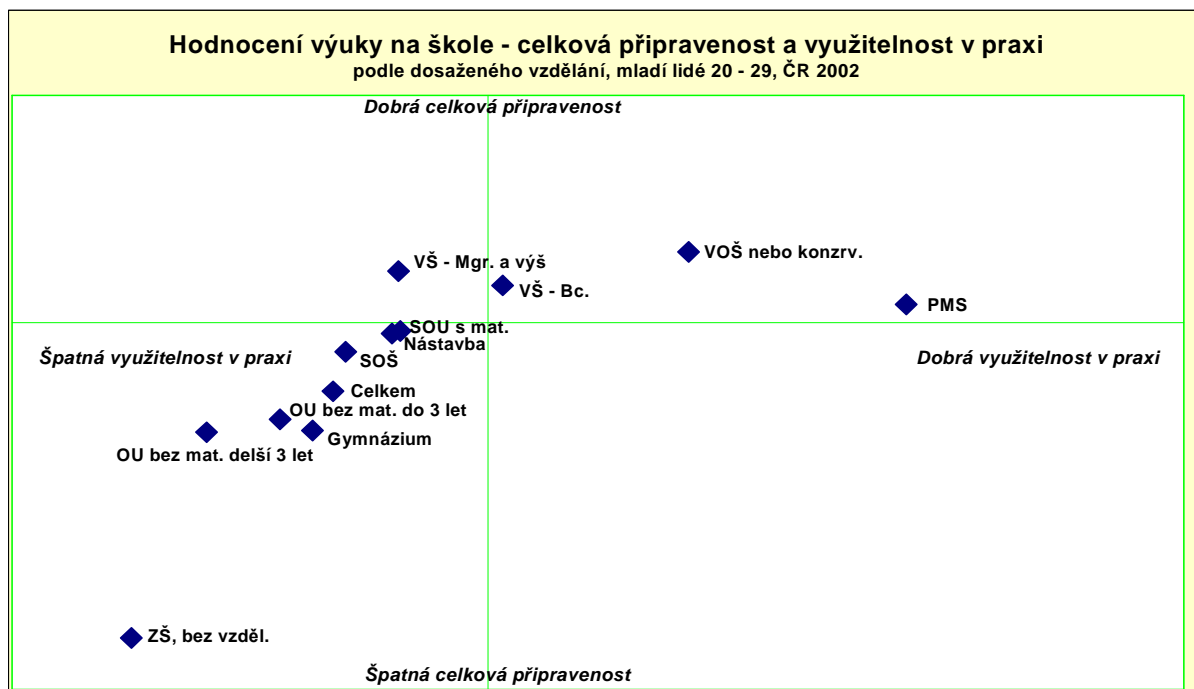
Situace mezi roky 1997 a 2007 se v některých aspektech poměrně výrazně liší. Mezi nejmarkantnější změny patří změna hodnocení gymnázií, vůči nimž byli jeho absolventi ještě před 10 lety velice kritičtí a hodnotí jej takřka na stejné úrovni, jako hodnotí své vzdělání absolventi pouze základní školy nebo učňovského vzdělání v délce kratší 3 let. Zejména zde je potřeba zdůraznit, že každé hodnocení souvisí s tím, jaké očekávání měl dotčený vůči tomu, co hodnotí. Spíše tedy lze hovořit o tom, že v roce 1997 vládlo mezi gymnazisty poměrně velké zklamání z výuky na gymnáziích, než že by výuka byla objektivně na tak nízké úrovni. V pozdějších letech hodnotí výuku na gymnáziích jeho absolventi již lépe, byť stále hůře než například absolventi SOU nebo SOŠ.

Další významný posun lze zaznamenat ve vnímání bakalářského a magisterského studia. Zatímco v roce 1997 z tohoto srovnání lépe vychází bakalářské studium, zejména pro jeho lepší využitelnost v praxi, v roce 2002 je již tento rozdíl menší a v roce 2007 výrazně lépe hodnotí výuku na své škole absolventi magisterského studia.

Zdá se tak, že zatímco před deseti lety si mladí lidé cenili možnosti získat vysokoškolské poznatky využitelné v praxi za dobu tří let studia poměrně vysoce, v současné době není již bakalářské vzdělání vnímáno tak pozitivně. Stále větší podíl lidí po dokončení bakalářského studia pokračuje v dalším většinou magisterském studiu. Výrazně roste počet mladých lidí vstupující na trh práce s magisterským vzděláním a tyto absolventi často nastupují na pracovní pozice, které dříve zaujímalí lidé s bakalářským vzděláním. Mít bakalářský titul se již nejeví jako dostatečné a tato nespokojenost se zpětně odráží v negativním hodnocení výuky.

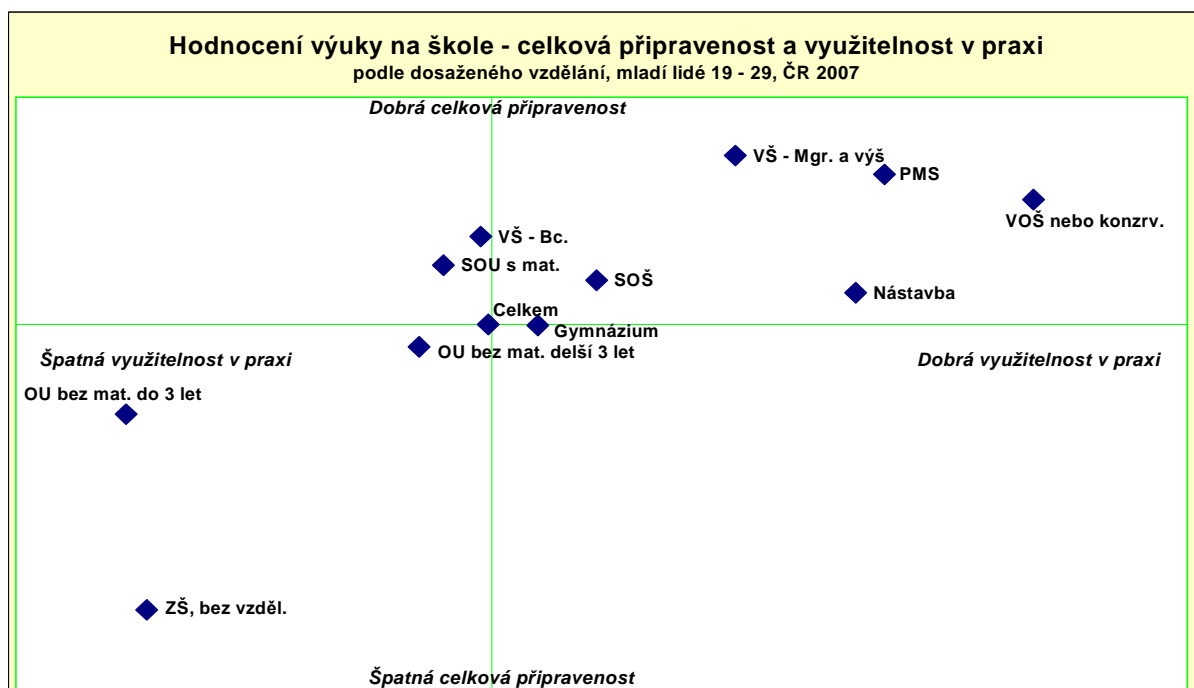
¹⁰ Otázka, zda-li preferovala výuka kvantitu před hloubkou a kvalitou byla z této analýzy vypuštěna, jelikož příliš nesytlí ani jeden faktor.

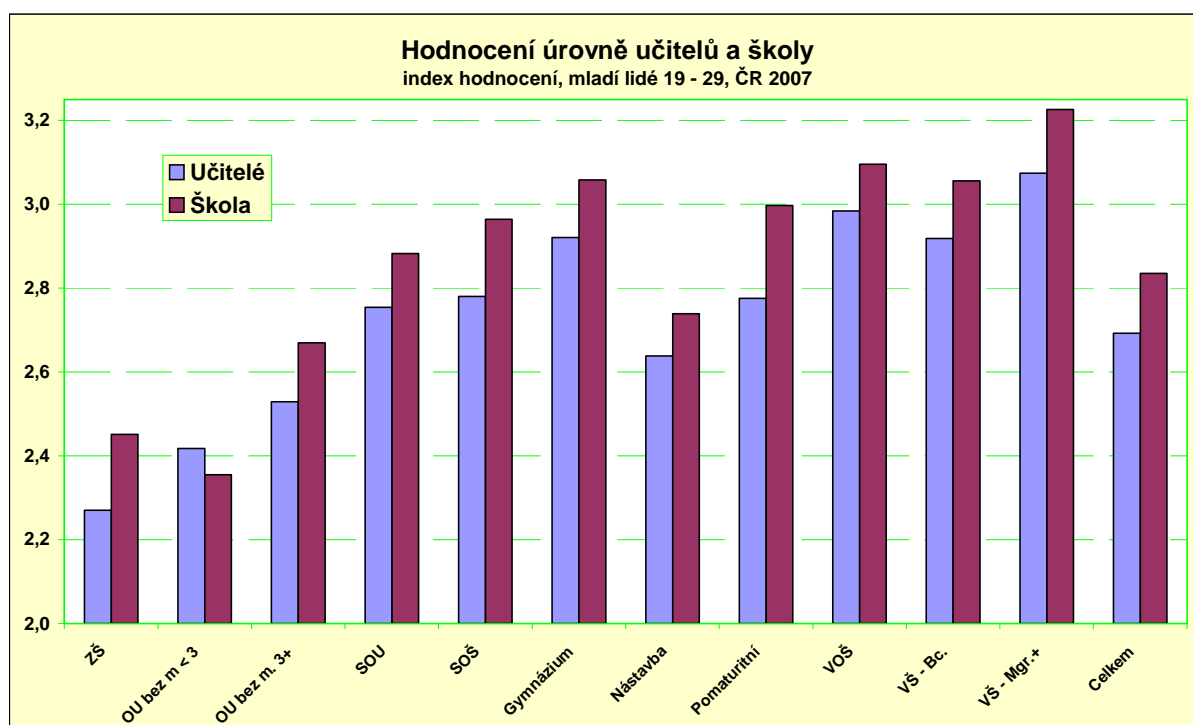
Toto můžeme vidět zejména na tom, že v současné době kritika bakalářských programů spočívá zejména v jejich špatné použitelnosti v praxi, co se týče obecné připravenosti, hodnotí svoji školu absolventi s bakalářským diplomem podobně jako absolventi VOŠ.

S ohledem na využitelnost v praxi nehodnotí příliš dobře svoji školu ani absolventi magisterského nebo vyššího stupně vysokoškolského studia. Jejich hodnocení je jen o málo lepší než u absolventů středních odborných škol a gymnázií a výrazně horší než nejen u absolventů vyšších odborných škol a konzervatoří, ale také u absolventů nástaveb a pomaturitního studia.

Poměrně překvapivé je postavení SOU s maturitou a gymnázií. Absolventi gymnázií hodnotí využitelnost výuky pro praxi lépe než absolventi středních odborných škol. Je to způsobeno zejména tím, že podle jejich názoru jsou na středních odborných učilištích vyučovány příliš zastaralé poznatky. Naopak absolventy gymnázií je hodnocena hůře celková připravenost. Je to proto, že se domnívají, že jim výuka nedala dobré možnosti specializace.

Jak je vidět, výuka na škole může mít mnoho aspektů a může být vnímána různými způsoby. K její celkové kvalitě, pokud si odmyslíme sociálně-psychologické dispozice žáka či studenta, nejvíce přispívá kvalita učitelů a celková úroveň školy. Ta opět zcela podle předpokladů úzce souvisí s typem školy. Čím vyšší vzdělávací úroveň školy, tím lepší hodnocení jak učitelů, tak celé školy. Výjimku z tohoto pravidla tvoří zejména postsekundární neterciární formy studia, jejíž absolventi v případě pomaturitního studia hodnotí kvalitu své školy a svých učitelů zhruba na úrovni absolventů středních odborných škol a v případě nástavb dokonce hůře než absolventi středních odborných učilišť. I zde je třeba poukázat na upozornění z předchozí části, že je třeba brát v úvahu očekávání, která jsou s hodnocením spojená. Absolventi nástavbového studia očekávají více, často je však učí ti samí učitelé na stejném učilišti, které absolvovali již předtím. Co se týče absolventů vyšších odborných škol, stejně jako u hodnocení různých aspektů výuky docházíme k závěru, že hodnotí svoji školu a učitelé lépe, nežli absolventi bakalářského studijního programu na vysoké škole.¹¹

¹¹ U otázky na hodnocení učitelů byla použita pěti-stupňová škála, zatímco u otázky na hodnocení škol byla použita čtyř-stupňová. Pro účely grafu byla škála hodnocení učitelů přepočítána na pěti-stupňovou. Z grafu je patrné, že hodnocení školy je takřka vždy lepší než hodnocení učitelů. Pravděpodobně je to však dáno tím, že při použití pěti stupňové škály mají lidé tendenci odpovídat prostřední volbou, zatímco v případě čtyř-stupňové škály by se zřejmě většina těchto lidí rozhodla pro kladnou odpověď. Zároveň je zde poměrně vysoká shoda mezi hodnocením úrovně učitelů a školy (Pearsonův koeficient korelace = 0,585)

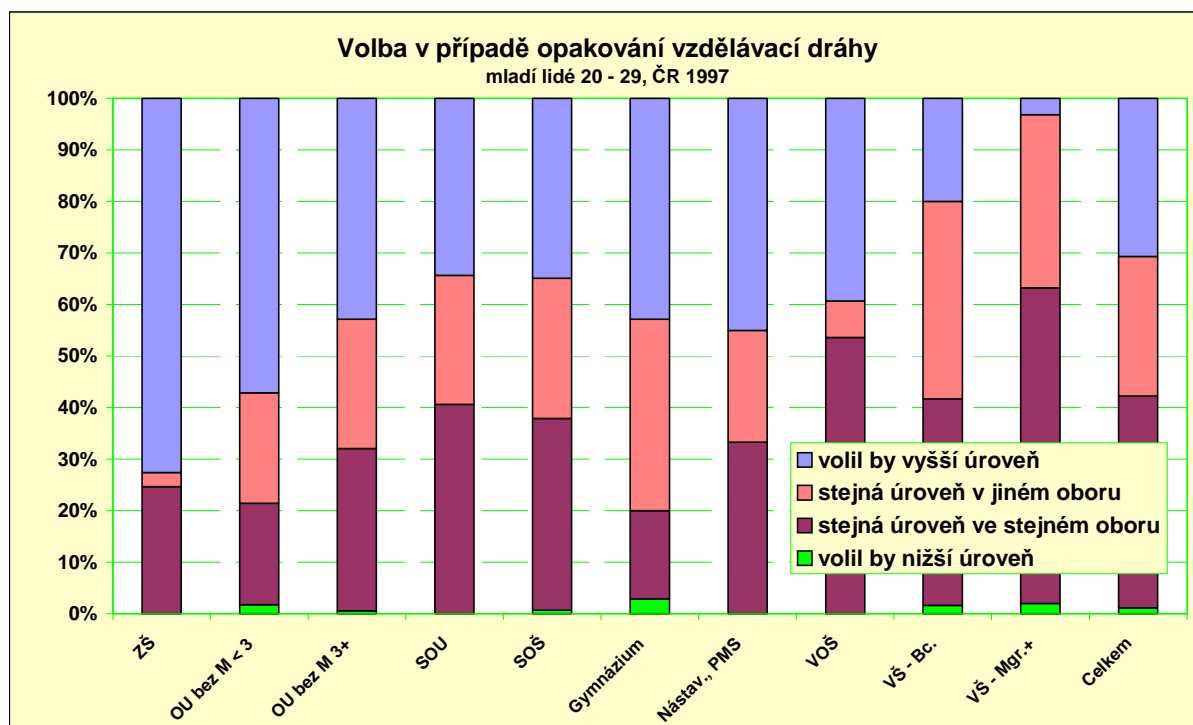
Volba v případě opakování vzdělávací dráhy

Viděli jsme, že mladí lidé jsou s výukou na své vystudované škole poměrně spokojeni. Znamená to tedy, že volba jejich úrovně a oboru vzdělání byla v jejich očích správná? To ukážou následující odstavce.

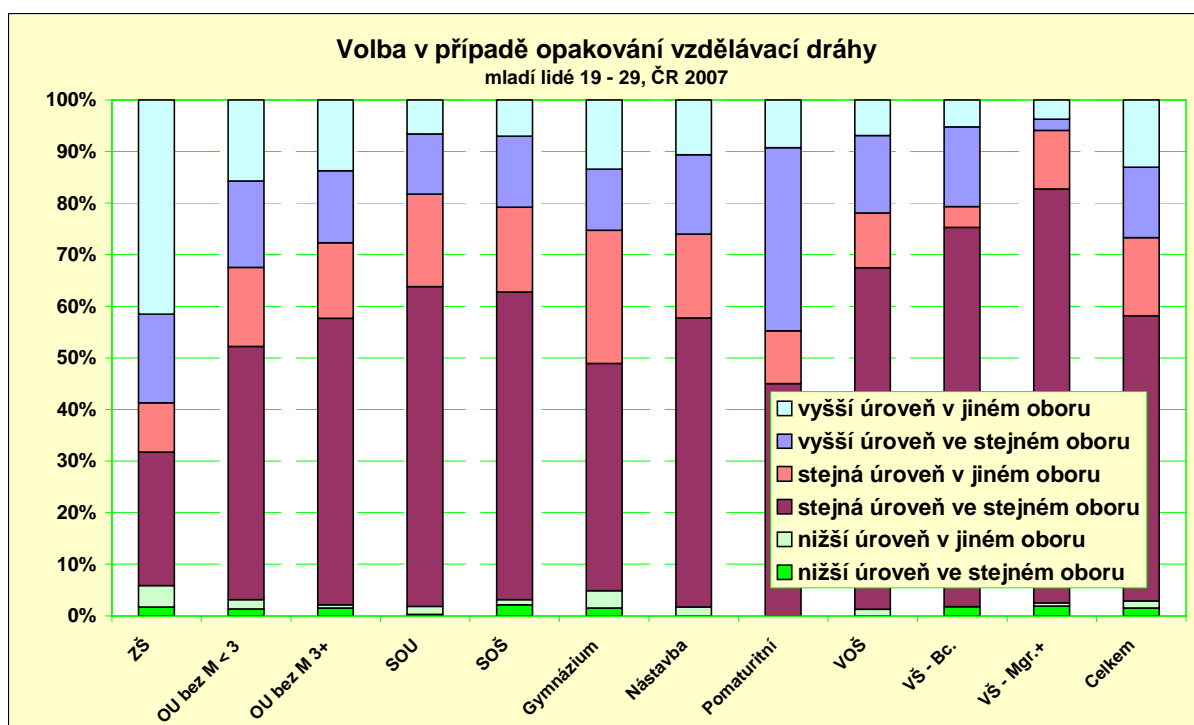
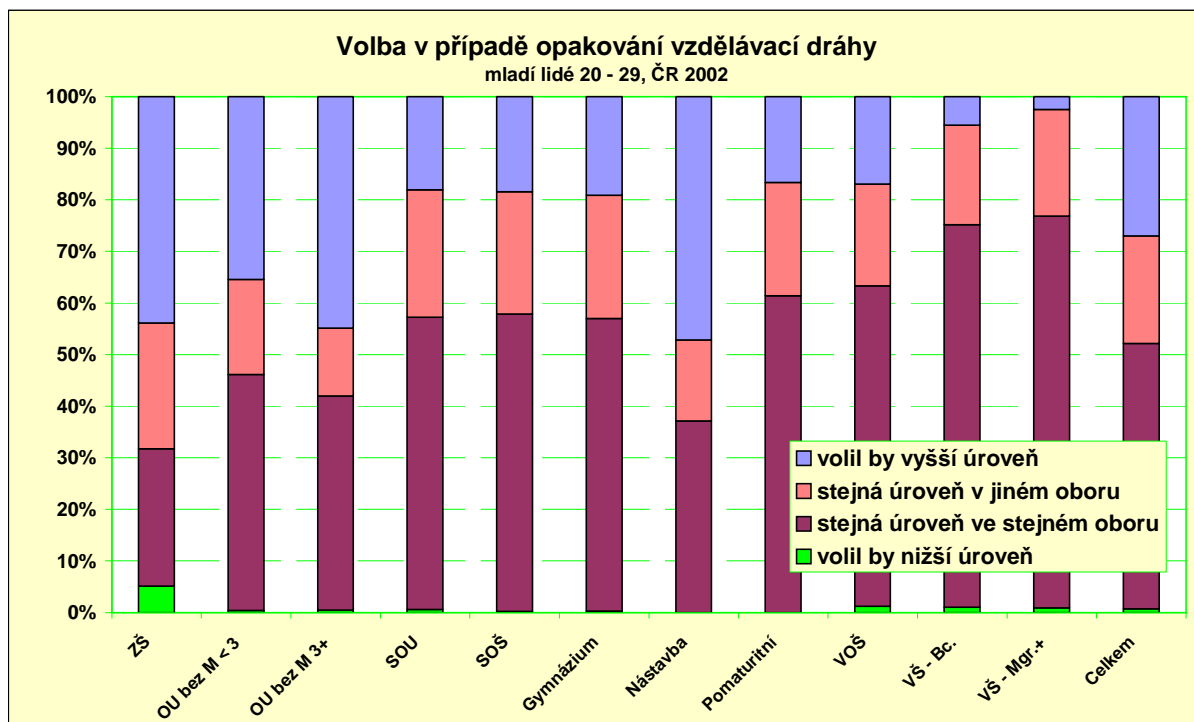
Podle výzkumu z roku 2007 by stejnou úroveň vzdělání a stejný obor zvolilo více jak 55 % mladých lidí.¹² Zhruba 15 % by volilo stejnou úroveň, ale jiný obor, téměř 14 % by si vybralo vyšší úroveň ve stejném oboru, zhruba 13 % by volilo vyšší úroveň v jiném oboru a necelá 3 % by se rozhodlo pro nižší úroveň vzdělání ať už ve stejném, nebo jiném oboru.

To je poměrně výrazná změna oproti předchozím rokům a zejména oproti roku 1997. Mladí lidé jsou dnes podstatně spokojenější s volbou své vzdělávací dráhy, než tomu bylo před deseti lety. V roce 1997 by stejnou úroveň vzdělání ve stejném oboru volilo o více jak 14 % méně mladých lidí (v roce 2002 o takřka 4 %), naopak o téměř 12 % (v roce 2002 takřka o 6 %) více by si vybralo sice stejnou úroveň, ale jiný obor a o takřka 4 % více by se rozhodlo pro vyšší úroveň vzdělání (zde mezi roky 2002 a 2007 není prakticky žádný rozdíl). O zhruba 2 % (stejně jako v roce 2002) více by jich volilo nižší úroveň vzdělání.

Mimo větší spokojenosti se samotným vystudovaným studijním programem to hovoří o tom, že více mladých lidí mohlo studovat jimi chtěnou úroveň a obor vzdělání. Vzdělanostní struktura mladých lidí se mění, stále větší počet jich absoluuje vyšší sekundární a terciární vzdělání. Ty jsou lépe přístupné jednak díky jejich expansi (větší ochotě přijímat studenty) a jednak díky snižujícímu se počtu mladých lidí narozených až po baby boomu 70. let. Díky rozšiřující se nabídce roste zejména spokojenost s volbou oboru, spokojenost s volbou úrovně vzdělání se především mezi roky 2002 a 2007 příliš nezvýšila. Ve výzkumu z roku 2007 se dokonce poprvé objevuje zřetelněji skupina lidí, kteří považují vystudovanou úroveň vzdělání za nadbytečnou (zhruba již zmíněná 3 %).

¹² V tomto případě byly do analýzy zahrnuti pouze mladí lidé, kteří jsou již na trhu práce. Nejsou zde tedy zahrnuti zejména nepracující studující na VOŠ a VŠ.

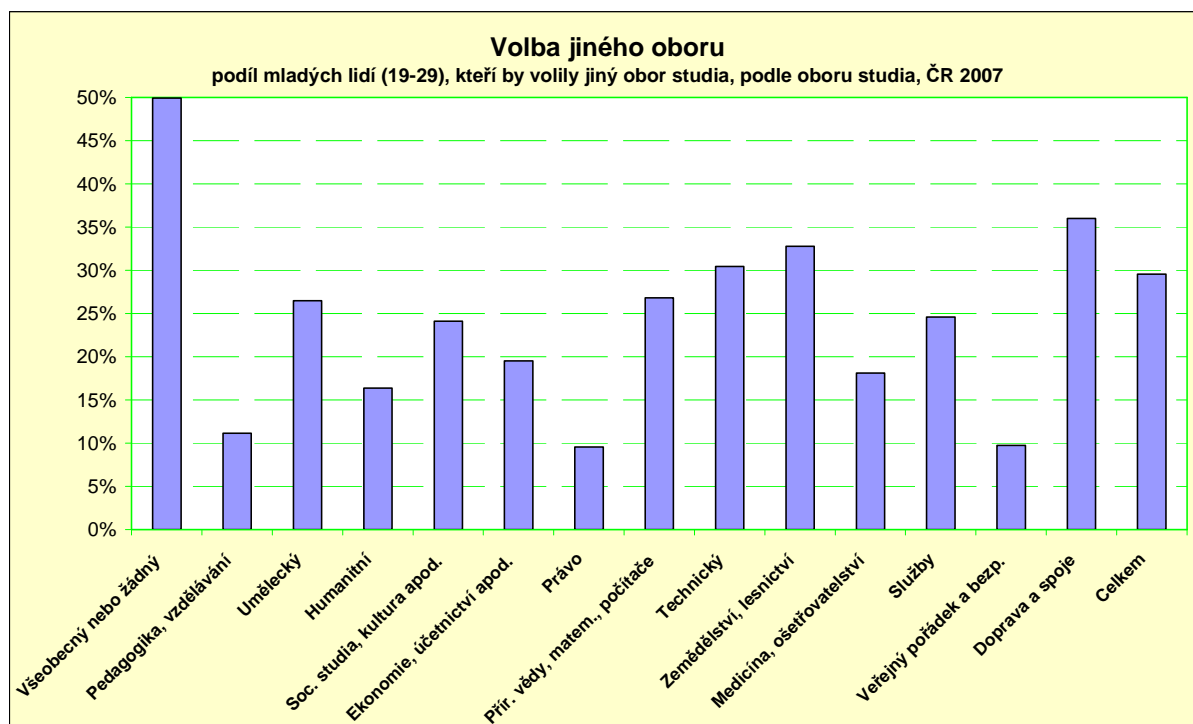
To, zdali je člověk spokojen s volbou své vzdělávací dráhy, samozřejmě úzce souvisí s tím, jakého vzdělání dosáhl. Zhruba platí, že čím nižší vzdělání, tím větší procento těch, kteří by se rozhodli vystudovat buď vyšší úroveň vzdělání, nebo by volili jiný obor vzdělání. Výjimku tvoří zejména absolventi gymnázií a pomaturitního studia. Gymnázia jsou v současné době zamýšlena takřka zcela výhradně jako přestupní stanice do terciárního vzdělávání a tak je logické, že absolventi, kteří s tímto vzděláním skončí na trhu práce, nejsou příliš spokojeni. Zhruba celá čtvrtina z nich by si radši vybrali stejnou úroveň, ale jiný obor vzdělání (tedy jiný než všeobecný) – pravděpodobně by tudíž spíše volili

SOU nebo SOŠ. Co se týče pomaturitního studia, což jsou v současnosti zejména jazykové školy, téměř polovina lidí by spíše preferovala vyšší, tedy terciární vzdělání.

V případě, kdy se lidé vyjadřují k hypotetické možnosti opakovat svoji vzdělávací dráhu, je jistě zajímavé se podívat, do jaké míry by absolventi různých oborů vzdělání volili jiný než jimi vystudovaný obor.¹³

Zdaleka nejčastěji by volili jiný obor vzdělání lidé se všeobecným nebo nespecifikovaným oborem vzdělání. To je logické, tito lidé nejsou školou příliš vybaveni specifickými schopnostmi a dovednostmi pro konkrétní profesi, což představuje při vstupu na trhu práce značnou nevýhodu.

Pokud se omezíme na oborově zaměřené typy studia, nejčastěji by volili jiný obor studia absolventi těchto oborových skupin: Doprava a spoje (pošt. služby, provoz telekomunikací); Zemědělství, lesnictví; Technické obory (např. průmysl, strojírenství, stavebnictví). Naopak nejmenší tendenci vybrat si jiný obor vykazují absolventi oborových skupin Právo a právní služby; Veřejný pořádek a bezpečnost - policie, armáda, hasiči; Pedagogika, učitelství, vzdělávání.

¹³ Obory vzdělání byly zjišťovány na třetí úrovni klasifikace ISCED. Pro účely této analýzy byly obory sdruženy do čtrnácti různých odborových skupin.

Sociální nerovnosti a vzdělávání

Téměř všechny rozvinuté země se v minulosti snažily nejen o zvýšení celkové účasti na vzdělávání, ale i o zvyšování a vyrovnávání participace všech vrstev společnosti, bez ohledu na jejich sociální, ekonomický, kulturní či etnický status. Toto úsilí bylo motivováno ekonomicky, společensko-politicky a eticky. Za prvé, rozšíření přístupu ke vzdělávání pro příslušníky všech sociálních tříd usnadňuje rozvoj schopností a nadání celé nastupující generace a tím i nejučinnější využití jejich znalostí a dovedností pro ekonomický i společenský rozvoj. Za druhé, přístup k vyššímu vzdělávání zachovává soudržnost společnosti, protože usnadňuje změny postavení (statusovou mobilitu) mezi generacemi rodičů a dětí. Zabraňuje tomu, aby různé třídy a skupiny se navzájem uzavíraly a vzdalovaly, některé se stávaly privilegovanějšími a jiné marginalizovanějšími, což nevyhnutelně rozdmýchává sociální konflikty.

Zajištění rovného přístupu ke vzdělávání – založeného na schopnostech jedince a dosažených výsledcích (tak zvaný meritokratický přístup) a nikoli na askriptivních faktorech (tj. především na sociálním, kulturním a ekonomickém postavení rodiny) – se proto stalo obecně deklarovaným i přijímaným cílem. Rovnost příležitostí neboli spravedlivost (equity) je jedním z pilířů, jak se chápe sociální spravedlnost v demokratických společnostech, a také silou podporující individuální úsilí jejich členů. Velmi brzy se však stalo zřejmým, že rovný přístup sám o sobě nestačí, že je jen prvním krokem k dosažení spravedlivosti. Tento širší pojem spravedlivosti se stal spolu s kvalitou a efektivitou jedním z hlavních cílů všech rozvinutých zemí i nadnárodních organizací – jako jsou zejména Evropská unie, OECD a UNESCO – ve vzdělávání (D'Addio 2007).

Je důležité rozlišovat mezi rovností (equality) a spravedlivostí (equity). Zatímco pojem rovnost je ideologicky zatížen a implikuje tendence ke stejnosti (či dokonce uniformitě), základním významem anglického pojmu equity je „slušnost, morální spravedlnost, již zákon jen nedokonale vyjadřuje“ a která může dokonce „korigovat zákon tehdy, kdy by ve zvláštních případech nebyl spravedlivý“, vyjadřuje „duch spravedlnosti, který vede činnost a interpretaci v praxi“ (OECD 1997). Jeho význam je tedy relativní, vždy je vztahen k individuální situaci. Spíše než se snažit o rovnost by se mělo usilovat o spravedlivé nerovnosti, které odrážejí potřeby a silné stránky na individuální úrovni (Secada 1989 citovaný Espinozou 2008).

V posledních asi čtyřiceti letech se pojem spravedlivosti propracovával a postupně rozšiřoval o nová hlediska či dimenze. Kromě spravedlivosti ve smyslu přístupu (access) to byla nejprve spravedlivost ve smyslu výsledků (outcomes), úspěšného dokončení studií. Jiné dimenze se vztahují nejenom na výsledky dosažené ve vzdělávacím systému, ale i na efekty vzdělání (které by v ideálním případě měly vést k plnému využití potenciálu a schopností každého jedince, který by mohl dosahovat své maximum).

Tak Farrel (1999 citovaný Espinozou 2008) rozlišuje dimenze přístupu (access), přežití (survival) tj. dokončení určitého vzdělávacího stupně, výstupu (output) vztahujícího se na získané vzdělání a kvalifikaci a výsledku (outcome) vztahujícího se na příjem, práci a status. Mezinárodní sdružení univerzit (IAU 2004) definuje poněkud odlišné byt' víceméně obdobné kategorie spravedlivosti: ve smyslu přístupu (access) neboli rovnosti příležitostí, ve smyslu prostředí pro učení (learning environment) neboli rovnosti prostředků (means), ve smyslu získání vzdělání (achievement) a ve smyslu využívání efektů vzdělání (using the results of education) neboli rovnosti využití (application). Jiná nedávná definice (OECD 2007) rozlišuje dvě zcela odlišné dimenze spravedlivosti – slušnosti (fairness) a inkluze (inclusion). Zatímco se ta první vztahuje na základní význam pojmu (a znamená, že osobní a sociální situace nemá být překážkou pro plné využití potenciálu ke vzdělávání), pokládá se ta druhá za relevantní spíše pro nižší úroveň vzdělávání (implikující základní standard vzdělávání pro všechny). Pokud však překročíme toto omezení, může být velmi užitečná při interpretaci vztahu mezi expanzí a spravedlivostí v terciárním vzdělávání, protože zaměřuje pozornost na hlavní pozitivní účinné expanze.

Právě dokončená Tematická zpráva OECD o terciárním vzdělávání (OECD 2008) definuje spravedlivé systémy terciárního vzdělávání jako ty, které „zajišťují, že přístup, participace a výsledky terciárního

vzdělávání jsou založeny jen na vrozených schopnostech jedince a na jeho studijním úsilí. Zajišťují, že potenciál ke vzdělávání na terciární úrovni není výsledkem osobní a sociální situace včetně faktorů socio-ekonomického statusu, genderu, etnického původu, statutu imigranta, místa bydliště, věku nebo postižení“. Zpráva rozlišuje mezi spravedlivostí přístupu (equity of access), která „se vztahuje na rovnost příležitosti vstoupit do terciárního vzdělávání a mít přístup do programů různé úrovně a odlišné kvality, a spravedlivostí výsledků (equity of outcomes), která se vztahuje k možnosti nejen dále postupovat a dokončit terciární vzdělávání, ale také dosáhnout jeho odpovídající ekonomické návratnosti“.

Na druhé straně se nedávné sdělení Evropské komise (Efficiency and equity in European education and training systems, COM 2006) zaměřuje na celkové socio-ekonomické znevýhodnění, ostatní nerovnosti – jejichž příčinou jsou gender, příslušnost k etnické menšině, postižení či regionální rozdíly atd. – jsou relevantní jen do té míry, jak k němu přispívají. Definuje spravedlivé systémy jako ty, které „zajišťují, že výsledky vzdělávání a odborné přípravy nezávisí na socio-ekonomickém prostředí a na ostatních faktorech, které vedou ke znevýhodnění ve vzdělávání, a že poskytované vzdělávání odráží specifické vzdělávací potřeby jedince“. Termín spravedlivost (equity) je chápán jako míra, v níž jedinci mohou využívat vzdělávání a odborné přípravy ve smyslu příležitostí (opportunities), přístupu (access), poskytovaného vzdělávání (treatment) a výsledků (outcomes)“.

Nerovnosti ve vzdělávání

Ačkoli je rovný přístup ke vzdělávání formálně zaručen ve všech rozvinutých zemích a vzdělání se stalo významným faktorem vzestupné mobility, vliv askriptivních faktorů zůstává ve většině zemí stále silný. Meritokratický koncept je proto často kritizován za to, že ačkoli zdůrazňuje schopnosti a výsledky, ve skutečnosti zvýhodňuje ty, kteří měli lepší podmínky k jejich dosažení jen díky bohatějšímu a stimulujícímu prostředí rodiny. Je dokonce obviňován z toho, že zakrývá skutečné příčiny nerovnosti tím, že prezentuje společensky podmíněné (a tedy nepřijatelné) nerovnosti jako přirozené (a tedy legitimní) nerovnosti individuální schopnosti a výkonu (Bourdieu and Passeron 1977).

Nerovnosti ve vzdělávání jsou předmětem systematického a intenzivního výzkumu, který začal již v 60. a 70. letech (např. pracemi Colemana and Jenckse v USA, Halseyho ve Velké Británii, Boudona, Bourdieua and Passerona ve Francii, Dahrendorfa v Německu). Od té doby se sociologická teorie i empirický výzkum snažily zjistit a vysvětlit zda, do jaké míry a jak vzdělávací systém pomáhá překonat bariéry ve společnosti, či zda je naopak nástrojem mezigenerační reprodukce sociálního statusu. Různí autoři zdůrazňují různé části tohoto komplexního procesu a zaměřují se jeho rozdílné aspekty. Jejich modely (např. socio-psychologický model procesu stratifikace) a teorie (např. sociální a kulturní teorie reprodukce vzdělání) se spíše doplňují, než aby se navzájem vylučovaly.

Analogicky k pojmu lidského kapitálu byly vytvořeny další pojmy tří forem kapitálu, na nichž se rodiny podílí v různé míře, a využily se k analýze zdrojů a důsledků nerovnosti. Nedostatek ekonomického kapitálu – charakterizovaného především materiální a finanční úrovní rodiny – je nejzřejmější. Jeho důsledky také začaly být zmírňovány nejdříve, při nejmenším do určité míry (stipendia, půjčky a nadace), různé formy finanční podpory studentů z méně zámožných rodin existují ve většině rozvinutých zemí. Jiné formy nerovnosti, které jsou méně zřejmé, ale často závažnější a mnohem nesnadněji napravitelné, jsou důsledkem nedostatku kulturního a sociálního kapitálu. Kulturní kapitál je popisován jako stupeň participace na dominantní statusové kultuře, z níž je odvozen jazyk i ostatní symbolické kódy (Bernstein 1975) a na níž je založeno školní vzdělávání. Sociální kapitál je charakterizován sítí styků a známostí, které mohou být využity pro dosažení určitých cílů (např. získání prestižního vzdělání a později vysoko ceněné práce) a rovněž jejich významností (to je velikostí kapitálu těch, kteří síť tvoří).

Všechny tři formy nerovnosti – finanční situace, kulturní úrovně a společenských kontaktů rodiny – jsou těsně spojeny s povoláním a vzděláním rodičů. Převádějí se do rozdílů ve vzdělávacích drahách jejich dětí a jsou tak neustále reprodukovány. Spravedlivost v terciárním vzdělávání je do značné míry ovlivněna nerovnostmi v předcházejících úrovních vzdělávání – volbou středního vzdělávání, jeho

kvalitou či nemožností přejít do terciárního vzdělávání. Špatná ekonomická situace buď vůbec zabrání pokračovat ve studiích, nebo donutí odejít do zaměstnání před jejich dokončením. Rodiny, které se podílí na dominantní statusové kultuře a osvojily si odpovídající styl života, způsoby chování i komunikaci (neboli podle Bernsteina rozvinutý jazykový kód, který je odlišný od limitovaného jazykového kódu typického pro nižší společenské třídy) mají celkově pozitivní vztah ke vzdělání, jejich děti mají silnou motivaci a vysoké vzdělávací aspirace. Opačná je situace rodin, jejichž prostředí neposkytuje silné podněty pro rozvoj dítěte a nepřipraví je pro práci ve škole, což má za následek jak nízkou úroveň jejich aspirací a motivace, tak horší vzdělávací výsledky. Později v životě pomáhá vysoká míra kulturního a sociálního kapitálu k dosažení dobrého postavení v dobrém povolání.

Jestliže je úroveň nerovností vysoká, je reprodukce především vysokoškolského vzdělání mezi rodiči a dětmi rozsáhlá a sociální mobilita jen omezená, což je nebezpečné ze společenského i ekonomického hlediska. Vysokoškolský systém se stále více uzavírá a přestává reagovat na potřeby společnosti jako celku, společnost čelí nebezpečí, že jednotlivé třídy a skupiny se uzavírají do sebe, a že rozvoj a využití potenciálu nových generací budou nedostatečné. Vysokoškolské vzdělání je důležité pro rozvoj úspěšné ekonomiky i pro vytváření příležitostí pro všechny se na něm účastnit a využívat je, a aby se vyloučily ztráty talentů, lidského kapitálu (Brennan a Naidoo 2007). Odtud vyplývá potřeba nejen expanze, ale i diverzifikace.

Expanze, nerovnosti a spravedlivost

Již od 80. let se výzkum nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělávání zaměřil na důsledky jeho expanze. Podle teorie maximálně udržované nerovnosti (Maximally Maintained Inequality, Raftery a Hout 1993, Raftery 2007) se vliv rodinného prostředí nezmenšuje, pokud nejsou uspokojeny všechny vzdělávací potřeby těch nejvíce zvýhodněných sociálních skupin, to je, dokud téměř všichni jejich členové nepokračují ve studiu. Pak nerovnost začíná na dané vzdělávací úrovni klesat, ale zvyšuje se na následující vyšší úrovni, protože se populace, jež se na ni hlásí, stává heterogennější. Tato teorie je konsistentní s dalšími výsledky (např. Shavit a Blossfeld 1993, kteří tuto situaci charakterizovali jako přetrvávající nerovnost – persistent inequality) a slouží jako pracovní hypotéza při výzkumu expanze a stratifikace.

Současně s expanzí terciárního vzdělávání probíhala diverzifikace vzdělávacích institucí, měnila se jejich struktura i role. Nové příležitosti ke studiu se objevily převážně na nižší méně selektivní úrovni, o kterou byla rozšířena vyšší úroveň tradičních univerzit. Terciární vzdělání se tím stalo z dostatečné jen nezbytnou podmínkou vyhlídky na dobrý život. Cílem proto již nemůže být pouhá účast na terciárním vzdělávání, ale studium preferovaných programů a přijetí na elitní prestižní instituce. Důsledky nerovností nebyly odstraněny, pouze se přesunuly dovnitř diverzifikovaných systémů a získaly nový charakter, kvalitativní a strukturální místo kvantitativního (např. teorie efektivně zachovávané nerovnosti - Effectively Maintained Inequality, Lucas 2001). Mnohem obtížněji se zvládají a v jednotlivých zemích se značně liší, je mnohem méně zjevné, jakou roli v které zemi kvantitativní a strukturální faktory mají. Aby se to zjistilo, jsou zapotřebí rozsáhlé komparativní analýzy různých faktorů a dimenzí tohoto problému.

Srovnávací analýzy jsou však značně omezeny nedostatkem relevantních a aktuálních údajů (Clancy a Goastellec 2007). Spolehlivá (a běžně užívaná) kohortní analýza se nemůže využít pro „nejmladší“ věkové skupiny, které právě opustily vysoké školy, nemůže se použít ke zkoumání aktuálního vývoje a ani být východiskem opatření vzdělávací politiky. Proto nedávné komparativní projekty byly koncipovány jako hluboké sociologické kvalitativní studie, které porovnávaly více zemí, byly zaměřené na jejich celkovou situaci a širší kontext, interpretovaly jejich vývoj a analyzovaly národní datové zdroje, aniž by si činily nárok na rigorózní srovnatelnost a aktuálnost jejich údajů. Jiným možným přístupem je sekundární komparace údajů získaných z různých zdrojů nebo nepřímých ukazatelů (např. Usher a Cervenán 2005 nebo Clancy a Goastellec 2007), což ovšem otevírá zase jiné problémy.

Poslední komparativní šetření (Shavit, Arum a Gamoran 2007) přineslo nový pohled a odlišnou interpretaci. Za prvé bylo zaměřeno na vztah mezi expanzí, diferenciací a tržní strukturou vysokoškolského vzdělávání a jejich důsledky na nerovnosti. Expanze probíhá všude a za určitých podmínek může vést ke snížení nerovností. Je těsná spojena s diferenciací, diverzifikované systémy zvyšují participaci. Systémy s vyšší účastí soukromého sektoru expandují rychleji a jsou více diverzifikované; protože se uplatňují dvě protichůdné tendence, získat zájemce o studium a získat prestiž, jejich vzájemný vliv na nerovnosti se vyrovná. Za druhé, výsledky byly interpretovány ze dvou hledisek – odvracení (diverze) a inkluze. Pro některé kritiky je expanze jen způsobem, jak odvrátit nové zájemce od elitních institucí nabídkou druhořadých institucí; pro jiné však expanze znamená nepochybný přínos, protože i terciární instituce nižší úrovně zvyšují příležitosti, celkovým důsledkem je zvýšení inkluze. Výsledky šetření potvrzují, že k inkluzi skutečně dochází. I když sociální selekce zůstává stabilní (to je dříve než se dosáhne bodu saturace), ve studiu pokračuje více studentů ze všech vrstev (včetně znevýhodněných) a pro věkovou skupinu jako celek se nerovnosti zmenšují. Za třetí vedou tyto závěry – totiž, že expanze je inkluzivní, i když se nerovnosti nesnižují – k nové interpretaci dřívějších výsledků (Shavit a Blossfeld 1993), které přinesly nový pojem přetrvávající nerovnosti (persistent inequality). Nešly však k podstatě věci: expanze na dané úrovni zvyšuje na vyšší úrovni heterogenitu těch, kteří se mohou hlásit ke studiu, umožňuje tedy vstup větším podílům ze všech vrstev a systém by měl být pokládán za více inkluzivní. I když nerovnosti přetrvávají relativně, inkluze zvýšila účast širokého spektra populace absolutně. A i kdybychom uvažovali, že vzdělání je poziční statek, expanze má pozitivní smysl, protože zvyšuje lidský kapitál, jedinců i celé společnosti.

Vliv vzdělání rodičů na dosažené vzdělání v mezinárodní perspektivě

Výzkumem vztahu vzdělání rodičů a dosaženého vzdělání se v minulosti zabývalo několik mezinárodních výzkumů. Jedním z nich byl i ad hoc modul Výzkumu pracovních sil Evropské Unie (ELFS) z roku 2000, jež se zabýval speciálně problematikou přechodu ze školy do zaměstnání.¹⁴ Podle výsledků tohoto výzkumu ukazuje distribuce nejvyššího dosaženého vzdělání rodičů (počítá se to vyšší z obou rodičů) velmi výrazné rozdíly mezi zeměmi. Nejmarkantnější jsou rozdíly v podílech rodičů s nízkou úrovní vzdělání (ISCED 1-2). Tento podíl je obzvláště vysoký v zemích jižní Evropy (80 % ve Španělsku, 68 % v Itálii a 66 % v Řecku) a poměrně nízký na Slovensku, ve Finsku, Maďarsku, Švédsku a Rakousku (pod 30 %). Jestliže jsou tyto údaje srovnány s údaji o nejvyšším dosaženém vzdělání jejich potomků, ukáže se, že mladé generace v zemích jižní Evropy dosáhly významného zlepšení. Celkově jsou ve všech zkoumaných zemích podíly mladých lidí s alespoň vyšším středním vzděláním vyšší než podíly jejich rodičů se stejnou úrovní vzdělání.

---

¹⁴ Cílovou skupinou tohoto šetření byli čerství absolventi škol, kteří byli definováni takto: 5 nebo 10 let od prvního opuštění nepřerušovaného vzdělávání, věk 15-35 let.

Tab.: Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů, absolventi ve věku 15 – 35 let, vybrané země Evropy 2000

	ISCED 1-2	ISCED 3-4	ISCED 5-6
AU	27%	54%	19%
BE	45%	29%	26%
CZ	30%	59%	11%
ES	80%	10%	10%
FI	21%	42%	36%
FR	51%	34%	15%
EL	66%	25%	9%
HU	26%	61%	13%
IT	68%	26%	6%
RO	44%	50%	6%
SE	26%	38%	36%
SI	33%	51%	16%
SK	16%	76%	8%

O rozdílnostech mezi vzděláním rodičů a jejich dětí nejlépe vypovídají absolutní míry mobility nebo stability. Srovnávány jsou přitom tři základní vzdělávací úrovně – ISCED 1-2, ISCED 3-4 a ISCED 5-6. Vzestupná mobilita (děti mají vyšší vzdělání než jejich rodiče) převažuje nad stabilitou (děti dosáhli stejné úrovně vzdělání jako jejich rodiče) v pěti zemích (Belgie, Francie, Řecko, Itálie a Španělsko). Naopak sestupná mobilita je ve většině zemí omezena pouze na malou část populace mladých lidí. Rozdíly mezi pohlavími jsou poměrně významné: ve většině zemí je pravděpodobnost vzestupné mezigenerační vzdělanostní mobility významně vyšší pro muže než pro ženy (s výjimkou Rakouska, Rumunska, Maďarska, České republiky a Slovenska).

Tab.: Absolutní míry stability, vzestupné a sestupné mobility mezi dosaženým vzděláním mladých lidí a dosaženým vzděláním jejich rodičů, absolventi ve věku 15 – 35 let, vybrané země Evropy 2000

	Stabilita			Vzestupná mobilita			Sestupná mobilita		
	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
AU	52%	52%	52%	25%	26%	26%	22%	22%	22%
BE	46%	40%	43%	41%	51%	46%	13%	9%	11%
CZ	59%	61%	60%	34%	34%	34%	8%	5%	6%
ES	47%	37%	42%	46%	59%	53%	7%	4%	5%
FI	40%	40%	40%	27%	34%	31%	33%	26%	29%
FR	43%	38%	40%	45%	53%	49%	13%	9%	10%
EL	36%	30%	33%	57%	63%	60%	7%	6%	6%
HU	62%	63%	63%	24%	26%	25%	14%	11%	12%
IT	47%	43%	46%	42%	49%	46%	10%	8%	8%
RO	63%	62%	62%	28%	30%	29%	9%	8%	9%
SE	42%	42%	43%	24%	32%	29%	34%	26%	28%
SI	51%	43%	48%	32%	46%	39%	17%	10%	13%
SK	74%	75%	75%	19%	19%	19%	7%	6%	6%

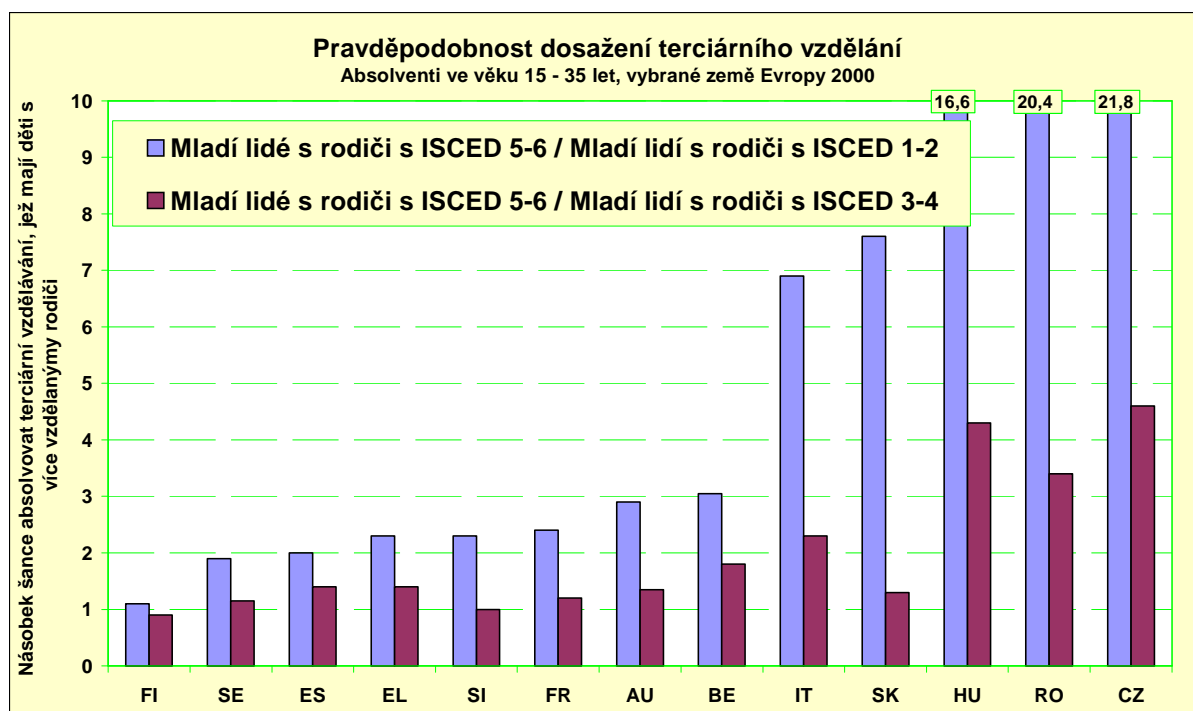
Jak vyplývá z mnoha empirických studií, společenský původ velice významně ovlivňuje pravděpodobnost pokračování nebo naopak opuštění vzdělávání. Jestliže je jako indikátor společenského původu vzato nejvyšší dosažené vzdělání rodičů, pak tyto závěry potvrzuje i analýza dat ad hoc modulu ELFS 2000. Ve všech zemích, s výjimkou Finska, je podíl mladých lidí

opouštějících vzdělávání na nižších stupních vzdělání mnohem větší mezi těmi, jejichž rodiče mají nízký stupeň vzdělání, než mezi těmi, kteří mají rodiče s vyšším vzděláním.

Tab.: Mladí lidé, kteří opustili brzy vzdělávání (na úrovni ISCED 1-2) podle dosaženého vzdělání rodičů, absolventi ve věku 15 – 35 let, vybrané země Evropy 2000

	Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů								
	ISCED 1-2			ISCED 3-4			ISCED 5-6		
	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
AU	22%	26%	24%	12%	14%	13%	12%	8%	10%
BE	32%	20%	26%	14%	10%	12%	3%	3%	3%
CZ	11%	17%	15%	3%	4%	3%	0%	1%	0%
ES	47%	33%	40%	27%	14%	21%	14%	8%	11%
FI	16%	10%	13%	17%	13%	15%	8%	7%	8%
FR	29%	24%	26%	19%	15%	17%	7%	5%	6%
EL	24%	16%	20%	10%	5%	8%	9%	0%	6%
HU	32%	35%	33%	10%	9%	9%	4%	0%	3%
IT	42%	34%	38%	22%	15%	19%	12%	10%	11%
RO	47%	47%	47%	14%	14%	14%	0%	0%	0%
SE	19%	18%	18%	13%	11%	12%	13%	0%	10%
SI	14%	7%	10%	9%	6%	8%	0%	0%	0%
SK	15%	14%	14%	2%	2%	2%	0%	0%	0%

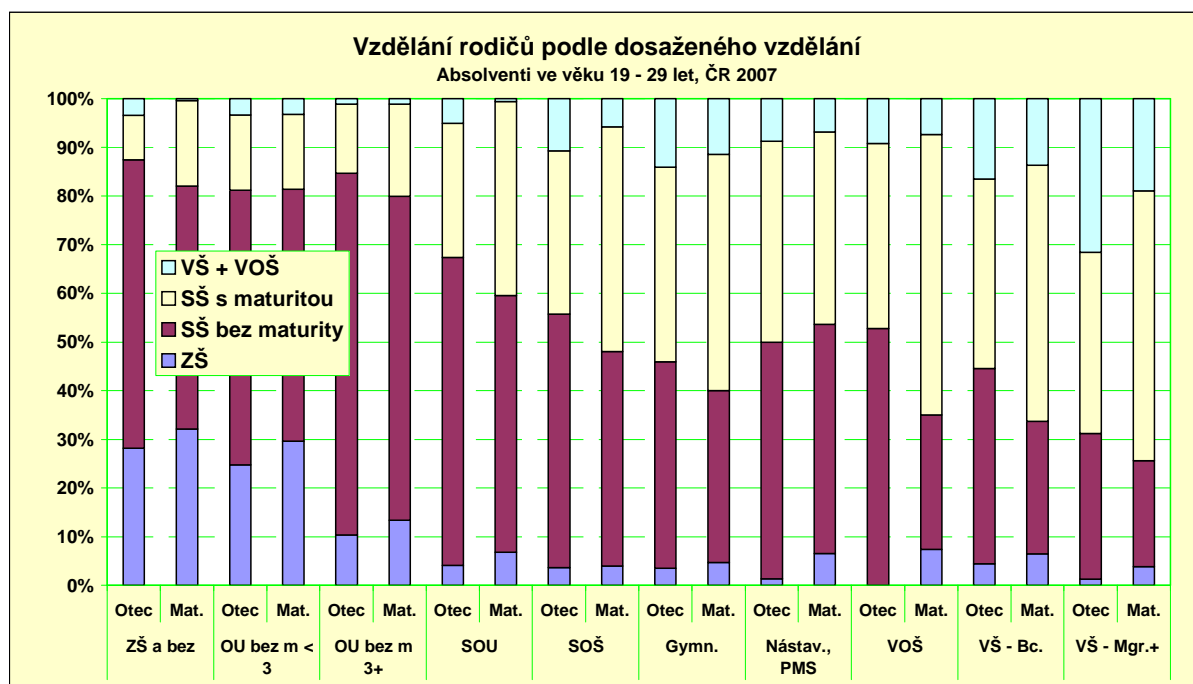
Nerovnost přístupu ke vzdělání lze vyjádřit také pomocí šancí mladých lidí absolvovat terciární vzdělávání, přičemž v naší analýze hodnota větší než 1 znamená, že děti s rodiči s vysokým nebo středním vzděláním mají větší pravděpodobnost, že ukončí vzdělávání s diplomem z terciární úrovně vzdělávání, než děti s rodiči s nízkou úrovní vzdělání. Výsledky odhalují, že mladí lidé s vysoce vzdělanými rodiči mají vždy vyšší pravděpodobnost absolvovat terciární vzdělání než děti s méně vzdělanými rodiči. Navíc země s poměrně nízkými podíly absolventů s terciárním vzděláním (tj. Maďarsko, Itálie, Česká republika, Rumunsko a Slovensko) jsou také ty, kde je rozdíl mezi mladými lidmi s odlišnými sociálními zázemími největší. Česká republika vychází z tohoto srovnání jako země, kde sociální zázemí nejvýraznějším způsobem ovlivňuje pravděpodobnost získání terciárního vzdělání.

Nejvyšší dokončené vzdělání a vzdělání rodičů v České republice

Vztah mezi vzděláním rodičů a vzděláním jejich potomků je v České republice podle údajů z výzkumu z roku 2007 opravdu silný.¹⁵ Mladí lidé, kteří dosáhli vysokoškolské úrovně vzdělání, mají rodiče vysokoškoláky mnohem častěji, než ti, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání je střední nebo základní. Tak například absolventi magisterského studijního programu měli otce vysokoškoláka ve více jak 30 % případech a matku vysokoškolačku v téměř 20 % případech. Alespoň jednoho z rodičů vysokoškoláka jich mělo téměř dvě pětiny. Naproti tomu absolventi bakalářského studijního programu měli alespoň jednoho rodiče vysokoškoláka v jednom ze čtyř případů, u absolventů vyšší odborné školy, postsekundárního studia, střední odborné školy a gymnázia se podíl lidí s rodiči, kde je alespoň jeden z nich vysokoškolák, pohybuje mezi 13 až 19 %. U nižších stupňů vzdělání je pak tento podíl menší jak 6 %.

¹⁵ V analýze vztahu mezi vzděláním rodičů a vzděláním jejich potomků jsou zahrnuti, pouze ti, kteří již ukončili proces vzdělávání. Není tedy počítáno se studujícími na vyšší odborné a vysoké škole, u nichž velice pravděpodobně ještě dojde ke změně nejvyššího dosaženého vzdělání.

Nejlépe vliv vzdělání rodičů na vzdělání jejich potomků vyjádříme, pokud spočteme index, který se rovná skutečnému počtu mladých lidí příslušného vzdělání a příslušného vzdělání jejich rodičů k očekávanému počtu mladých lidí opět příslušného vzdělání a příslušného vzdělání jejich rodičů.

Očekávaný počet mladých lidí je v tomto případě takový počet, který by nastal, pokud by struktura podle vzdělání rodičů byla pro všechny úrovně vzdělání stejná, nebo jinak řečeno, pokud by vliv vzdělání rodičů na dosažené vzdělání byl nulový.

Tab.: Nejvyšší dosažené vzdělání a vzdělání rodičů: Skutečné počty lidí k očekávanému počtu lidí. Absolventi ve věku 19-29 let, ČR 2007

Nejvyšší dosažené vzdělání	Vzdělání rodičů			
	ZŠ	SŠ bez mat.	SŠ s mat.	VŠ + VOŠ
ZŠ a bez	4,02	1,16	0,54	0,40
OU bez m < 3	3,59	1,15	0,58	0,56
OU bez m 3+	0,97	1,35	0,74	0,22
SOU	0,19	1,02	1,18	0,58
SOŠ	0,25	0,75	1,35	1,33
Gymnázium	0,29	0,60	1,38	1,98
Nástva., PMS	0,14	0,72	1,38	1,46
VOŠ	0,00	0,51	1,59	1,77
VŠ - Bc.	0,00	0,53	1,35	2,62
VŠ - Mgr.+	0,13	0,41	1,13	4,04

Pozn.: Tučně vyznačené jsou hodnoty, kdy je úroveň vzdělání rodičů a jejich potomků stejná

Můžeme tak vidět, že ve skupině magistrů je čtyřikrát tak více lidí, jejichž rodiče mají vysokoškolské vzdělání, než by se dalo očekávat, pokud by vzdělání rodičů nehrálo žádnou roli. Obdobně nadstandardně více se vyskytují rodiče s jen základní školou u mladých lidí také s pouze základním vzděláním. Celkově je zpravidla nejvyšších hodnot dosahováno v případech, kdy je vzdělání rodičů a jejich potomků stejné. Dochází však i k určitým posunům. Mladí lidé, kteří mají rodiče, jež dokončili jen základní školu, se z velké míry na rozdíl od nich alespoň vyučili na dvouletém odborném učilišti bez maturity. Ti, kteří absolvovali vyšší odbornou školu, pocházejí zhruba stejně často z rodin, kde je nejvyšší vzdělání středoškolské, jako z rodin, kde je nejvyšší vzdělání vysokoškolské. Mladí lidé, kteří absolvovali gymnázium, mají nadstandardně více rodiče s vysokoškolským vzděláním.

Tab.: Nejvyšší dosažené vzdělání a vzdělání rodičů: Skutečné počty lidí k očekávanému počtu lidí. Absolventi ve věku 20-29 let, ČR 1997, 2002 a 2007

	Nejvyšší dosažené vzdělání	Vzdělání rodičů			
		ZŠ	SŠ bez mat.	SŠ s mat.	VŠ + VOŠ
1997	ZŠ	5,75	1,24	0,42	0,64
	SŠ bez mat.	0,85	1,41	0,80	0,48
	SŠ s mat.	0,45	0,61	1,37	1,23
	VŠ + VOŠ	0,14	0,24	0,95	3,24
2002	ZŠ	5,47	1,13	0,60	0,39
	SŠ bez mat.	1,23	1,51	0,64	0,31
	SŠ s mat.	0,31	0,69	1,35	1,17
	VŠ + VOŠ	0,18	0,27	1,14	3,35
2007	ZŠ	4,02	1,16	0,54	0,40
	SŠ bez mat.	1,39	1,32	0,71	0,27
	SŠ s mat.	0,24	0,78	1,32	1,30
	VŠ + VOŠ	0,09	0,45	1,24	3,41

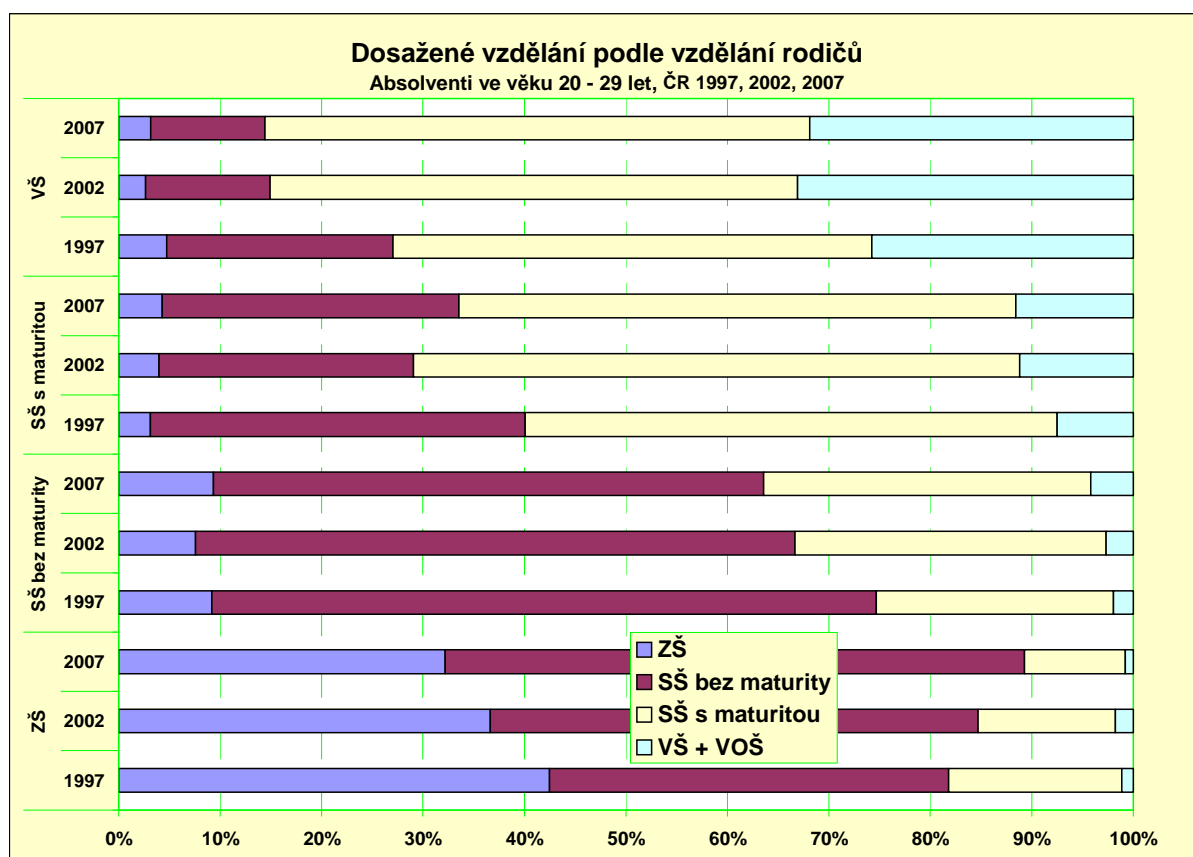
Pozn.: Tučně vyznačené jsou hodnoty, kdy je úroveň vzdělání rodičů a jejich potomků stejná

Pokud se podívám zpět do historie (5 a 10 let nazpátky), zjistíme, že i tehdy byla situace dost podobná. I výzkumy z let 1997 a 2002 prokázali silný vztah mezi vzděláním rodičů a dosaženým vzděláním mladých lidí. Dokonce se zdá, že tento vztah byl ještě o něco silnější a to zejména na nižších vzdělávacích úrovních. Ve skupině mladých lidí s pouze základním vzděláním bylo v roce 1997 téměř šestkrát tak více těch, jejichž rodiče měli také základní vzdělání, než kdyby struktura podle vzdělání rodičů byla pro všechny úrovně vzdělání stejná. Jen o něco málo nižší byla tato hodnota v roce 2002. Před pěti a deseti lety byl také pevnější vztah u učňovské úrovně vzdělávání. Pokud alespoň jeden z rodičů má střední školu s maturitou, nadstandardně často absolvují tuto úroveň vzdělání i jeho potomci. Oproti minulým létům však v této skupině oproti očekávanému počtu také roste počet těch, kteří absolvovali terciární vzdělávání.

Mezigenerační vzdělanostní mobilita

Jak je vidět mezigenerační vzdělanostní reprodukce je v České republice poměrně výrazná. Jaká je však mezigenerační vzdělanostní mobilita, do jaké míry se děti svých rodičů oproti nim polepšují, nebo naopak pohoršují?

Na grafu je vidět jakého vzdělání dosahují mladí lidé rodičů různých úrovní vzdělání. Tak například z rodiny, kde nejvyšší vzdělání bylo základní, dosáhlo podle dat z výzkumu 1997 více jak 40 % mladých lidí ve věku 20 – 29 let pouze stejné úrovně a méně jak 60 % vyšší. O deset let později již byl poměr těch, co zůstali na stejné úrovni a těch co si polepšili zhruba 32 % ku 68 %. Co se týče rodin, kde nejvyšší vzdělání bylo střední škola bez maturity, tak zde si podle dat z roku 1997 oproti svým rodičům pohoršilo 9 % (v roce 2007 tomu bylo zhruba stejně), stejnou úroveň vystudovalo plných

65 % (do roku 2007 však tato hodnota poklesla o 11 % na 54 %) a 25 % (v roce 2007 již 36 %) si oproti svým rodičům polepšilo. Ve srovnání se svými rodiči se středoškolským vzděláním s maturitou mělo v roce 1997 nižší úroveň vzdělání 40 % jejich potomků (v roce 2007 již jen 34 %), 52 % (55 % v roce 2007) jich dosáhlo stejné úrovně a lepší tedy terciární vzdělání úspěšně absolvovalo 8 % (12 % o deset let později). V případě, kdy alespoň jeden z rodičů měl vysokoškolské vzdělání, na tuto úroveň nedosáhlo v roce 1997 74 % jejich potomků a naopak 26 % jich vysokou nebo vyšší odbornou školu dokončilo. V roce 2007 se tento poměr změnil na 68 % ku 32 %. To, že u vysokoškoláků dochází ke vzdělanostní reprodukci jen zhruba ve třetině případů, se může zdát málo. Roli zde nejspíše mimo jiné hrají dva faktory. Za prvé mluvíme o populaci omezenou věkem 29 let a stále více lidí ukončuje studium na vysoké škole až po dosažení tohoto věku. Částečně to potvrzují údaje za populaci 30-59 let, kde podle dat z roku 2007 ve skupině rodičů s terciárním vzděláním dosáhlo stejné úrovně zhruba 50 % jejich potomků. Za druhé v potaz bereme úroveň vzdělání toho z rodičů, který dosáhl vyšší úrovně, přitom řada manželství je vzdělanostně smíšených. Dítě z takového manželství může tedy dosáhnout stejné úrovně jako jeho rodič, avšak úroveň toho rodiče s nižším vzděláním. Dlužno však podotknout, že pokud provedeme tuto analýzu zvlášť pro matky a zvlášť pro otce, nevychází míra vzdělanostní reprodukce (podíl dětí se stejným vzděláním) o mnoho vyšší než zmiňovaných 32 %.

Tab.: Absolutní míry stability, vzestupné a sestupné mobility mezi dosaženým vzděláním mladých lidí a dosaženým vzděláním jejich rodičů, 20 – 29 let, ČR 1997, 2002 a 2007

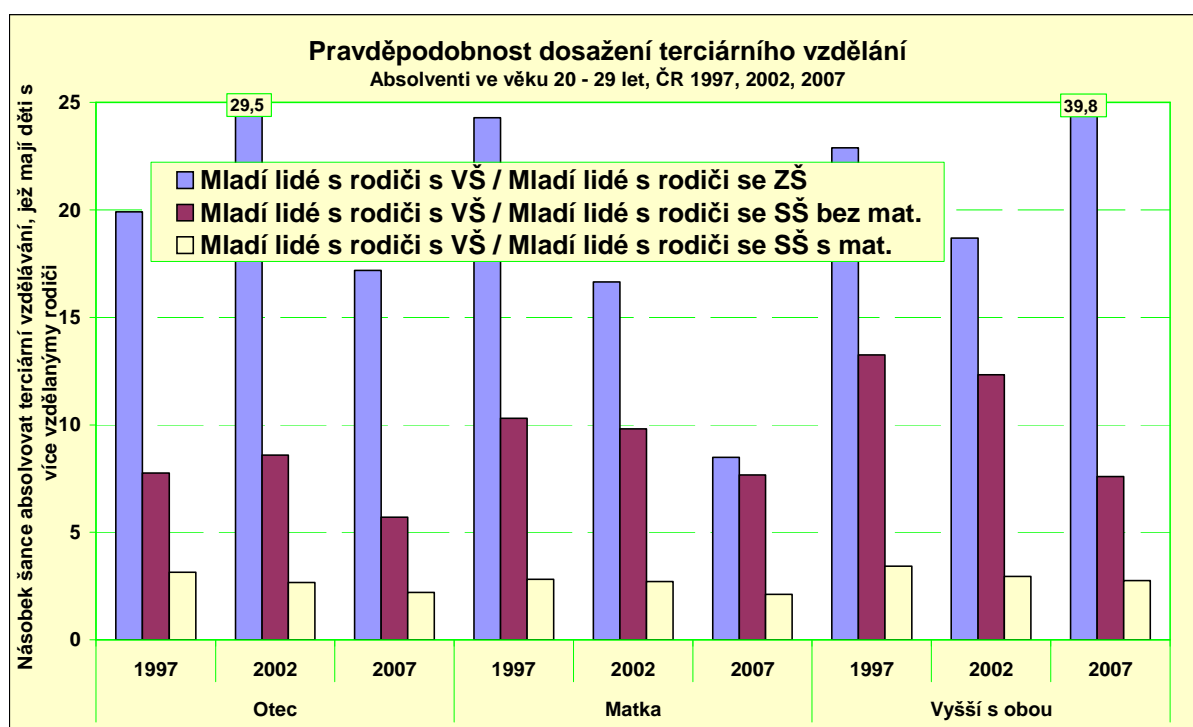
	Mobilita vůči vzdělání	Stabilita	Vzestupná mobilita	Sestupná mobilita
1997	Otce	53%	25%	22%
	Matky	54%	29%	17%
	Vyššího z obou	55%	16%	29%
2002	Otce	55%	31%	14%
	Matky	52%	35%	13%
	Vyššího z obou	57%	22%	21%
2007	Otce	48%	35%	16%
	Matky	49%	35%	16%
	Vyššího z obou	51%	25%	23%

Pokud bychom srovnávali vzdělání mladých lidí s nejvyšším vzděláním jejich rodičů, ať již této úrovně dosáhla matka nebo otec, pouze čtvrtině z nich se podle údajů z roku 2007 podařilo dosáhnout vyšší úrovně, zhruba polovina vystudovala stejnou úroveň a o něco málo méně než čtvrtina si oproti svým rodičům pohoršila. Spolu s nárůstem podílu lidí ukončujících střední školu maturitní zkouškou a s expanzí terciéru došlo v tomto ohledu v posledních deseti letech k výrazným posunům. Podle dat z roku 1997 totiž dosáhlo lepší úrovně vzdělání než rodiče zhruba jen 16 % a naopak pohoršilo si bez mála 29 %. Opět je však třeba upozornit na to, že zde srovnáváme vzdělání dětí s úrovní vzdělání toho rodiče, který dosáhl vyšší úrovně. Pokud srovnáme vzdělání mladých lidí se vzděláním jejich otce a matky zvlášť, zjistíme, že již v roce 1997 si v průměru oproti svým rodičům jejich potomci polepšovali a o 5 a 10 let později je již rozdíl mezi takto počítanou vzestupnou a sestupnou vzdělanostní mobilitou opravdu značný.

I přestože se míra vzestupné mobility zvyšuje a mnoho mladých lidí dosahuje vysoké úrovně vzdělání navzdory vzdělání jejich rodičů, je vliv vzdělání rodičů na pravděpodobnost pokračování ve vzdělávání stále poměrně značný. Dobře nerovnost přístupu ke vzdělání vyjadřuje šance mladých lidí absolvovat terciární vzdělávání. Ještě v roce 1997 měli mladí lidé s rodiči, kde alespoň jeden z nich

měl vysokou školu, více jak třináctkrát tak větší šanci absolvovat vysokou nebo vyšší odbornou školu, než ti, kde měl rodič nejvýše střední školu bez maturity a téměř třiapůlkrát větší než mladí lidé z rodin, kde nejvyšší vzdělání bylo střední škola s maturitou. V současné době jsou nerovnosti k přístupu k terciárnímu vzdělávání přeci o poznání menší, i když stále zřetelné. Mladí lidé s rodiči, kde alespoň jeden z nich má vysokou školu, mají stále téměř osmkrát tak větší pravděpodobnost absolvovat terciární vzdělávání, než ti s rodiči se střední školou bez maturity a takřka třikrát větší než mladí lidé, jejichž rodiče mají nejvýše střední školu s maturitou. V grafu jsou uvedené také hodnoty pro pravděpodobnost absolvování VŠ nebo VOŠ mladých lidí s rodiči s vysokou školou ku mladým lidem s rodiči se základní školou. Tyto hodnoty je však třeba brát s rezervou a to zejména k obecně velice nízkému výskytu absolventů terciárního vzdělávání, jejichž rodiče by měli pouze základní vzdělání.

Můžeme také pozorovat rozdílný vliv vzdělání matky a otce. Pokud má někdo vysokoškolsky vzdělanou matku jeho šance absolvovat terciární vzdělávání je oproti těm, kteří mají matku se střední školou bez maturity zřetelně vyšší, než pokud budeme porovnávat mladé lidi, jejichž otec má stejné úroveň vzdělání.

Celkově shrnuto lze říci, že vliv vzdělání rodičů na dosaženou úroveň vzdělání jejich potomků je stále značný. Spolu se zvyšující se podílem lidí absolvujících střední školu zakončené maturitní zkouškou a ještě rapidněji zvyšujícím se podílem lidí absolvujících vysoké školy, roste míra absolutní vzestupné mobility a tím se i zmenšují nerovnosti v přístupu ke vzdělávání.

Vliv rodinného zázemí na dosaženou úroveň vzdělání

Samotné vzdělání rodičů samozřejmě není jediný faktor mající vliv na to, jaké vzdělání člověk dosáhne. Vzdělání rodičů lze také chápat jako jeden z indikátorů rodinného zázemí, přičemž mezi další je možno určitě zařadit také povolání rodičů, ekonomický kapitál a sociální kapitál rodičů. Všechny tři tyto rodinné charakteristiky jsme také zjišťovali a pokusili jsme se zjistit jejich stav a úroveň v době, kdy respondentovi bylo 15 let, tedy v době zásadních rozhodnutí o další vzdělávací kariéře.

Úroveň povolání rodičů jsme měřili pomocí indexu ISEI, což je zkratka pro Mezinárodní index socioekonomického statusu povolání. Jedná se o kontinuální míru sloužící k měření sociálního postavení člověka na základě jeho zaměstnání. ISEI je zkonstruován z Mezinárodní standardní klasifikace povolání ISCO (zahrnující celkem 271 kategorií), založené na zaměstnání a kvalifikaci člověka. ISEI nepracuje s prestiží zaměstnání, zajímá ho pouze vztah mezi vzděláním respondenta, zaměstnáním a z něj pocházejícím příjmem. Hodnoty ISEI se pohybují mezi úrovní 10 a 90. Pro analýzu byla použita vyšší hodnota ISEI z obou rodičů. Z výsledků je vidět jasná souvislost mezi socioekonomickým statusem rodičů a vzděláním jejich potomků. V podstatě platí přímá úměra, že čím vyšší ISEI rodičů, tím vyšší úroveň vzdělání potomků a to jak ve věkové skupině 19-29 let tak u 30-59letých, s tím rozdílem, že sociálně ekonomické postavení rodičů mladších ročníků bylo v době, kdy jim bylo patnáct let, vyšší než u ročníků starších.

Ekonomický kapitál jsme měřili pomocí otázky na životní úroveň domácnosti, ve které respondent žil, když mu bylo 15 let¹⁶. I zde lze sledovat souvislost mezi ekonomickým kapitálem rodičů a vzděláním potomka, i když pravda je, že ekonomická úroveň rodičů, jejichž potomci absolvovali jakýkoliv typ střední školy s maturitou, postsekundární vzdělávání nebo bakalářský studijní program na vysoké škole, je prakticky stejná. Významně nižším ekonomickým kapitálem disponovali rodiče, jejichž potomci dosáhli nejvýše na úroveň střední školy bez maturity a naopak významně vyšší ekonomickou úroveň měli rodiče, jejichž děti získali na vysoké škole titul magistra.

Sociální kapitál rodičů jsme měřili pomocí sady otázek na kvalitu společenských kontaktů, jimiž rodiče disponovali¹⁷. I zde se ukazuje, že čím vyšší sociální kapitál rodičů, tím vyšší dosažené vzdělání jejich potomků. Opravdu výrazný rozdíl je mezi rodiči s dětmi, kteří získali vzdělání zakončené minimálně maturitou a těmi, jejichž potomci vystudovali bez maturity.

Tab.: Charakteristiky rodinného zázemí a nejvyšší dokončené vzdělání

	Povolání rodičů (ISEI)		Ekonomický kapitál rodičů		Sociální kapitál rodičů	
	10 = nejhorší, 90 = nejlepší		1 = nejhorší, 10 = nejlepší		0 = nejhorší, 10 = nejlepší	
	19-29	30-59	19-29	30-59	19-29	30-59
ZŠ a bez	35,1	31,7	4,4	4,2	1,6	1,2
OU bez m < 3	37,6	35,1	4,8	4,8	2,6	2,4
OU bez m 3+	38,7	36,1	5,1	4,9	2,9	2,0
SOU	42,2	41,0	5,5	5,3	4,1	3,1
SOŠ	46,9	43,8	5,7	5,5	4,6	3,7
Gymnázium	47,2	44,7	5,7	5,3	4,6	3,2
Návstva., PMS	45,8	45,5	5,6	5,4	4,6	3,1
VOŠ	50,2		5,5		3,9	
VŠ - Bc.	48,7	48,6	5,6	5,7	4,8	3,6
VŠ - Mgr.+	54,6	53,7	6,1	6,0	5,4	5,4
Celkem	42,8	40,7	5,3	5,2	3,6	2,9

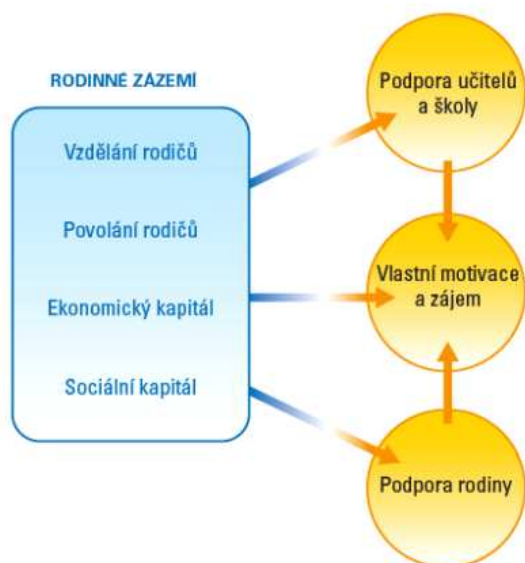
Nejdůležitější, co výsledky analýzy naznačují, je, že všechny čtyři faktory rodinného zázemí spolu navzájem úzce souvisí. Jinak řečeno obecně platí, že pokud někdo dosahuje vysoké úrovně v jednom z faktorů, dosahuje zpravidla vysoké úrovně i v ostatních a obráceně. Jako indikátor rodinného zázemí tak lze v zásadě použít kterýkoliv z nich. Nejlépe je však je používat dohromady jako komplexní vyjádření rodinného zázemí.

¹⁶ Konkrétně otázka zněla: „Když srovnáte Vaši rodinu (domácnost, ve které jste žil) v době, kdy Vám bylo 15 let, s jinými rodinami/domácnostmi, patřili jste podle Vašeho názoru k rodinám/domácnostem s vyšší, nebo nižší životní úrovní? Pokuste se zařadit Vaši tehdejší rodinu/domácnost na následující stupnici životní úrovně.“

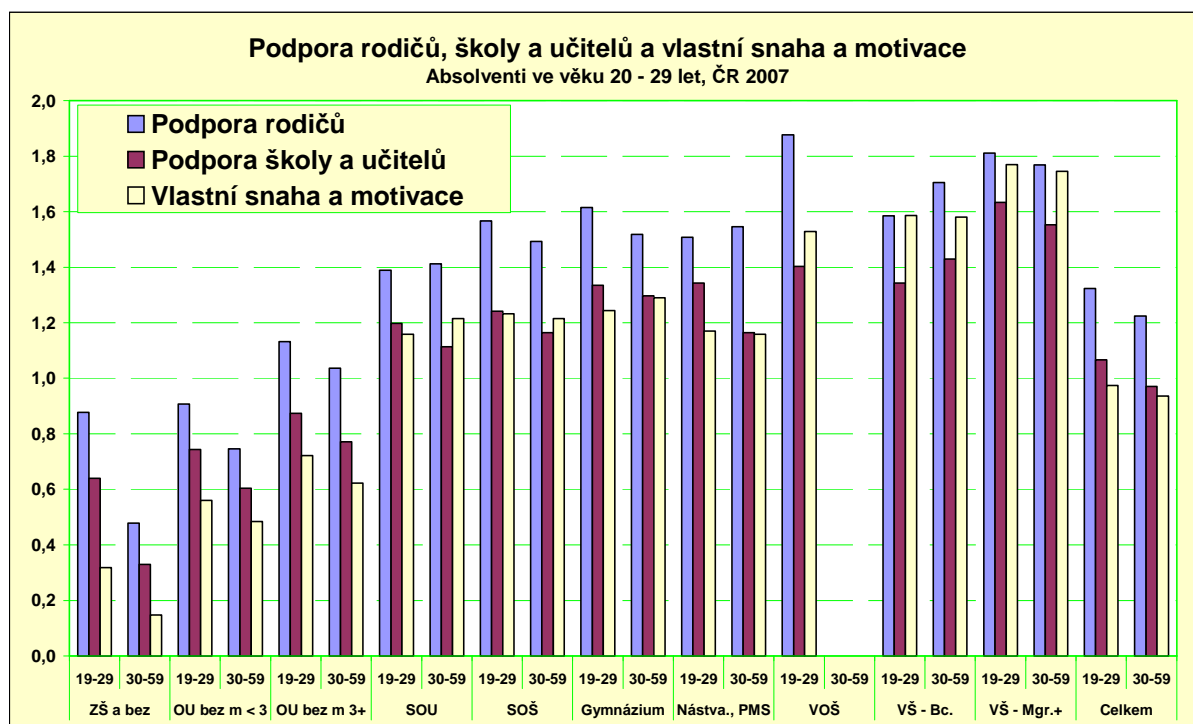
¹⁷ Konkrétně jsme se respondenta ptali na to, jestli by rodiče v době, kdy jim (respondentům) bylo 15 let, dokázali získat kontakty na dobrého lékaře specialistu, rychle obstarat větší finanční hotovost, získat kontakty zvyšující šanci pro přijetí na vysokou školu, sehnat dobře placené zaměstnání a získat kontakt na dobrého právníka.

Rodinné zázemí → Vzdělání → Zaměstnání

Co ovlivňuje, jaké kdo má vzdělání a jak se uplatní na pracovním trhu?

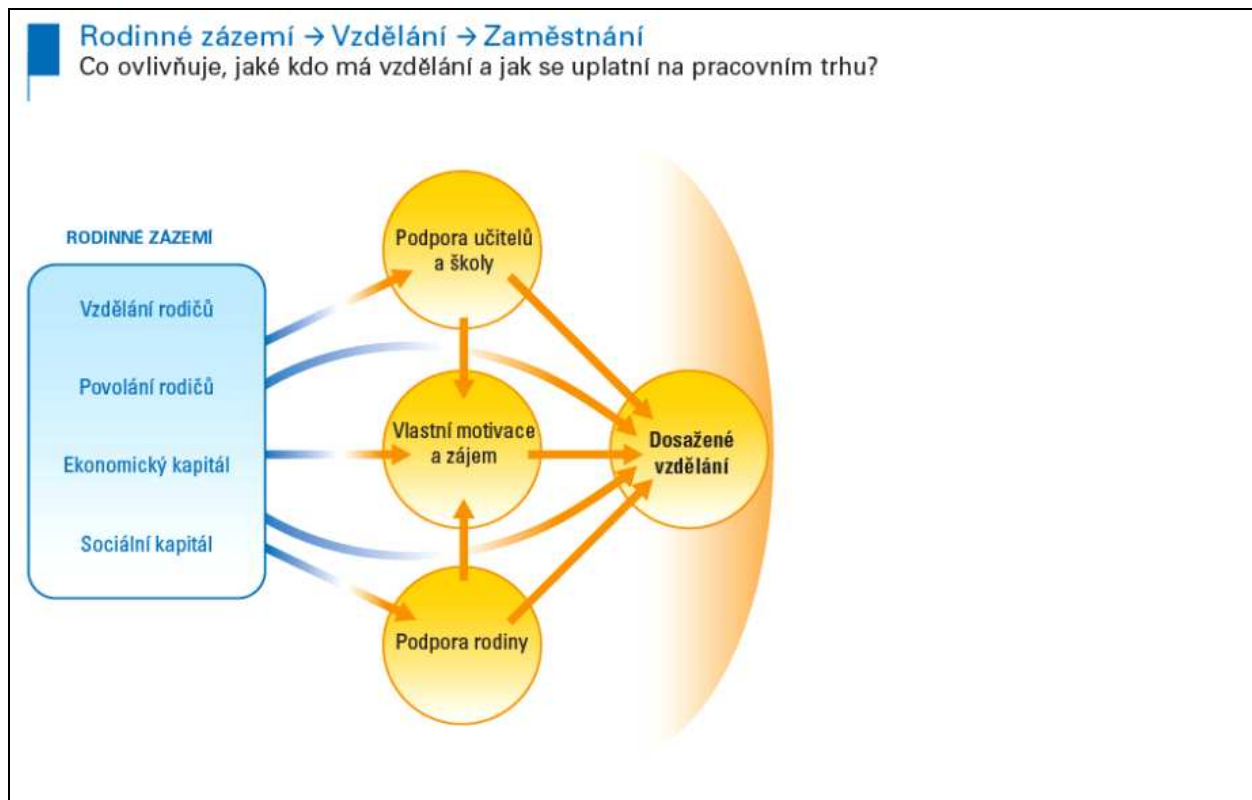

Rodinná situace sice má zásadní vliv na vzdělávací kariéru a úroveň dosaženého vzdělání, avšak tento vliv je z velké části zprostředkovaný. V našem modelu jsme použili tři základní zprostředkující faktory vlivu rodinného zázemí na vzdělání potomků. Za prvé jde o vlastní zájem a motivace jedince, za druhé jde o míru podpory ze strany rodiny a ze třetí souvisí tento vztah s podporou učitelů a školy. Podporou učitelů a školy se myslí to, jak je jedinec ze strany těchto subjektů podporován v jeho motivaci a zájmu vzdělávat se. Vztah mezi rodinným zázemím a podporou školy a učitelů se na první pohled nemusí zdát zřejmý, jak však již v minulosti bylo prokázáno, mají učitelé podvědomý sklon podporovat děti ze stejných sociálních vrstev. Co se týče snahy a motivace jedince dosáhnout co nejvyššího vzdělání, tak ta je samozřejmě ovlivňována nejen rodinným zázemím, ale je sycena právě ze zdrojů, jako je podpora rodiny, školy a učitelů.

Respondenti celkově i ve všech vzdělanostních a věkových skupinách hodnotí nejpozitivněji podporu svých rodičů vzdělávat se. Zároveň, i když je zde jasně patrná pozitivní závislost mezi podporou rodiny a dosaženým vzděláním, vykazuje tato charakteristika nejmenší rozptyl v hodnotách. Jinak řečeno subjektivně vnímané rozdíly mezi úrovní podpory rodičů jsou mezi jednotlivými respondenty a i jednotlivými vzdělanostními skupinami oproti ostatním dvěma charakteristikám významně menší. Naopak největší variabilita se vyskytuje v oblasti vlastní snahy a motivace. Zatímco lidé, kteří ukončili vzdělávání na nižších úrovních, proklamují, že měli velice malou či žádnou snahu dosáhnout co nejvyšší vzdělání, u lidí, kteří absolvovali vyšší úroveň vzdělání, je tomu naopak. Mezi mladými lidmi na otázku, zda chtěli dosáhnout co nejvyššího vzdělání a usilovali o to, odpovědělo záporně více jak 57 % z těch, kteří dosáhli jen základní vzdělání a více jak 41 % z těch, kteří absolvovali nejvýše střední školu bez maturity. Naopak pozitivně na tuto otázku odpovědělo více jak 85 % absolventů střední školy s maturitou a více jak 97 % absolventů terciárního vzdělání. Již tyto výsledky naznačují, že vlastní snaha a motivace dosáhnout co nejvyšší vzdělání má ústřední vliv na to, jaké úrovně vzdělání mladý člověk eventuálně dosáhne. Tato snaha však nevzniká sama o sobě, ale je významným způsobem ovlivňována faktory rodinného zázemí, rodinné podpory a podpory školy a učitelů.

Abychom mohli tyto domněnky potvrdit, vytvořili jsme regresní model toho, co a jak ovlivňuje dosažené vzdělání a provedli regresní analýzu.

Nejprve jsme prozkoumali vztahy mezi jednotlivými charakteristikami rodinného zázemí. Provedli jsme faktorovou analýzu a zjistili jsme, že vztahy mezi těmito čtyřmi proměnnými nejlépe vyjadřuje jeden dominantní faktor, jenž vyčerpává více 65 % variací a který je sycen přibližně stejně všemi proměnnými. Závěr z toho je jednoduchý a byl naznačen již dříve. Všechny čtyři charakteristiky rodinného zázemí spolu navzájem úzce souvisí. Platí tedy, že pokud někdo dosahuje nízké úrovně v jedné z nich, dosahuje zpravidla nízké úrovně i v ostatních a opačně.

Další fází je prozkoumání síly vlivu rodinného zázemí na míru podpory rodiny, snahy a motivace dále se vzdělávat a na podporu ze strany učitelů a školy. Nejvyšší přímý vliv má rodinné zázemí logicky na podporu rodiny. Menší je již vztah s podporou učitelů a školy a přímý vliv na osobní snahu a motivaci. Zajímavé je, že nejvýraznější úlohu při ovlivňování podpory a motivace hraje ekonomický kapitál a až poté vzdělání či povolání rodičů. Sociální kapitál příliš velkou roli v této fázi nehraje.

Větší přímý vliv než samotné rodinné zázemí má na vlastní motivaci a zájem jedince dále se vzdělávat podpora učitelů a školy a podpora rodičů. Tato míra podpory je však již do jisté výše ovlivněna kvalitou rodinného zázemí. Celý regresní model neboli šest proměnných rodinného zázemí a podpory školy a rodiny, vysvětluje více jak 37 % variací v úrovních vlastní motivace a zájmu mezi jednotlivými respondenty.

Tab.: Jak rodinné zázemí ovlivňuje podporu a motivaci, koeficienty parciální korelace, ČR 2007

	Podpora učitelů a školy	Vlastní motivace a zájem	Podpora rodiny
Vzdělání rodičů	0,10	0,06	0,13
Povolání rodičů	0,05	0,09	0,13
Ekonomický kapitál	0,13	0,14	0,18
Sociální kapitál	0,07	0,03	0,04
Podíl vysvětleného rozptylu	12,4%	10,4%	21,2%
Vliv podpory učitelů a školy na vlastní motivaci a zájem je 0,35 (koeficient parciální korelace)			
Vliv podpory rodiny na vlastní motivaci a zájem je 0,27 (koeficient parciální korelace)			

Poté, co jsme prozkoumali vztah, jak rodinné zázemí ovlivňuje podporu a motivaci, zaměřili jsme se na to nejpodstatnější, čímž je co a jak ovlivňuje dosažené vzdělání. Pro tento účel jsme opět provedli regresní analýzu. Její výsledky vypovídají zcela jasně o tom, jak ústřední roli hraje v konečném důsledku vlastní snaha mladého člověka dosáhnout co nejvyšší vzdělání. Celý regresní model vysvětluje více jak 32 % variance v úrovni dosaženého vzdělání mezi lidmi ve věku 19 – 29 let. Kromě vlastní motivace a zájmu má zásadní roli také vzdělání rodičů. Statisticky významný je také vliv povolání rodičů, za hranici významnosti je již vliv podpory rodiny, sociální kapitál rodičů a ekonomický kapitál rodičů. Žádný přímý vliv již nemá podpora učitelů a školy.

Pro srovnání ukazujeme také výsledky regresní analýzy za starší věkovou populaci. Tato analýza jasně ukázala, že provázanost mezi rodinným zázemím a jeho zprostředkovateli a dosaženou úroveň vzdělání byla v minulosti větší. Významnější roli hrála nejen vlastní snaha a zájem vzdělávat se a vzdělání rodičů, ale významně větší byl také přímý vliv podpory rodiny vzdělávat se.

Tab.: Co a jak ovlivňuje dosažené vzdělání, koeficienty parciální korelace, ČR 2007

	19-29 let	30-59 let
Vlastní motivace a zájem	0,320	0,366
Vzdělání rodičů	0,167	0,230
Povolání rodičů	0,063	0,066
Podpora rodiny	0,045	0,107
Sociální kapitál	0,041	-0,024
Ekonomický kapitál	0,039	0,027
Podpora učitelů a školy	-0,003	0,009
Podíl vysvětleného rozptylu	32,4%	44,8%

Pokud interpretaci celého modelu vlivu na dosažené vzdělání poněkud zjednodušíme, můžeme ho shrnout do následujících několik vět. Počátečním bodem modelu je rodinné zázemí, to je v našem případě tvořeno čtyřmi charakteristikami – vzdělání rodičů, povolání rodičů, ekonomický kapitál rodičů a sociální kapitál rodičů. Všechny tyto charakteristiky spolu ve vysoké míře pozitivně korelují. Rodinné zázemí pak hraje významnou roli při utváření způsobů chování, jednání a zaměření rodiny, potomka i školy, které tak fungují jako zprostředkovatel vlivu mezi rodinným zázemím a dosaženým vzděláním. V první fázi působí vliv rodinného zázemí nejvýrazněji na podporu rodiny, ale souvisí i s podporou školy a učitelů. Nejdůležitější roli při tomto přenosu přitom hraje ekonomická úroveň rodičů, tato role je dokonce větší než role vzdělání rodičů. Samotný přímý vliv rodinného zázemí na vlastní snahu a zájem vzdělávat se není tak výrazný, působí hlavně skrze vliv podpory rodiny a podpory školy a učitelů. Podpora ze strany těchto subjektů je naopak pro vlastní motivaci dále se vzdělávat velice důležitá. Samotný vlastní zájem a motivace pak zásadním způsobem ovlivňuje úroveň

vzdělání, již je posléze dosaženo. Významným způsobem zde však také vystupuje vzdělání rodičů, tedy faktor, který se předtím při ovlivňování podpory a motivace zas až tak neprosazoval. To vypovídá o tom, že mladý člověk má tendenci dosahovat podobné úrovně vzdělání jako jeho rodiče (odmyslíme-li globální změny ve vzdělávací struktuře) a to i v případě, že jiné charakteristiky rodinného zázemí a faktory, jako je podpora rodiny a školy a vlastní motivace, úrovní vzdělání rodičů neodpovídají. Naopak faktory, které v prvních fázích hráli významnou roli (ekonomický kapitál, podpora rodiny a podpora školy a učitelů), již mají na dosaženou úroveň vzdělání již velice malý, či takřka žádný vliv. Poměrně malou roli hraje také povolání rodičů a sociální kapitál, ty vystoupí více do popředí až při snaze o získání prvního zaměstnání, jak si ukážeme v dalších kapitolách.

Mladí lidé na trhu práce - přechod ze vzdělávání do zaměstnání

Hledání prvního zaměstnání

Hledání prvního zaměstnání po ukončení studia připomíná běh na dlouhou trať. Pokud absolvent již během studia nepracoval brigádně ve společnosti, která mu nabídne po maturitě na střední škole či promoci na vysoké škole vysoké stálé místo, nebo pokud nejde o učně mající místo jisté díky spojení jeho učňovské školy s konkrétní firmou, je nucen hledat a odpovídat na množství inzerátů v médiích a absolvovat řadu pohovorů ve vybraných společnostech.

Lidé, kteří hledají práci, musí najít a vyhodnotit informace o volných pracovních místech. Tento proces vyhledávání informací může být uskutečněn mnoha způsoby, jako je například přihlášením se na úřadech práce, vyptáváním se přátel a příbuzných nebo čtením inzerátů nabízejících práci. Ať už je metoda hledání jakákoliv, vždy je nákladná na čas a zdroje. Zatímco zdroje jsou většinou přímé finanční náklady, díky času strávenému hledáním přichází člověk o možnosti věnovat se jiným činnostem.

Lidé hledající práci mají vždy alespoň do určité míry omezené informace o možné nabídce pracovních míst a o jejich povaze. Hledání práce tak lze chápat jako proces, kdy se hledající vždy po určité době musí rozhodnout, na základě doposud získaných informací, zda vyhledávání ukončit, či zda v něm pokračovat. Proto je pravděpodobnost, že absolvent školy získá určitou práci po určité době hledání rovna pravděpodobnosti získání určité práce krát pravděpodobnost, že nabídka je přijatelná. (Mortensen and Pissarides 1999)

Pravděpodobnost získání určité pracovní nabídky souvisí jak se snahou hledajícího, tak s rozhodnutím zaměstnavatele takovou nabídku učinit. Intensita hledání tak může v čase klesat například díky vlivu narůstajícího pesimismu z neúspěšného hledání. Na základě tohoto argumentu lze vyjádřit hypotézu, že pravděpodobnost nalezení práce klesá spolu s dobou jejího hledání.

Pravděpodobnost nabídnutí práce ze strany zaměstnavatele může být ze strany hledajícího ovlivněna upozorněním na jeho potencionální produktivitu. Vzhledem k limitované informovanosti není totiž produktivita na trhu práce plně známa. Mladí lidé však mohou získat celou řadu certifikátů, obzvláště skrze vzdělávání, které mohou svědčit o úrovni jejich produktivity. (Riley 2001)

Rozhodnutí o přijmutí pracovní nabídky je založené na srovnání mezi vlastní nabízenou prací a hodnotou pokračování v hledání, která může být vyjádřeny jako „zadržovaná mzda“. Jestliže to první předčí to druhé, pak je proces hledání ukončen. Výše zadržované mzdy je snížena o zvyšující se přímé a nepřímé náklady na hledání. Individuální zdroje mohou ovlivnit rozhodnutí o optimální délce hledání. Například státní podpora v nezaměstnanosti nebo finanční podpora od rodiny snižují náklady na hledání a tudíž zvyšují zadržovanou mzdu. Hledající pak shledávají racionálně hledat lepší práci delší dobu.

Když zaměstnavatel najímá mladého pracovníka, čelí často nejistotě, jelikož dopředu neví, jak tento konkrétní zaměstnanec bude v budoucnu produktivní. Co však může zkoumat, jsou charakteristiky jako je věk, pohlaví, národnost a vzdělání a využít je k vyhodnocení neznámé produktivity mladého pracovníka. Může tak například použít dosažené vzdělání jako charakteristiku vypovídající o již existujících rozdílech v talentu a vlastnostech. Používání nezměnitelných osobnostních rysů jako je věk, pohlaví a národnost během procesu prověřování potencionálních pracovníků je často spojováno s diskriminačním chováním zaměstnavatele a to proto, že vztah mezi těmito atributy a produktivitou je méně jasný než v případě vzdělávání. (Ehrenberg and Smith 2003)

Dlouhodobé hledání práci u uchazeče o práci může být zaměstnavatelem také chápáno jako negativní signál o jeho produktivitě. Tento efekt pak také přispívá k negativní závislosti mezi délkou hledání práce a pravděpodobností jejího najetí.

V České republice si valná většina mladých lidí najde svoji první práci podle jejich tvrzení poměrně bez problémů. Větší problémy zaznamenali mladí lidé, kteří převážně absolvovali v období od roku 1997 do roku 2007 (výzkum z roku 2007), než ti, co převážně absolvovali mezi roky 1992 a 2002 (výzkum z roku 2002). Lidé z výzkumu před pěti lety měli častěji zajištěnou práci již během studia a také bylo více těch, kteří ještě než nastoupili do první práce, byli nezaměstnaní více jak půl roku. Naopak oproti situaci v roce 2002 přibilo více mladých lidí, kteří hned po škole začali podnikat. Pokud budeme chápat ty, kteří si v odpovědi na otázku vybrali jednu ze tří prvních kategorií – tedy, že měl(a) práci zajištěnou již během studia, našel(a) ji bez problémů a začal(a) podnikat – jako ty, kteří našli práci rychle a bez problémů, je vidět, že situace se zlepšila u vysokoškoláků (ze zhruba 74 % na více jak 79 %), příliš nezměnila u absolventů střední školy s maturitou (z 67 % na necelých 69 %) a zhoršila jak u absolventů střední školy bez maturity (ze zhruba 77 % na asi 73 %), tak zejména u absolventů základní školy (z 50 % na 30 %). Výhoda vystudování vysoké školy se v tomto ohledu oproti ostatním typům vzdělání zvýšila.

Tab.: Problémy s hledáním první práce podle vzdělání, mladí lidé 19-29, ČR 2002 a 2007

	ZŠ	SŠ nez mat.	SŠ s mat.	VŠ	Celkem
2002					
práci zajištěnou již během studia	8,2%	32,7%	24,6%	38,3%	28,3%
práci našel(a) bez problémů	41,1%	42,5%	41,0%	31,9%	40,7%
začal(a) podnikat	0,8%	1,9%	1,4%	3,6%	1,8%
práci našel(a) do 3 měsíců	23,8%	13,0%	20,4%	16,7%	17,2%
nezaměstnaný(á) méně než 6 měsíců	4,7%	4,7%	4,7%	5,0%	4,7%
nezaměstnaný(á) více než 6 měsíců	21,4%	5,2%	8,0%	4,5%	7,3%
2007					
práci zajištěnou již během studia	4,3%	22,1%	20,7%	33,9%	21,6%
práci našel(a) bez problémů	22,8%	47,6%	44,3%	42,7%	44,1%
začal(a) podnikat	2,9%	3,5%	3,8%	2,6%	3,5%
práci našel(a) do 3 měsíců	24,3%	12,7%	16,3%	17,8%	15,5%
nezaměstnaný(á) méně než 6 měsíců	12,5%	3,6%	5,1%	0,8%	4,5%
nezaměstnaný(á) více než 6 měsíců	33,2%	10,5%	9,7%	2,2%	10,7%

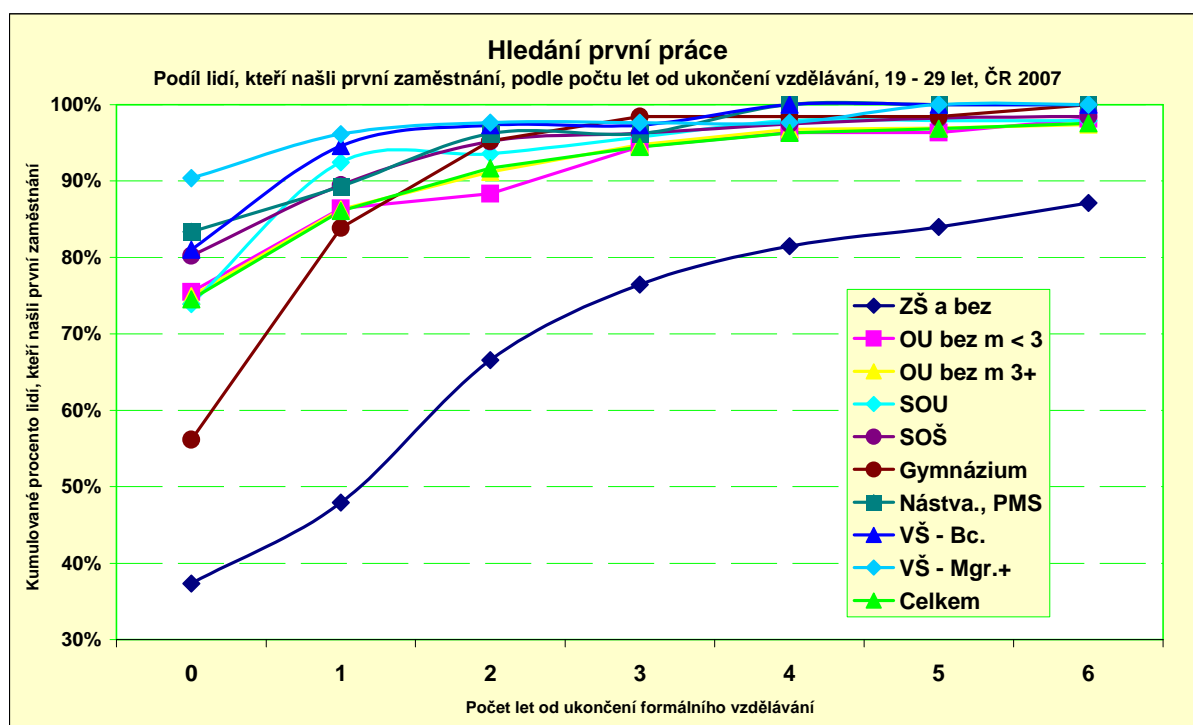
Délka hledání prvního zaměstnání

Délku hledání první práce určíme poměrně jednoduše jako rozdíl mezi okamžikem ukončení školy a okamžikem nástupu do první významné práce¹⁸. Bohužel musíme vycházet z ne zcela přesných ročních údajů. I přestože měsíc ukončení poslední školy známe, měsíc nástupu do prvního významného zaměstnání již ne. Údaj o době nástupu do prvního zaměstnání ve výzkumech z dřívějších let chybí zcela, a proto není možné nabídnout srovnání v čase. Zároveň je třeba podotknout, že sice tu mluvíme o hledání první práce, avšak řada lidí nemusela práci vůbec hledat. Někteří například po dokončení školy odjeli cestovat, dřívější ročníky mužů možná museli nejprve vykonat vojenskou službu, ženy zase mohli mít mateřské povinnosti. Protože však nedokážeme tyto případy odlišit a protože převážná většina si opravdu po dokončení školy práci hledá, budeme chápat všechny rozdíly mezi ukončením školy a nástupem do první práce jako délku hledání první práce.

V současné době si tři čtvrtina lidí v České republice najde práci ještě v tom samém roce, co vystudovali. Během dalších dvou let si první významnou práci pak nachází ještě dalších více jak 17 %. Po třech letech od ukončení školy je pak bez zkušenosti s významnou prací pouze zhruba 5 % populace. Rychlost přechodu do zaměstnání se samozřejmě liší podle toho, o jaký typ vzdělání u

¹⁸ Významnou prací se myslí, že podnikal(a), nebo byl(a) zaměstnán(a), nebo pomáhal(a) jinému členu rodiny v podnikání na více než poloviční pracovní úvazek = více než 20 hodin týdně. Nepočítají se brigády.

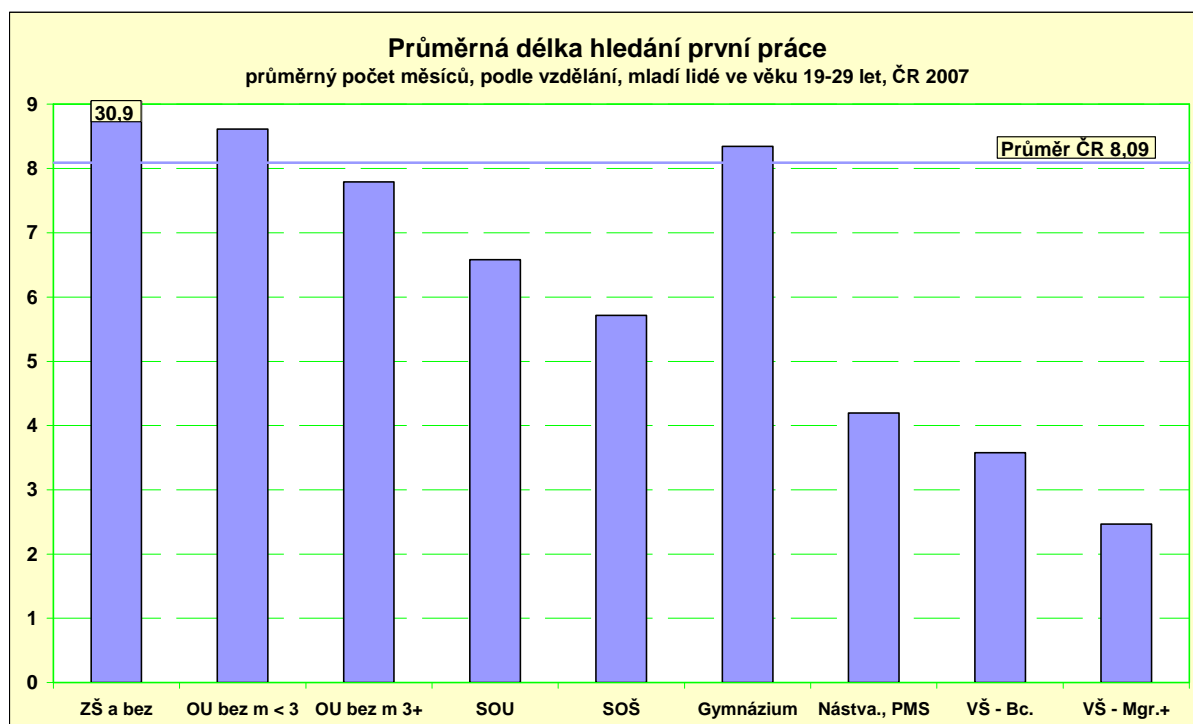
příslušných absolventů jde¹⁹. Nejrychleji se dostávají na pracovní pozice absolventi vysokých škol, kde po jednom roce hledání jich zbývá zhruba již jen 5 % bez významné pracovní zkušenosti. Ještě v tom samém roce co ukončili školu, si nachází první významné zaměstnání více jak čtyři pětiny absolventů postsekundárního neterciárního vzdělávání a středních odborných škol a zhruba čtyři pětiny absolventů odborných učilišť (ať už s maturitou či bez ní). U absolventů gymnázií je tato hodnota pouze necelých 57 % a u lidí s pouze základním vzděláním jen zhruba 37 %. Takto nízká hodnota u absolventů gymnázií je dána několika faktory. Naprostá většina gymnazistů se hlásí na vysokou školu, a když se jim to nepovede, jsou vystaveni situaci, kterou neočekávali, a déle jim trvá, než se jí přizpůsobí, případně čekají na příležitost dostat se na VŠ v dalším roce. Jejich vzdělání je navíc značně obecné a obtížně nacházejí specifické uplatnění. Zaměstnavatelé také můžou chápat jejich neúspěch při přijímacích zkouškách na VŠ jako negativní signál o jejich talentu a schopnostech a tedy jejich potenciální produktivitě. V podstatě to samé, ale v ještě mnohem větší míře platí pro absolventy základní školy. V dalším roce po absolvování se situace mezi absolventy jednotlivých typů vzdělání na sekundární úrovni poměrně vyrovnává. Nejúspěšnější při hledání práce se stávají absolventi SOU (více jak 92 % si již našlo významné zaměstnání), nejhůře na tom jsou stále absolventi gymnázií, i zde ale již má za sebou významnou pracovní zkušenost takřka 84 % z nich. Navíc v dalších letech se u nich situace zlepšuje rychleji než u ostatních.

V průměru si své první významné zaměstnání hledají dnešní mladí obyvatelé České republiky asi 8 měsíců²⁰. Tato hodnota je však výrazně posunuta nahoru díky výrazné prodlevě mezi ukončením školy a nástupem do práce u lidí s pouze základním vzděláním. Jinak, pokud si odmyslíme absolventy gymnázií, je průměrná délka hledání prvního významného zaměstnání výrazně závislá na stupni dokončeného vzdělání. Vysokoškoláci si v průměru musí počkat na první práci zhruba 3 měsíce, zatímco vyučení bez maturity více jak 8 měsíců. Zcela se opět vymykají lidé se základním vzděláním, kteří čekají v průměru zhruba dva a půl roku.

¹⁹ V rámci této analýzy nejsou prezentována data za absolventy VOŠ, jelikož počet respondentů pro účely této analýzy byl příliš malý.

²⁰ Jde o údaje, kde jsou zprůměrované roční hodnoty převedené na měsíce

Je zřejmé, že příliš dlouhá délka hledání první práce není záhodná. Co mimo vzdělání tuto délku ovlivňuje, jaké sociální skupiny lidí musí hledat první práci déle a s čím se delší délka hledání pojí? Na rozdíl od jiných charakteristik je zde rozdíl mezi muži a ženami. Ženy v průměru čelí o více jak 2 měsíce delší přestávce mezi ukončením školy a nástupem do první práce. Faktor, s kterým je tento rozdíl zřejmě nejvíce spjat, jsou zřejmě mateřské povinnosti, protože některé mladé ženy mají děti ještě před nástupem do prvního zaměstnání.

Důležitým vlivem při přechodu ze vzdělání na trh práce je vliv sociálního zázemí, nebo, v užším pojetí, vliv rodiny. To z jak sociálně postavené rodiny jedinec pochází a jakého vzdělání rodiče dosáhli, má vztah na jeho pozdější uplatnění a tedy i délku hledání první práce. Značná část vlivu rodičů jde přitom nepřímou cestou přes vzdělání jejich dětí. Spolu s životní úrovní rodiny klesá doba, s jakou si mladý člověk hledá svoji práci, tento vztah je však poměrně slabý, pokud je očištěn od vlivu dosaženého vzdělání. Podobné je to i u vlivu vzdělání rodičů. Zajímavé je, že v průměru mají delší délku hledání první práce lidé, jejichž otec nebo matka mají vysokoškolské vzdělání, než ty co mají vzdělání středoškolské. Zdaleka nejdéle hledají první práci mladí lidé, jejichž rodiče mají jen základní vzdělání. Evidentně významnou roli hrají sociální kontakty rodičů. Mladí lidé, kteří odpověděli, že jejich rodiče byli schopni sehnat dobře placené zaměstnání, si v průměru hledali zaměstnání o téměř 4,5 měsíců kratší dobu než ti, jejichž rodiče by tohoto schopní nebyli. Důležité zde zejména je, že tento rozdíl se v různé, avšak znatelné, podobě vyskytuje ve všech vzdělanostních skupinách. Poněkud nejasný vztah s délkou hledání je naopak u studijních výsledků. Lidé, kteří na škole dosahovali průměrných a spíše nadprůměrných výsledků, museli posléze hledat práci podstatně kratší dobu, než lidé s podprůměrnými výsledky. Na druhou stranu lidé, kteří dosahovali vysoce nadprůměrných výsledků, si s nástupem do první práce dávali překvapivě dlouho načas.

Mladí lidé, kteří mají delší prodlevu mezi ukončením školy a nástupem do práce, trpí nejen tímto jevem samým, ale také často nastupují do méně výhodných pracovních pozic. Lidé pracující ve své první práci na částečný pracovní úvazek si takovouto práci hledají zhruba o 9 měsíců déle, než lidé pracující na plný úvazek. Lidé pracující ve své první práci na dobu určitou si takovouto práci hledají zhruba o 2 měsíce déle, než lidé pracující na dobu neurčitou. Co se týče shody mezi oborem vzdělání a oborem prvního zaměstnání, lidem pracujícím mimo svůj vystudovaný obor trvalo najít si práci v průměru o 4,5 měsíce déle než lidem, kteří pracovali v příbuzném oboru a o téměř 6,5 měsíce déle než pracujícím ve svém oboru. Co se týče oboru vzdělání, nejdéle si hledají první práci absolventi

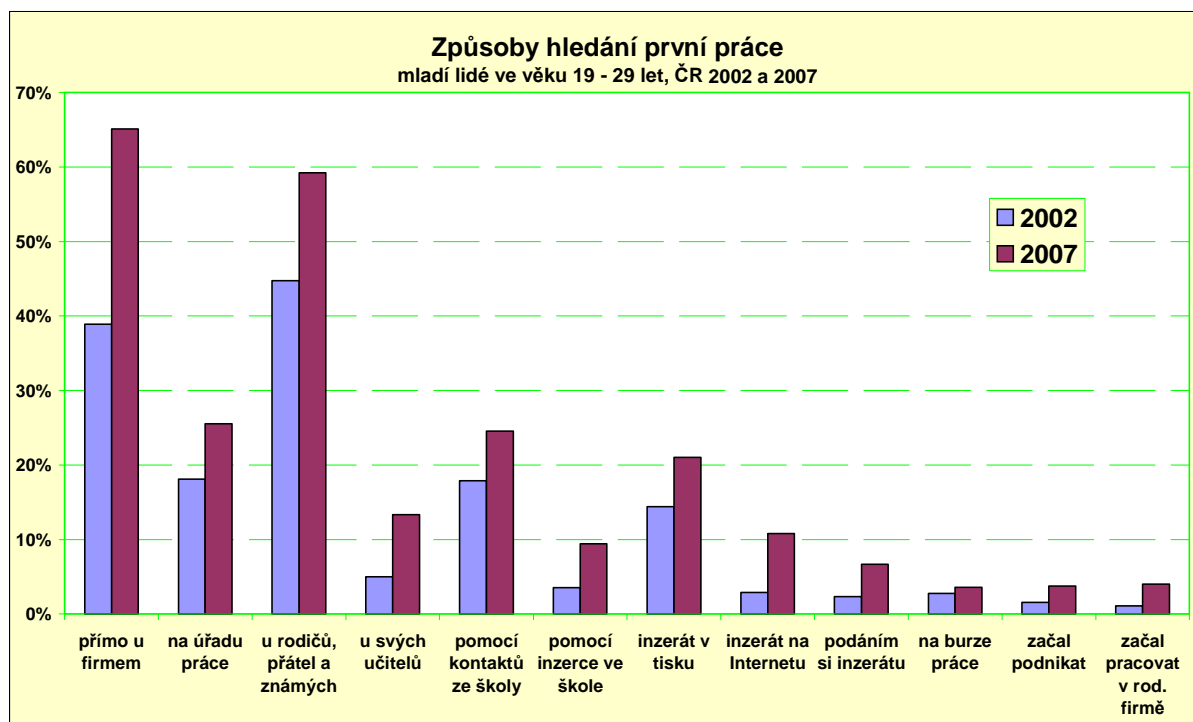
Humanitních oborů, Všeobecných nebo nespecifikovaných oborů a oborové skupiny Přírodní vědy, matematika a počítače. Prakticky žádné rozdíly nepanují v tomto ohledu, co se týče hospodářského sektoru prvního zaměstnání. Nejdéle si hledají první práci přeci jen ti, jež posléze začnou pracovat v terciérním sektoru. Z pohledu druhu profese si práci nejdéle hledají nekvalifikovaní a nejkratší dobu tomu věnují vysoce kvalifikovaní a kvalifikovaní duševní.

Způsoby hledání první práce

Je trh práce jako jiné trhy podřízen jen neosobním zákonům nabídky a poptávky? Vybírají si lidé pracovní místo jen na základě svých individuálních preferencí a nezávisle na druhých? Nová ekonomická sociologie se snaží tuto představu korigovat. Ukazuje, jak velkou roli při hledání pracovního místa hrají osobní kontakty, známosti a konexe, které si různí lidé dokážou pořídit. Využívají přitom sítí tvořených členy úzké rodiny, bývalými spolužáky, kolegy z práce, známými ze společných zájmových aktivit atd. Zjišťovali jsme proto, jakými způsoby si u nás lidé svou první práci hledají.

Respondentům byla předložena sada možností, jakým způsobem hledali své první zaměstnání a oni u každé z nich zodpověděli, jestli tuto možnost při hledání využili, či ne. Z jejich odpovědí se zdá, že mladí lidé v poslední době značně rozšířili počet způsobů, jakým si svou práci hledali. Zatímco ve výzkumu z roku 2002 v průměru vybrali respondenti 1,5 možností, kterými hledali svou první práci, ve výzkumu z roku 2007 to bylo již 2,5 možností.

Nejvíce lidí při snaze o uplatnění na trhu práce kontaktovalo přímo konkrétní firmu (zhruba 65 %), téměř tři pětiny pak využilo svojí sociální síť, tedy rodiče, přátelé, či známé. Dalšími častějšími způsoby hledání první práce bylo pomocí úřadů práce, pomocí kontaktů získaných ve škole (okolo 25 %) a reagováním na inzerát v tisku (21 %). Nezanedbatelných 13 % hledalo pomoc také u svých učitelů. Oproti roku 2002 nejvíce narostla možnost reagování na inzerát na Internetu, stále to však nepatří s necelými 11 % k hlavním způsobům hledání první práce.

Co se týče rozdílů mezi jednotlivými úrovněmi a typy vzdělání, lze vysledovat, že lidé s vyšším vzděláním jsou o něco aktivnější, využívají více možností při hledání práce. Tento vztah však není příliš výrazný a navíc ani příliš nesouvisí s výslednou úspěšností. Například nejvíce možností využili absolventi vysoké školy s magisterským titulem a absolventi gymnázií, jejich úspěšnost při hledání práce je však, jak jsme si ukázali výše, zcela odlišná. Když se podíváme na jednotlivé způsoby hledání první práce, příliš rozdílů mezi různými typy vzdělání tu nenajdeme. Na úřadech práce hledali výrazně častěji pomoci mladí lidé s nižším vzděláním, Internetu a možnosti podání si vlastního inzerátu naopak využívali spíše ti vyšším vzděláním. Pomocí rodičů, známých a přátel hledali práci skoro stejně často jak lidé se základním vzděláním, tak se vzděláním magisterským. Zdá se tedy, že v našich podmínkách se nepotvrdila teze, že použitá strategie se liší podle sociální příslušnosti toho, kdo práci hledá.

Tab.: Způsoby hledání první práce podle vzdělání, mladí lidé 19-29, ČR 2007

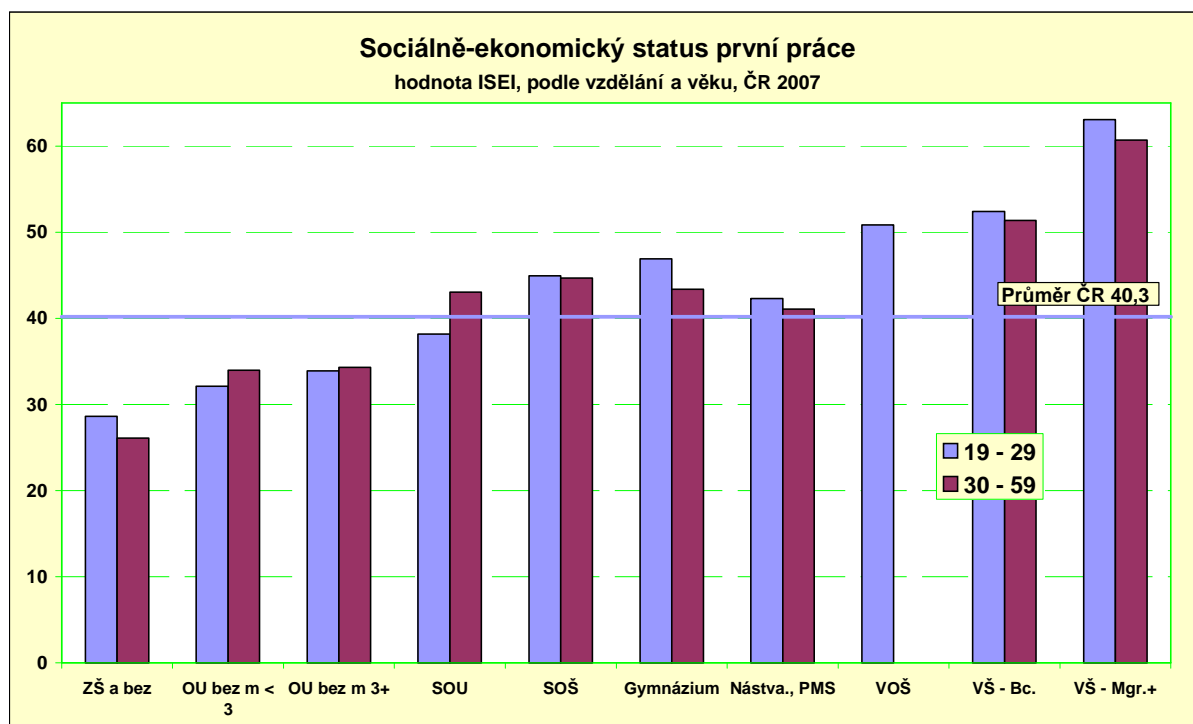
	ZŠ	SŠ nez mat.	SŠ s mat.	VŠ	Celkem
kontaktováním přímo firmem	60,0%	64,9%	65,4%	67,9%	65,1%
prostřednictvím úřadu práce	47,6%	25,6%	25,4%	12,6%	25,5%
pomocí rodičů, přátel a známých	51,9%	58,8%	62,2%	53,6%	59,2%
pomocí svých učitelů	1,0%	13,5%	13,7%	18,3%	13,3%
pomocí kontaktů získaných ve škole	2,5%	23,6%	24,8%	40,4%	24,6%
pomocí inzerce ve škole	1,0%	7,9%	9,2%	21,3%	9,4%
reagováním na inzerát v tisku	17,0%	17,8%	24,7%	21,4%	21,0%
reagováním na inzerát na Internetu	1,9%	6,4%	13,9%	20,7%	10,8%
podáním si inzerátu	1,5%	4,0%	9,0%	11,2%	6,7%
na burze práce	1,4%	4,0%	3,8%	2,4%	3,6%
začal podnikat	4,3%	3,7%	4,2%	1,6%	3,7%
začal pracovat v rodinné firmě	2,4%	4,0%	4,6%	2,3%	4,0%

Kvalita prvního zaměstnání

V momentu, kdy se uchazeč o práci a zaměstnavatel dohodnou na zaměstnaneckém kontraktu, toto nově zformované spojení mezi pracovní pozicí a pracovníkem vytvoří produkční jednotku, kde odměna je dána kvalitou souladu mezi těmito dvěma subjekty. Tato odměna může mít dvě rozlišné podoby: peněžní nebo nepeněžní. Mezi peněžní se řadí hlavně hrubá mzda, zatímco k nepeněžním patří mimo jiné zaměstnanecký status, prestiž, další benefity a subjektivní spokojenost s prací. Profit zaměstnavatele je měřen jako rozdíl mezi výkonem spojení pracovní pozice a pracovníka a mzdou pro pracovníka.

Je zřejmé, že k samotným základům koncepce vzdělanostní společnosti patří předpoklad, podle něhož vzdělání své nositele sociálně zvýhodňuje. Umožňuje jim získat ve společnosti lepší postavení, než jaké mohou očekávat lidé, kterým vzdělání příslušné výše chybí. I podle výsledků řady výzkumů umožňuje vzdělání lidem zaujímat vyšší sociální pozice a pobírat vyšší příjmy. Empiricky lze tento předpoklad také v našich výzkumech poměrně snadno ověřit. V této části o prvním významném zaměstnání se budeme zabývat zejména sociálně-ekonomickým statusem měřeným pomocí indexu ISEI²¹.

Je zcela logické, že socioekonomický status zaměstnání, do kterých lidé po ukončení školy nastupují je v průměru tím vyšší, čím je vyšší úroveň vzdělání. Neplatí to snad pouze v případě postsekundárního neterciárního studia, jehož absolventi nastupují v průměru do zaměstnání s nižším socioekonomickým statusem než absolventi středních odborných škol a gymnázií.

²¹ Jak již bylo uvedeno dříve, ISEI je zkratkou pro Mezinárodní index socioekonomického statusu povolání. Jedná se o kontinuální míru sloužící k měření sociálního postavení člověka na základě jeho zaměstnání. ISEI je zkonstruován z Mezinárodní standardní klasifikace povolání ISCO (zahrnující celkem 271 kategorií), založené na zaměstnání a kvalifikaci člověka. ISEI nepracuje s prestiží zaměstnání, zajímá ho pouze vztah mezi vzděláním respondenta, zaměstnáním a z něj pocházejícím příjmem. Hodnoty ISEI se pohybují mezi úrovní 10 a 90.

Socioekonomická struktura pracovních pozic, do kterých absolventi v ČR nastupují, se zřejmě v posledních letech příliš nemění. Hodnota ISEI u prvního zaměstnání byla totiž prakticky totožná jak lidí, kterým v roce 2007 bylo 19 – 29 let, tak u lidí, kterým bylo více jak 30 let. Lehce se však změnilo to, že lidé se vzděláním vyšší úrovně než učňovské dosahují dnes v první práci vyššího socioekonomického statusu, než tomu bylo dříve a naopak absolventi učňovských škol, kterým je dnes 30 – 59 let, měli první zaměstnání s vyšším socioekonomickým statutem než současní absolventi odborných nebo středně odborných učilišť.

Sociální zázemí a vzdělání rodičů jsou faktory, které mají bezesporu velký vliv na dosažené vzdělání. Některé analýzy ukazují, že tento vliv přetrvává i do fáze přechodu na trh práce, tedy, že děti, které mají vzdělanější, lépe sociálně situovanější rodiče s dobrými společenskými kontakty dosahují v průměru ve svém prvním zaměstnání vyššího socioekonomického statusu a to i po odstranění vlivu jejich dosažené úrovně vzdělání. Na základě našich analýz jsme došli k závěru, že vliv rodinného zázemí na kvalitu prvního zaměstnání je patrný zejména u vysokoškoláků a o něco v menší míře u absolventů středních škol s maturitou.

Nejjasnějším příkladem vlivu rodinného zázemí na pracovní uplatnění lidí je vliv vzdělání rodičů. Výsledky mezinárodního výzkumu z roku 2000²² ukazují, že vzdělání rodičů má na postavení jejich dětí v zaměstnání ještě podstatně větší vliv než je tomu v řadě jiných vyspělých evropských zemí. Podle dat z roku 2007 zjistíme, že mladí lidé, jejichž rodiče dosáhli vysokoškolského vzdělání, mají o zhruba 7,5 bodů v případě otce vysokoškoláka a o necelých 6 bodů v případě matky vysokoškolačky vyšší skóre indexu ISEI než, když jejich otec nebo matka mají vzdělání pouze středoškolské zakončené maturitou. Rozdíl oproti rodičům s nižší úrovní vzdělání je ještě podstatně větší. Takovéto rozdíly jsou z určité podstatné části dány tím, že mladí lidé, jejichž rodiče mají vysokoškolské vzdělání, mají podstatně větší šanci také absolvovat vysokou školu a díky tomu získat lepší práci. Rozdíly však přetrvávají i na při pohledu na jednotlivé úrovně vzdělání. Zaměříme se hlavně na vliv vzdělání otce, který je evidentnější a navíc ve většině rodin je to právě otec, jenž má, v případě odlišných úrovní, vyšší úroveň vzdělání. I u matky je však na všech úrovních vzdělání vliv jejího vzdělání patrný. Obzvláště velký rozdíl je mezi středoškoláky s maturitou, kteří mají matku vysokoškolačku a těmi, jejichž matka má nižší úroveň dosaženého vzdělání.

Mladí lidé, jejichž otec má vysokoškolské vzdělání, mají zřetelnou výhodu, když se prvně uplatňují na trhu práce. Jejich sociálně-ekonomický status je znatelně vyšší oproti lidem stejné úrovně vzdělání, kteří však nemají otce vysokoškoláka. Obzvláště u absolventů vysokých škol, ale také u absolventů střední školy bez maturity je navíc také patrná výhoda mít za otce středoškoláka s maturitou oproti těm, kteří mají otce, jenž dosáhl nižší vzdělání. I z údajů lidí, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání je pouze základní, je zřejmé, jak velký vliv má vzdělání otce na nalezení solidního prvního zaměstnání.

Tabulka: Průměrný zaměstnanecký status (ISEI) mladých lidí (19 – 29) podle dosaženého vzdělání a vzdělání otce, ČR 2007

Vzdělání otce	Vzdělání ptotomka				
	ZŠ	SŠ bez mat.	SŠ s mat.	VŠ	Celkem
ZŠ	24,6	34,1	46,3	*	34,6
SŠ bez mat.	28,9	33,2	43,1	54,2	37,9
SŠ s mat.	34,6	34,7	42,8	59,8	43,4
VŠ	*	39,7	47,9	61,0	50,9
Celkem	28,7	33,7	43,7	58,0	40,1

²² ELFS 2000 Ad hoc module on school-to-work transition

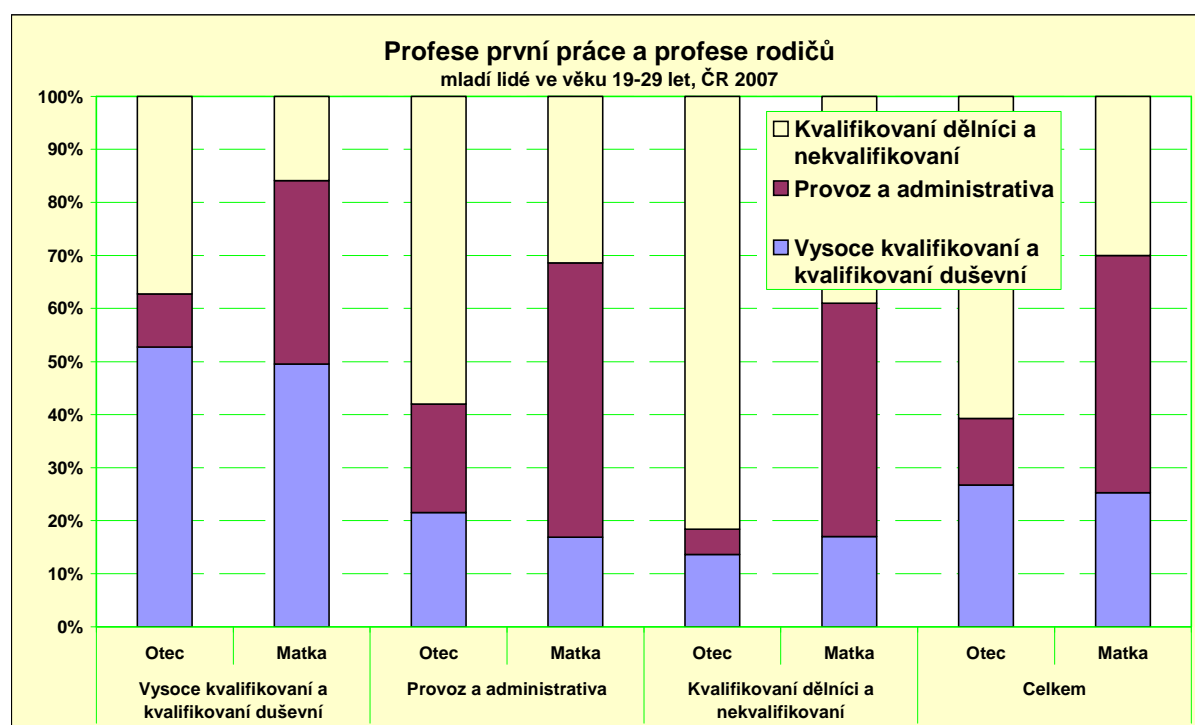
Tabulka: Průměrný zaměstnanecký status (ISEI) mladých lidí (19 – 29) podle dosaženého vzdělání a vzdělání matky, ČR 2007

Vzdělání matky	Vzdělání ptotomka				
	ZŠ	SŠ bez mat.	SŠ s mat.	VŠ	Celkem
ZŠ	29,2	33,6	42,1	*	35,0
SŠ bez mat.	27,0	33,2	42,7	53,9	37,2
SŠ s mat.	30,9	35,4	43,8	59,2	44,1
VŠ	*	33,9	49,5	58,8	50,0
Celkem	28,7	33,7	43,7	58,0	40,1

* V těchto kombinacích nebyl dostatečně velký počet respondentů

Sociální a rodinné zázemí nelze shrnout pouze do jedné dimenze – vzdělání rodičů. Důležitou roli hrají i jiné faktory jako například povolání rodičů, rodinná životní úroveň, podpora studovat ze strany rodičů nebo učitelů a sociální kapitál, neboli společenské kontakty, kterými rodiče disponovali.

Děti si mnohdy hledají povolání obdobnému tomu, které vykonávali, či vykonávají jejich rodiče. Do jisté míry tak dochází nejen ke vzdělanostní, ale také profesní mezigenerační reprodukci. Zároveň však spolu s ekonomickým a hospodářským vývojem dochází ke změně celkové profesní struktury populace. Rodiče mladých lidí, kteří v posledních deseti letech vstoupili na trh práce, tak mnohem ve větší míře pracovali jako kvalifikovaní dělníci (převážně muži), zatímco dnes je výrazně větší podíl lidí v provozu a administrativě. Pomineme-li tyto strukturální změny, je z grafu jasně patrné, že dnešní mladí lidé pracují na obdobně kvalifikačně náročných pracovních pozicích, jako jejich rodiče v době jejich dospívání.

Sociální kapitál rodičů jsme získali pomocí sady otázek, kde jsme zjišťovali, zda by rodiče byli schopni získat kontakty na dobrého lékaře specialistu, rychle obstarat větší finanční hotovost, získat kontakty zvyšující šanci pro přijetí na vysokou školu, sehnat dobře placené zaměstnání a získat kontakt na dobrého právníka. Kvalita a kvantita sociálních kontaktů samozřejmě úzce souvisí se

vzděláním rodičů, čím vyšší vzdělání, tím více a lepší sociální kontakty. Také proto platí, že čím větší sociální kapitál rodičů, tím lepší socioekonomický status v prvním zaměstnání jejich dětí. Pokud se podíváme na jednotlivé úrovně vzdělání dětí, vidíme patrný vztah mezi sociálním kapitálem rodičů a statusem jejich potomků v první práci pouze na úrovni vysokoškolské a středoškolské s maturitou.

K velice obdobným závěrům docházíme, jestliže zkoumáme životní úroveň rodiny, z které mladý člověk pochází. Jelikož i životní úroveň úzce souvisí se vzděláním, i zde platí, že čím vyšší životní úroveň rodičů, tím vyšší socioekonomický status prvního povolání jejich potomků. I zde lze říci, že tento vztah existuje i při pohledu na jednotlivé úrovně vzdělání, avšak je poněkud slabší, než u sociálního kapitálu a patrnější je opět jen u absolventů středních škol s maturitou a u absolventů terciárního vzdělání.

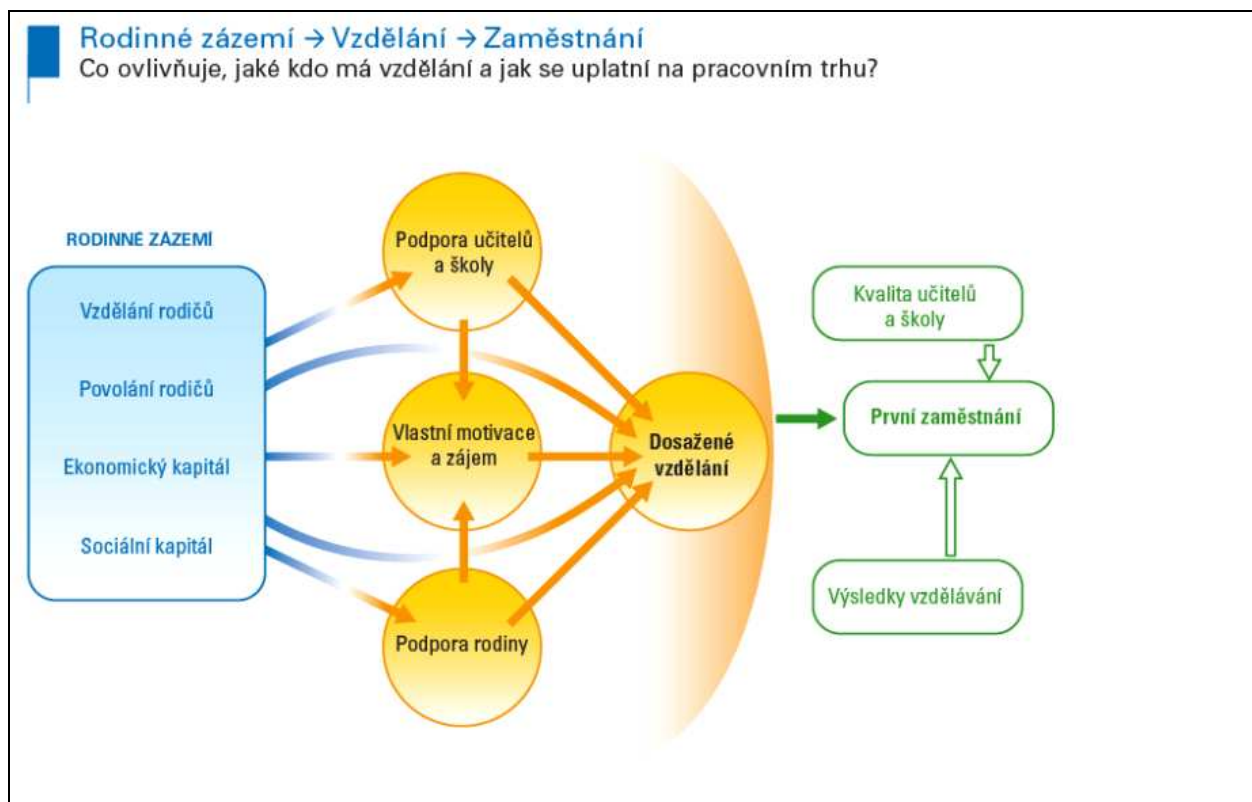
Dalším důležitým faktorem je podpora rodičů, učitelů a školy ve snaze dosáhnout co nejvyššího vzdělání. Je zřejmé, že vzdělanější rodiče v průměru vyjadřují výraznější podporu ve vzdělávání svým dětem – výsledky našeho výzkumu to navíc zcela jasně potvrzují. Proto lidé s větší podporou rodičů dosahují vyššího vzdělání a následně i vyšší úrovně socioekonomického statusu v prvním zaměstnání. Navíc toto platí i pro jednotlivé úrovně vzdělání mladých lidí, tentokrát i u absolventů středního vzdělání bez maturity. Nejmarkantnější je však vliv podpory rodičů u vysokoškoláků. Naprostá většina z nich (98 %) odpověděla na to, zda si jejich rodiče přáli, abyste dosáhli co nejvyššího vzdělání a zda je v tom podporovali, rozhodně ano nebo spíše ano²³. Ti s největší podporou však navíc mají o více jak 10 bodů vyšší index ISEI ve svém prvním zaměstnání, než ti, u nichž byla podpora rodičů jen mírně nadprůměrná. Vliv podpory učitelů již tak výrazný není a patrný je jen na úrovni vysokoškolské (zde však poměrně výrazný je) a středoškolské s maturitou.

Podpora rodiny a školy, stejně jako míra sociálního a ekonomického kapitálu má výrazný vliv na vlastní motivaci a zájem dosáhnout co nejvyššího vzdělání. Tato motivace má zásadní vliv na dosažené vzdělání a přeneseně tedy i na míru socioekonomického statusu prvního zaměstnání.

Vzdělání hraje roli nejen v tom smyslu, že lidé s jeho vyšší úrovní získávají lepší pracovní postavení, ale určitým faktorem je také kvalita vzdělání uvnitř jednotlivých úrovní. Tak například lze pozorovat, že lidé s lepšími studijními výsledky v průměru dosahují ve své první práci lepšího socioekonomického statusu nežli ostatní, přičemž toto platí jak na úrovni vysokoškolské, tak na úrovni středoškolské (s maturitou i bez). Nejmarkantnější výhodu oproti ostatním mají výborně studující vysokoškoláci. Pokud se zaměříme na vztah mezi subjektivně vnímanou kvalitou učitelů a školy jako celku a sociálně-ekonomickým postavením v první práci, vidíme, že ve významné míře existuje jen na úrovni vysokoškolské. Na úrovni středoškolské je tento vztah buď slabý, nebo nejednoznačný. U vysokoškolských absolventů lze však říci, že s rostoucí kvalitou školy a kvalitou učitelů se zvyšuje pravděpodobnost na lepší uplatnění v prvním zaměstnání.

---

²³ V nabídce odpovědí bylo také spíše ne a rozhodně ne

Proto, abychom mohli přesněji rozklíčovat vliv jednotlivých výše zmíněných faktorů na dosaženou úroveň socioekonomického statusu (vyjádřenou indexem ISEI) a určit, které vlivy jsou zásadní a které se naopak ztrácejí, pokud jsou brány v potaz vzájemné korelace, provedli jsme regresní analýzu. Ta nám ukázala, že vliv dosaženého vzdělání je naprosto zásadní a všechny ostatní faktory mají po odečtení jeho vlivu poměrně malý přímý vliv na hodnotu ISEI v prvním zaměstnání. Z dalších faktorů se jako nejvýznamnější ukazuje vliv povolání rodičů²⁴, sociálního kapitálu rodičů a podpory rodičů ve vzdělávání. Tyto faktory nejlépe vysvětlují rozdíly mezi jednotlivými hodnotami ISEI respondentů. Až poté následují ostatní proměnné jako vlastní motivace dosáhnout co nejvyšší vzdělání, vzdělání rodičů, všechny charakteristiky kvality vzdělání, nebo životní úroveň původní rodiny. Celý model vysvětluje rozdíly mezi jednotlivými hodnotami ISEI z více jak 36 %. Pro srovnání model dělaný pro starší věkovou populaci²⁵ vysvětluje 44 % rozdílu mezi hodnotami ISEI v prvním zaměstnání. To znamená, že dříve zde byl užší vztah mezi charakteristikami rodinného zázemí a dosaženým socioekonomickým statusem v prvním zaměstnání. Znatelně vyšší spojitost byla zejména s povoláním rodičů.

²⁴ Povolání rodičů je vyjádřeno jako hodnota ISEI jejich zaměstnání v době, kdy bylo respondentovi 15 let, přičemž počítáno je s vyšší hodnotou ISEI, ať už přísluší matce nebo otci.

²⁵ Model pro věkovou populaci 30-59 let neobsahuje charakteristiky kvality školy a učitelů a výsledky vzdělávání, protože tyto otázky nebyli lidem starším 30 let v šetření pokládány.

Tab.: Co a jak ovlivňuje první zaměstnání, koeficienty parciální korelace, ČR 2007

	19-29 let	30-59 let
Dosažené vzdělání	0,428	0,440
Povolání rodičů	0,070	0,136
Sociální kapitál	0,056	0,062
Podpora rodiny	0,055	-0,047
Vlastní motivace a zájem	0,037	0,090
Vzdělání rodičů	0,033	-0,004
Kvalita školy	0,030	
Výsledky vzdělávání	0,022	
Podpora učitelů a školy	0,000	0,049
Kvalita učitelů	-0,015	
Ekonomický kapitál	-0,034	0,011
Podíl vysvětleného rozptylu	36,2%	44,1%

Je tedy evidentní, že při snaze o získání kvalitního prvního zaměstnání hraje naprosto zásadní roli dosažená úroveň vzdělání, ostatní faktory jsou druhotné a jejich vliv se projevuje zejména při určování toho, kdo jaké vzdělání získá. Abychom však přeci jen blíže odhalili, které z charakteristik rodinného zázemí a kvality vzdělávání hrají při přechodu významnější roli, provedeme regresní analýzu zvláště na skupině absolventů střední školy bez maturity, střední školy s maturitou a terciárního vzdělávání²⁶.

Ukazuje se, že výraznější vliv na rozdíly mezi jednotlivými hodnotami ISEI mají charakteristiky rodinného zázemí a kvality vzdělávání pouze u absolventů vysokých škol. Na úrovni středních škol jsou rozdíly v hodnotách vysvětlované proměnné (ISEI) vysvětleny pomocí těchto charakteristik pouze ze zhruba necelých 5,5 % u absolventů SŠ bez maturity a asi 4 % u absolventů SŠ s maturitou. Na úrovni SŠ bez maturity přitom hraje největší pozitivní roli podpora rodičů, kvalita školy a studijní výsledky. Na úrovni SŠ s maturitou hraje největší pozitivní roli vlastní motivace vzdělávat se, sociální kapitál rodičů, povolání rodičů a podpora rodičů. Žádná z hodnot však není statisticky významná a proto je třeba brát tyto výsledky s výraznou rezervou.

U absolventů terciárního vzdělávání hrají zmíněné charakteristiky přeci jen významnější roli. Rozdíly v hodnotách vysvětlované proměnné (ISEI) jsou vysvětleny pomocí těchto charakteristik z téměř 22 %, což již není zanedbatelná hodnota. Nejvýraznější vliv přitom má povolání rodičů, následovaná vlastní motivací, podporou učitelů, sociálním kapitálem rodičů a celkovou kvalitou studované školy.

²⁶ Co se týče mladých lidí, kteří mají nejvyšší dokončené vzdělání základní školy, i pro ty jsme provedli regresní analýzu. Je však u nich třeba být s interpretacemi opatrný a to pro jejich poměrně nízký počet. Rodinné zázemí však v jejich případě při snaze o získání solidní první práce určitě roli hraje. Nejvíce pozitivně koreluje s hodnotami ISEI v prvním zaměstnání povolání rodičů, sociální kontakty, vlastní motivace vzdělávat se a podpora rodičů. Člověk, který opouští vzdělávání již po základní škole, si často musí hledat práci jako velice mladý a proto je zde role rodiny poměrně výrazná.

Tab.: Co a jak ovlivňuje první zaměstnání podle dosaženého vzdělání, koeficienty parciální korelace, absolventi ve věku 19 – 29 let, ČR 2007

	SS bez mat.	SS s mat.	VS + VOS
Povolání rodičů	0,041	0,054	0,185
Sociální kapitál	0,022	0,057	0,151
Podpora rodiny	0,119	0,050	0,090
Vlastní motivace a zájem	-0,094	0,087	0,165
Vzdělání rodičů	0,024	0,019	-0,115
Kvalita školy	0,061	-0,058	0,137
Výsledky vzdělávání	0,055	0,021	-0,027
Podpora učitelů a školy	-0,082	0,015	0,148
Kvalita učitelů	-0,054	0,002	0,035
Ekonomický kapitál	0,047	0,008	-0,063
Podíl vysvětleného rozptylu	5,4%	4,2%	21,6%

Celkově se tedy zdá, že u absolventů středních škol hraje kvalita školy a kvalita rodinného zázemí poměrně minimální roli při ovlivňování kvality (měřené socioekonomickým statusem) prvního zaměstnání. Souvisí to mimo jiné i s tím, že české střední školství je poměrně vysoce standardizované a navíc většina zaměstnání, do kterých absolventi nastupují, mají přibližně stejně vysoký socioekonomický status. To, na které pozice se dostávají, je z velké míry již dáno dosaženou úrovní vzdělání.

Na vysokoškolské úrovni panuje podstatně výraznější diference jak v kvalitě jednotlivých škol, tak v kvalitě prvních zaměstnání. Proto dostávají výraznější prostor i další faktory (než jen úroveň vzdělání) jako je podpora ze strany učitelů, kvalita školy a sociální kontakty, podpora a povolání rodičů.

Pokud se podíváme na starší věkovou populaci, dojdeme k velice obdobným závěrům. Na středoškolské úrovni je vliv rodinného zázemí minimální, patrnější je jen na úrovni terciární. Zde je oproti mladším ročníkům rozdíl v tom, že zřetelně výraznější úlohu při vysvětlování rozdílů mezi hodnotami ISEI v prvním zaměstnání hraje ekonomická úroveň rodičů.

Nyní tedy již víme, co a jak socioekonomický status v prvním zaměstnání ovlivňuje, ale zajímavé je také s čím jeho vyšší, či nižší hodnoty dále souvisí. Lidé, kteří hledali zaměstnání kratší dobu, si obvykle našli i kvalitnější zaměstnání (vyšší ISEI), přičemž toto platí jak pro absolventy středních, tak vysokých škol. Obvykle ti, co pracovali ve vystudovaném oboru, mají vyšší ISEI, než ti co pracovali v příbuzném oboru a ti jej měli vyšší než ti, kteří pracovali mimo svůj obor. Rozdíly však nejsou nijak velké. Obdobně je tomu i v oblasti objektivní jistoty práce. Mladí lidé, kteří měli ve svém prvním zaměstnání smlouvu na dobu určitou a kteří pracovali na částečný úvazek, měli nižší ISEI než ti se smlouvou na dobu neurčitou a v plném pracovním úvazku. I zde však rozdíly nejsou nikterak výrazné.

Naopak zřetelně lze pozorovat, že mladí lidé, kteří jsou spokojeni s volbou svého oboru vzdělávání, dosahují významně vyššího socioekonomického statusu ve svém prvním zaměstnání než ti, kteří by zvolili jiný obor. Potvrdilo se tak, že úspěšné nalezení kvalitní první práce souvisí s reflexí vzdělávací kariéry.

Mobilita na začátku kariéry

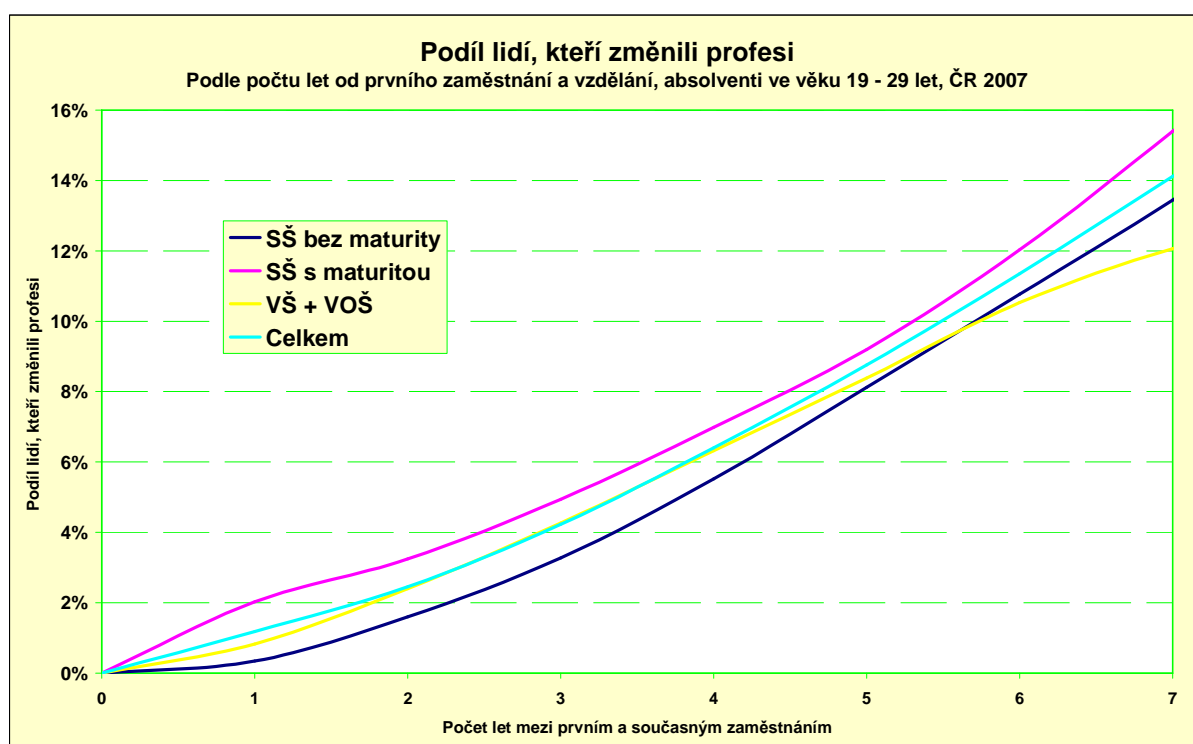
Dynamičnost vstupu na trh práce obvykle nekončí po nalezení prvního zaměstnání. Pro ranou fázi pracovní kariéry je charakteristické období intenzivní pracovní mobility. Mladí zaměstnanci a zaměstnavatelé se pohybují v proměnlivém prostředí, které vyžaduje neustálé přehodnocování jejich dříve vytvořeného spojení. Kdykoliv se vyskytne nová informace o kvalitě spojení zaměstnance se zaměstnavatelem, oba mohou svá původní rozhodnutí revidovat a případně toto spojení ukončit a započít nové. Musí však brát v úvahu, že nový zaměstnanecký vztah vždy přináší určité fixní náklady. V souladu s tzv. teorií odpovídajícího zaměstnání není produktivita pracovníka determinována čistě jeho osobními charakteristikami, ale spíše vztahem mezi těmito charakteristikami a charakterem práce, již vykonává. Avšak jak mladí pracovníci, tak zaměstnavatelé mají o kvalitě spojení limitované znalosti, jelikož ji není možné dopředu kompletně určit. Například hodnota určitých vlastností práce a pracovních podmínek nemůže být přesně rozpoznána pracovníkem ještě před tím, než je zaměstnán. Takovéto informace obvykle získává až během vlastního působení v zaměstnání. (Halaby 1988)

Mladí pracovníci mohou buď pokračovat ve své první práci, nebo v ní skončit a zkusit jinou. Na základě nových informací musí mladý zaměstnanec porovnat očekávanou hodnotu budoucího zisku ze současného zaměstnání a očekávanou hodnotu zisku z možných jiných budoucích zaměstnání. Odejít ze zaměstnání se rozhodnou v případě, že zisk toho druhého předčí hodnotu toho prvního. Stejně tak i zaměstnavatelé mohou pokračovat v zaměstnaneckém poměru se stejným zaměstnancem, nebo ho propustit a hledat nového. Avšak rozvázání spojení pracovník - pracovní pozice je spojeno s náklady, protože jak zaměstnanec, tak zaměstnavatel investoval čas a zdroje do vytvoření tohoto spojení. Navíc i zformování nového alternativního spojení provází náklady. Náklady na mobilitu tak snižují pravděpodobnost změny zaměstnání.

Postupné získávání informací o kvalitě zaměstnaneckého vztahu zvyšuje pravděpodobnost jeho ukončení pouze v jeho úvodních fázích spolu s tím, jak mladý zaměstnanec nejprve musí posoudit své rozhodnutí, což jim samozřejmě určitý čas trvá. Proto může zaměstnanec na pracovní pozici zůstat i přes úvodní náznaky o špatné kvalitě zaměstnaneckého vztahu, protože tu stále zůstává možnost, že se tato kvalita časem změní k lepšímu. (Farber 1999) Časem se akumulované informace o kvalitě spojení stávají stále více důvěryhodné a mladí zaměstnanci zůstávají ve svém zaměstnání, jestliže se ukáže produktivita z tohoto spojení jako vysoká a naopak odcházejí, jestliže se ukáže jako nízká. Proto v daném zaměstnání zůstávají zpravidla jen ti, kteří zakusili vysokou kvalitu zaměstnaneckého vztahu, naopak spojení špatné kvality jsou časem rozděleny. Nevhodnost spojení mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem se totiž ukáže spíše dříve než později. Pravděpodobnost opuštění práce proto po určité době klesá spolu s délkou jeho trvání. Ti co zůstávají ve své práci, jsou ti, kteří se ukázali jako relativně produktivnější. A jelikož mzdy souvisí s produktivitou, lidé, kteří zůstávají ve svém zaměstnání, v průměru pobírají vyšší mzdy. (Jovanovic 1979)

Změna profese

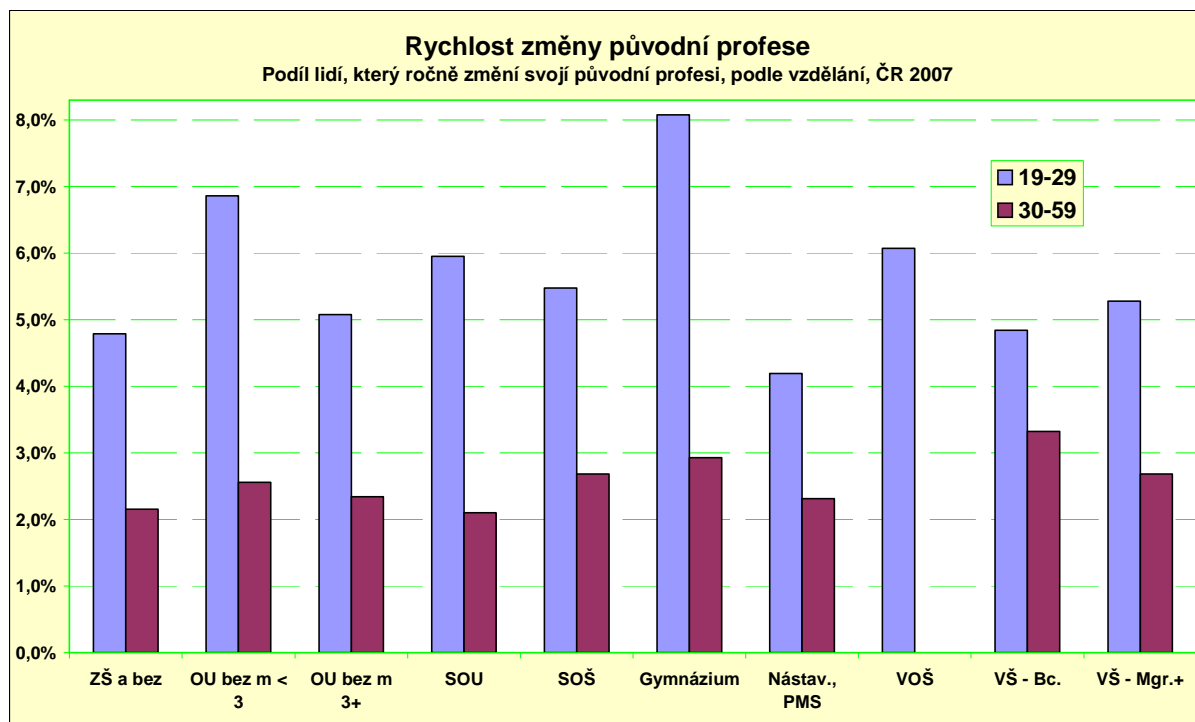
Podle údajů z našeho výzkumu nedokážeme přesně určit, kolik procent lidí změnilo svoje zaměstnání, můžeme se však podívat na podíl lidí, kteří mezi svým prvním zaměstnáním a současným zaměstnáním změnili profesi, přičemž jako změnu profese budeme chápat jako jakoukoliv změnu hodnoty čtyřmístného kódu KZAM²⁷. Průměrný počet let mezi prvním a současným zaměstnáním činí u lidí ve věku 19-29 let v našem souboru zhruba 5,5 roku. Během této doby změnilo profesi svého zaměstnání bez mála 30 % mladých lidí. Rychlost opouštění původní profese je poměrně pozvolný a v průměru platí, že každý rok zamění svoji původní profesi za jinou 5,5 % mladých lidí. Zejména na začátku pracovní kariéry mění častěji svoji profesi než ostatní absolventi střední školy s maturitou. Naopak relativně málo tak činí absolventi střední školy bez maturity. V dalším průběhu let je pak rychlost opouštění profese u absolventů SŠ bez maturity, SŠ s maturitou a terciárního vzdělání podobná.

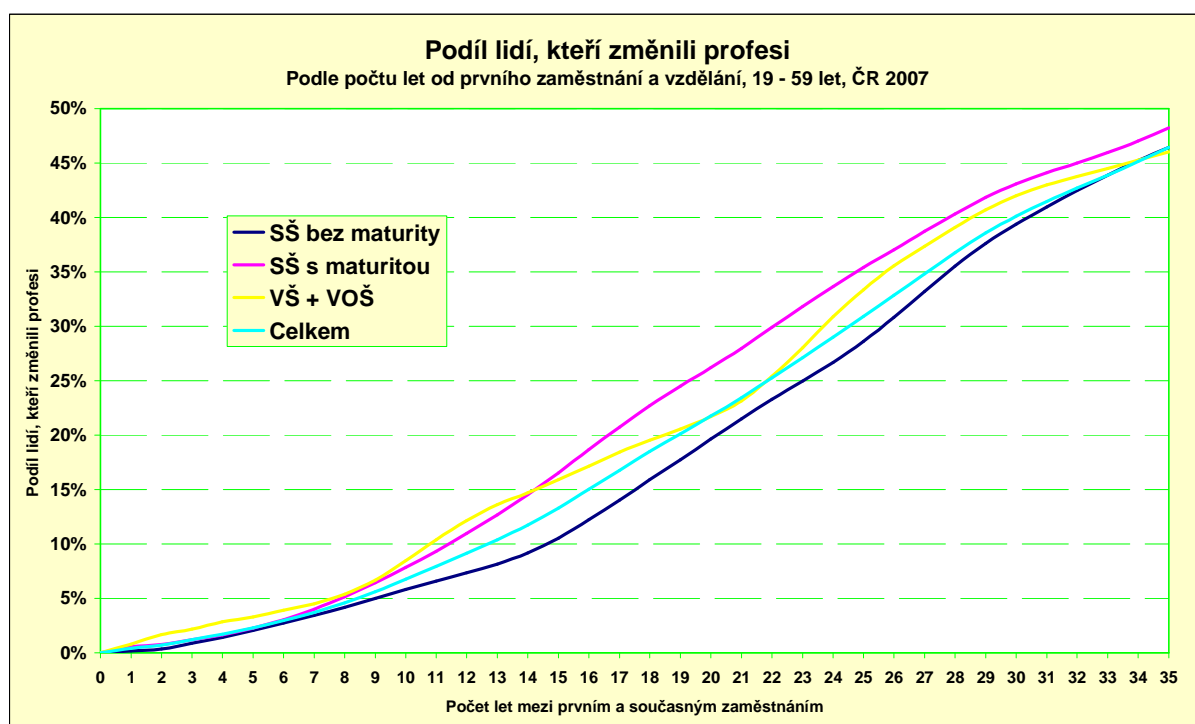
Pokud se podíváme na jednotlivé typy vzdělání podrobněji, zjistíme, že výrazně nejčastěji změni profesi svého prvního zaměstnání absolventi gymnázia (více jak 8 % ročně). Poměrně často mění svoji první profesi také absolventi odborných učilišť bez maturity kratších 3 let (necelých 7 % ročně) a absolventi vyšší odborné školy (více jak 6 % ročně). Naopak nejméně často změni svoji původní profesi absolventi postsekundárního neterciárního vzdělávání (jen o něco málo více jak 4 % ročně), základního vzdělání (méně jak 5 % ročně) a bakalářského studijního programu na vysoké škole (také méně jak 5 % ročně).

²⁷ KZAM je klasifikaci zaměstnání, kterou zavedl Český statistický úřad "Opatřením ČSÚ" (částka 20/1994 Sb.). Tato klasifikace byla vypracovaná na podkladě mezinárodního standardu ISCO-88. Je to OSN klasifikace, kterou až na nepatrné výjimky převzala EU a vydala pod názvem ISCO-88 (COM). Tato klasifikace má 4. místný číselný kód. KZAM plně respektuje principy ISCO-88. Na úrovni 4. místa, t.j. podskupin, jsou však některé rozdíly.

Pro srovnání jsou v grafu uvedeny také hodnoty za starší věkovou populaci. Ta má samozřejmě průměrný časový rozdíl mezi prvním a současným zaměstnáním podstatně větší – více jak 24 let. Jinou profesi než ve svém prvním zaměstnání pak má téměř tři pětiny z nich. To znamená, že v průměru jich ročně změnila profesi necelá 2,5 %. Tuto hodnotu však nelze poměřovat s hodnotou mladších ročníků, protože maximální hodnoty počtu let s nezměněnou profesí mohou být u starší populace podstatně vyšší. V populaci 30-59 let nejčastěji svoji původní profesi opouštěli lidé s gymnaziálním a vysokoškolským vzděláním. Nejméně naopak lidé se základním vzděláním a se vzděláním SOU.

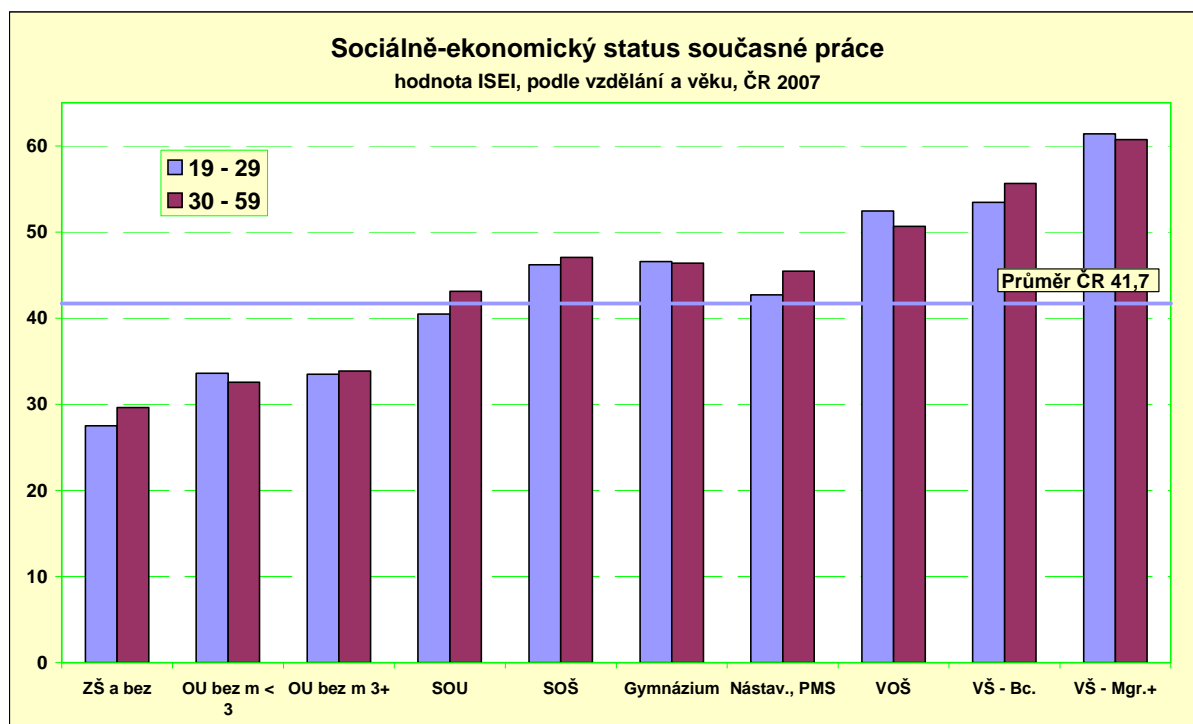

Změna socioekonomického statusu

Stejně jako v prvním i v současném zaměstnání platí, že čím vyšší dosažené vzdělání, tím vyšší socioekonomický status²⁸, přičemž opět platí výjimka pro případ postsekundárního neterciárního studia, jehož absolventi pracují v průměru v zaměstnáních s nižším socioekonomickým statusem než absolventi středních odborných škol a gymnázií.

Zajímavé je, že rozdíl mezi starší a mladší populací není příliš výrazný. Průměrné ISEI lidí ve věku 30-59 je bez mála 41, zatímco u populace 19-29 je průměrné ISEI necelých 40. V některých vzdělanostních skupinách mají vyšší socioekonomický status zaměstnání dokonce mladí lidé. Jsou to například absolventi magisterského vysokoškolského studia nebo odborných učilišť kratších jak tři roky. Rozdíly mezi oběma věkovými skupinami jsou však jen málokdy statisticky významné.

Rozdíl není příliš velký ani oproti prvnímu zaměstnání. U věkové skupiny 19-29 došlo k nárůstu jen o zhruba 0,6 bodů na škále ISEI a u věkové skupiny 30-59, kde je doba mezi prvním a současným zaměstnáním podstatně větší, je průměrné ISEI v současném zaměstnání oproti prvnímu vyšší jen o zhruba 1,6 bodu. Celkově to svědčí především o tom, že zásadní vliv na typ a kvalitu vykonávaného povolání má především dosažené vzdělání a ne věk či počet let strávený na trhu práce.

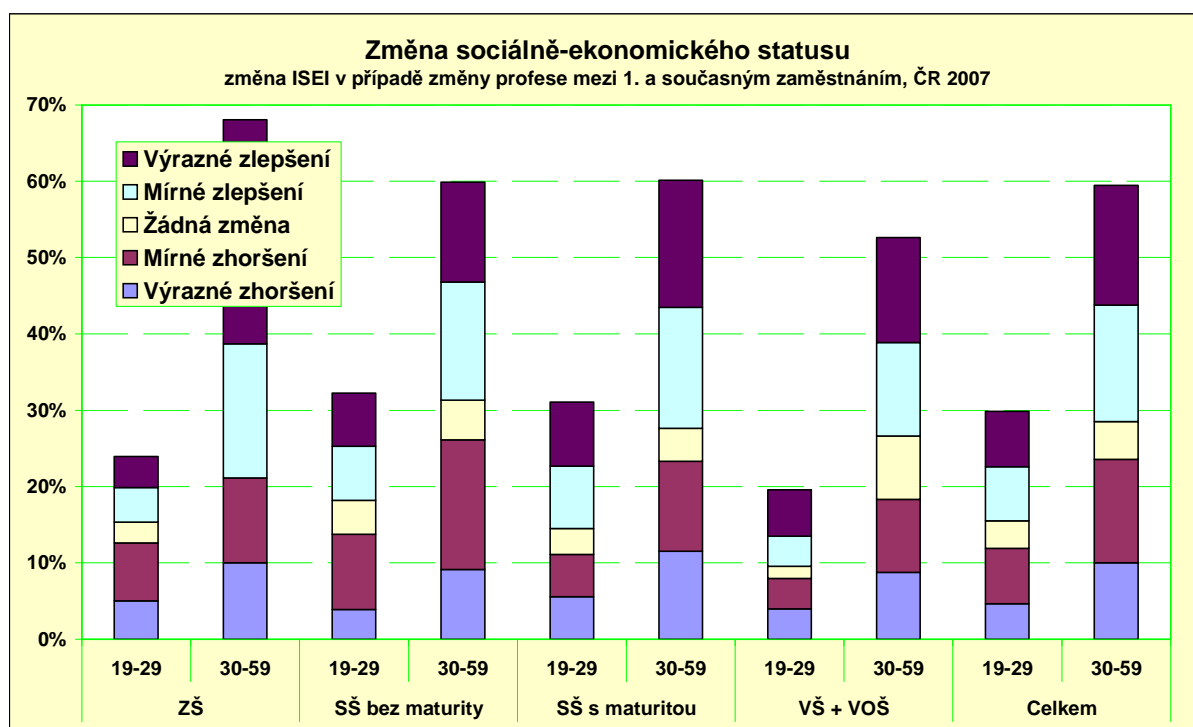

U mladších věkových skupin nedochází k příliš velkým posunům v hodnotách ISEI samozřejmě také proto, že velká většina z nich svoji profesi (více jak 70 %) ani nezmění. Změna však není velká ani u lidí starších 30 let, kde ve své původní profesi pracuje již jen zhruba 40 % z nich. Díky tomu lze vyslovit hypotézu, že pokud někdo změní svoji profesi, zpravidla ji vymění za profesi se zhruba stejným nebo jen o něco málo vyšším socioekonomickým statusem. Jak ukazují výsledky, není tomu zcela tak. Jak ve skupině 19-29letých, tak ve skupině 30-59 let jen malé procento z těch, kteří změnili svoji profesi, vůbec nezmění hodnotu svého socioekonomického statusu. Naopak ve všech vzdělanostních skupinách lze najít poměrně velké procento lidí, kteří si změnou své profese poměrně

²⁸ K měření socioekonomického statusu současného zaměstnání je použit opět Mezinárodní index socioekonomického statusu povolání - ISEI

výrazně pohoršili, nebo naopak polepšili. K celkové minimální změně průměrné hodnoty ISEI však dochází proto, že se vlivy vzestupné a sestupné mobility vzájemně vruší.

Jak již bylo uvedeno, v mladé věkové skupině změnilo svoji původní profesi poměrně malý počet lidí, pokud ji však změnili, jen mizivá část z nich (zhruba 12 %, z celkového počtu - tj. včetně těch, kteří profese nezmění - pak necelá 4 %) vůbec nezměnila svůj socioekonomický status. Zhruba 48 % (z celku zhruba 14 %) si svůj socioekonomický status zlepšilo, z toho asi 23,5 % mírně²⁹ (7 % z celku) a více jak 24 % výrazně (7,5 % z celku). Naopak mírný pokles v hodnotě ISEI zaznamenalo více jak 24 % z těch, co změnili profesi (7,5 % z celku). Výraznému poklesu v míře svého sociálně-ekonomického postavení pak muselo čelit téměř 16 % (necelých 5 % z celku). Velice podobnou strukturu změny socioekonomického postavení mezi prvním a současným zaměstnáním lze nalézt i u populace 30-59, s tím rozdílem, že o něco málo větší podíl spadá na ty, jež si polepšili výrazně a mírně, avšak také na ty, kteří si výrazně pohoršili. Jinak řečeno, větší podíl lidí učinilo ve své profesní kariéře výrazné posuny, což je však vzhledem k výrazně delší době mezi prvním a současným zaměstnáním poměrně očekávatelné. Zároveň je třeba upozornit na to, že tyto změny se týkají mnohem větší části populace, protože podstatně větší část jich změnila profesi. Podíl lidí, kteří se v míře svého sociálně-ekonomického postavení posunuly ať tím či oním směrem, bez ohledu jestli profesi změnilo, či ne, je tak u starší věkové populace podstatně větší (54,5 % ku 26,3 %).

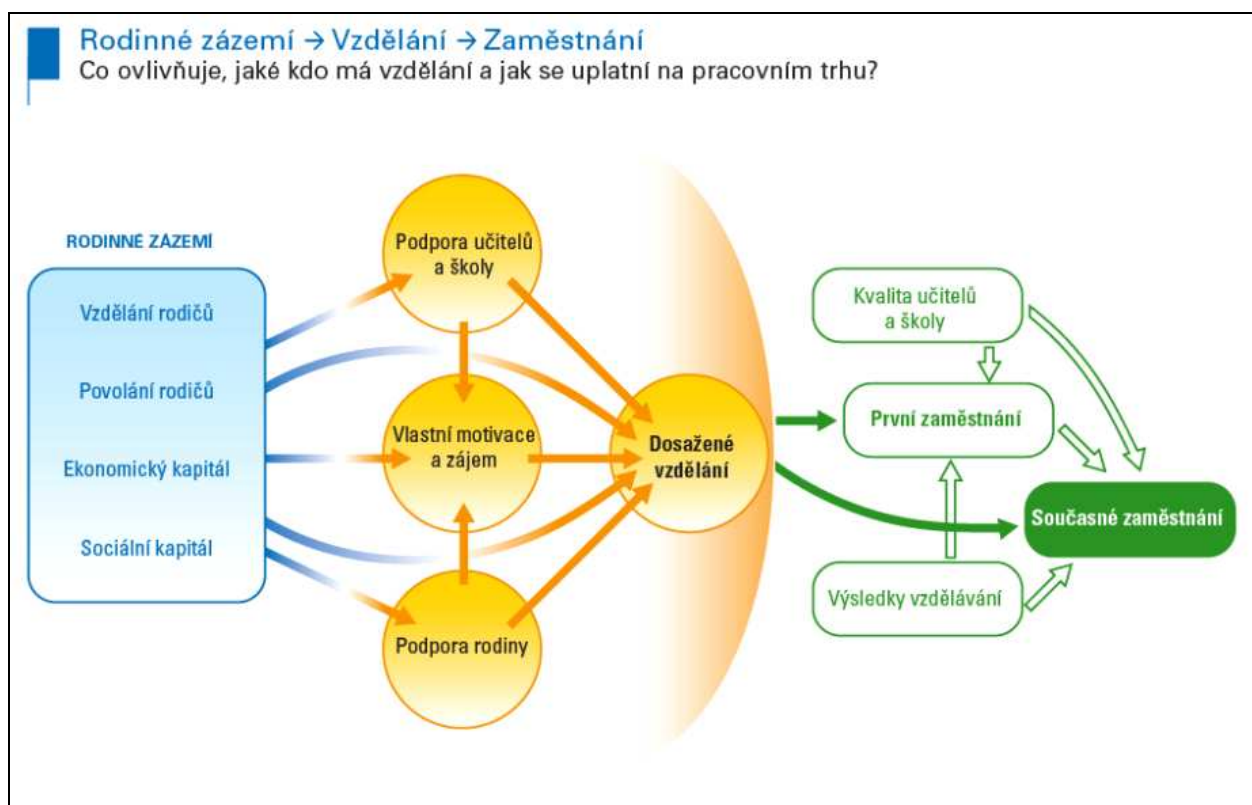
Rozdíly mezi jednotlivými úrovněmi dosaženého vzdělání podle struktury změn v socioekonomickém postavení mezi prvním a současným zaměstnáním u mladých lidí jsou následující: U vysokoškoláků, kteří změnili profesi (necelých 20 %) jich pouhých 8 % zůstalo na stejné úrovni socioekonomického statusu, 20 % si jich polepšilo mírně, 31 % procent výrazně. K mírnému a výraznému zhoršení došlo u zhruba stejně velkého podílu absolventů terciárního vzdělávání (v obou případech 20 %). U absolventů střední školy s maturitou, kteří změnili profesi (31 %) je více jak u vysokoškoláků těch, u nichž ke změně hodnoty ISEI nedošlo (14 %) a těch, kteří si změnou profese polepšili mírně (26 %). Naopak relativně méně je těch, kteří si polepšili výrazně (27 %) a těch, kteří si pohoršili ať už mírně,

²⁹ Jako mírné zlepšení se chápe do 10 bodů včetně na škále ISEI. Výrazné zlepšení je pak o více jak 10 bodů na škále ISEI. Obdobně pokles do 10 bodů včetně na škále ISEI se rozumí mírné zhoršení a pokles o více jak 10 bodů na škále ISEI je výrazné zhoršení.

či výrazně (v obou případech 18 %). Největší procento mladých lidí, u nichž změna profese nevedla ke změně hodnoty ISEI je ve skupině absolventů střední školy bez maturity. Celkově jich změnilo profesi 32 % a v rámci této skupiny si jich 14 % ani nepolepšilo ani nepohoršilo, 22 % si polepšilo mírně, 21,5 % si polepšilo výrazně, 30,5 % si mírně pohoršilo a pouze 12 % si pohoršilo výrazně. U absolventů základních škol je třeba být pro jejich nízký počet s interpretacemi opatrný, avšak zhruba odpovídá jejich struktura profesní mobility té předchozí, tedy středoškolské bez maturity s tím rozdílem, že je zde o něco méně těch, co si polepšili a naopak více těch, co si pohoršili. Celkově podle našeho výzkumu změnilo profesi 24 % absolventů základních škol.

Kvalita současného zaměstnání

Stejně jako u prvního zaměstnání, i v současném zaměstnání jsme se pokusili zjistit, co a jak socioekonomické postavení současných absolventů v současném zaměstnání ovlivňuje, nebo jinak řečeno, které proměnné nejvíce vysvětlují rozdíly mezi hodnotami indexu ISEI současného zaměstnání. Naše schéma vztahu rodinné zázemí → vzdělání → zaměstnání tak dostalo finální podobu. Použita byla opět lineární regrese, kde závislou proměnnou bylo ISEI současného zaměstnání a nezávislé proměnné byly čtyři proměnné rodinného zázemí (nejvyšší dosažené vzdělání rodičů, povolání rodičů, ekonomický kapitál a sociální kapitál), tři proměnné aspirace a motivace (vlastní motivace a zájem, podpora učitelů a školy a podpora rodiny), nejvyšší dosažené vzdělání, kvalita učitelů a školy a vzdělávací výsledky a konečně ISEI prvního zaměstnání.

Výsledky analýzy ukázali, to co se dalo předpokládat. Jasně nejvýraznější vliv má socioekonomický status prvního zaměstnání. Jak již bylo uvedeno výše, průměrná doba mezi prvním a současným zaměstnáním je ve věkové skupině poměrně nízká a většina z nich ani nestačí svojí profesi změnit. Poměrně výraznou roli hraje nadále i úroveň dosaženého vzdělání, což ukazuje na to, že při změně profese mají větší šanci si polepšit ti s vyšším vzděláním a to i po odstranění vlivu všech ostatních

faktorů. Znatelný vliv (stále statisticky významný) má také kvalita učitelů na poslední vystudované škole. Určitý pozitivní vztah (na hranici statistické významnosti) s hodnotu ISEI v současné zaměstnání lze pozorovat také s mírou podpory rodiny, vzděláním rodičů a sociálním kapitálem rodičů. U ostatních faktorů je již vliv buď zcela zanedbatelný, nebo dokonce mírně záporný. Je třeba upozornit, že jde o čisté vlivy očištěné od všech vzájemných korelací. Bez očištění všechny zkoumané proměnné spolu s vyšší socioekonomického statusu korelují pozitivně a tento vztah je vždy statisticky významný. Nejnižší hodnota Pearsonova koeficientu korelace mezi jednou z proměnných a hodnotu indexu ISEI současného zaměstnání činí 0,25.

Tab.: Co a jak ovlivňuje současné zaměstnání, koeficienty parciální korelace, ČR 2007

První zaměstnání	0,755	0,551
Dosažené vzdělání	0,188	0,176
Kvalita učitelů	0,084	
Podpora rodiny	0,058	0,070
Vzdělání rodičů	0,051	0,017
Sociální kapitál	0,040	0,003
Výsledky vzdělávání	0,025	
Vlastní motivace a zájem	0,021	-0,029
Ekonomický kapitál	-0,024	0,021
Povolání rodičů	-0,029	0,076
Podpora učitelů a školy	-0,044	-0,053
Kvalita školy	-0,058	
Podíl vysvětleného rozptylu	74,8%	44,1%

O tom, že socioekonomický status v prvním zaměstnání má významný vliv na sociálně-ekonomické postavení i v pozdější pracovní kariéře hovoří výsledky lineární regrese pro věkovou populaci 30-59. I když je zde nepoměrně větší průměrná doba mezi prvním a současným zaměstnáním, hodnoty ISEI prvního zaměstnání hrají při vysvětlování rozdílů v hodnotách ISEI současného zaměstnání stále významnou roli, i když ne již tak zcela zásadní jako tomu je u věkové populace 19-29. Ukazuje se tak, že pro celou pracovní kariéru je naprosto zásadní způsob, jakým člověk do ní vstoupí. Celý regresní model u starší populace vysvětluje přeci jen významně menší procento variance v hodnotách ISEI současného zaměstnání (44,1 % ku 74,8 % mladší populace). To je dáno jednak menší mírou vlivu socioekonomického statusu první práce, jednak tím, že v modelu nejsou charakteristiky kvality a výsledků vzdělávání, které nebyly pro věkovou populaci nad 30 let zkoumány. Jinak u populace 30-59 let lze stejně jako u mladých lidí pozorovat výrazný vliv dosažené úrovně vzdělání a méně výrazný avšak stále významný vliv podpory rodiny. Na rozdíl od mladé populace je výrazně menší vliv vzdělání rodičů a naopak mnohem významněji se v modelu projevuje vliv povolání rodičů³⁰. To je zajímavé i proto, že naprosto stejný rozdíl šel pozorovat i v regresním modelu prvního zaměstnání.

I pro současné zaměstnání jsme provedli regresní analýzu zvláště na skupině absolventů střední školy bez maturity, střední školy s maturitou a terciárního vzdělávání³¹, přičemž jako nezávislé proměnné byly použity charakteristiky rodinného zázemí a kvality vzdělávání. Vypuštěno bylo tedy také první zaměstnání.

³⁰ Povolání rodičů je vyjádřeno jako hodnota ISEI jejich zaměstnání v době, kdy bylo respondentovi 15 let, přičemž počítáno je s vyšší hodnotou ISEI, ať už přísluší matce nebo otci.

³¹ Co se týče mladých lidí, kteří mají nejvyšší dokončené vzdělání základní školy, uvádíme výsledky pro ně radši pod čarou. Je jich poměrně málo, a proto je třeba být s interpretacemi u nich opatrný. Zdá se však, že charakteristiky rodinného zázemí jsou schopny vysvětlit poměrně vysoké procento rozdílů mezi hodnotami ISEI současného zaměstnání. Nejvíce pozitivně koreluje s hodnotami ISEI v současném zaměstnání povolání rodičů, vlastní motivace vzdělávat se a sociální kontakty rodičů. Jde tedy o stejné tři faktory, které vystupují jako nejdůležitější v regresním modelu prvního zaměstnání.

Tab.: Co a jak ovlivňuje současné zaměstnání podle dosaženého vzdělání, koeficienty parciální korelace, ČR 2007

	SS bez mat.	SS s mat.	VS
Kvalita učitelů	0,023	0,003	0,091
Podpora rodiny	0,079	0,003	-0,019
Vzdělání rodičů	0,035	0,040	0,138
Sociální kapitál	0,035	0,032	0,008
Výsledky vzdělávání	0,073	0,021	-0,129
Vlastní motivace a zájem	0,005	0,069	0,206
Ekonomický kapitál	-0,034	0,014	0,024
Povolání rodičů	0,045	0,074	0,053
Podpora učitelů a školy	-0,102	0,014	0,017
Kvalita školy	-0,039	0,040	0,073
Podíl modelem vysvětleného	2,9%	4,5%	16,4%

Stejně jako u prvního zaměstnání i u současného se ukazuje, že výraznější vliv na rozdíly mezi jednotlivými hodnotami ISEI mají charakteristiky rodinného zázemí a kvality vzdělávání pouze u absolventů vysokých škol. Na úrovni středních škol jsou rozdíly v hodnotách vysvětlované proměnné (ISEI) vysvětleny pomocí těchto charakteristik pouze ze zhruba necelých 3 % u absolventů SŠ bez maturity a asi 4,5 % u absolventů SŠ s maturitou. Na úrovni SŠ bez maturity přitom hraje největší pozitivní roli podpora rodičů, studijní výsledky a povolání rodičů. Na úrovni SŠ s maturitou hraje největší pozitivní roli povolání rodičů, vlastní motivace vzdělávat se, vzdělání rodičů a kvalita školy. Žádná z hodnot však není statisticky významná a proto je třeba brát tyto výsledky s výraznou rezervou.

U absolventů terciárního vzdělávání hrají zmíněné charakteristiky přeci jen významnější roli. Rozdíly v hodnotách vysvětlované proměnné (ISEI) jsou vysvětleny pomocí těchto charakteristik z téměř 16,5 %. Nejvýraznější vliv přitom má vlastní motivace vzdělávat se, vzdělání rodičů, kvalita učitelů a studované školy.

Celkově se tedy výsledky regresních analýz pro jednotlivé úrovně vzdělání liší velice málo od stejných analýz provedených pro situaci v prvním zaměstnání. I zde platí, že při ovlivňování kvality (měřené socioekonomickým statutem) současného zaměstnání hraje kvalita školy a kvalita rodinného zázemí u absolventů středních škol poměrně minimální roli. To v jakých pozicích pracují, je z velké míry již dáno dosaženou úrovní vzdělání.

Na vysokoškolské úrovni dostávají výraznější prostor i další faktory (než jen úroveň vzdělání), jako je vlastní motivace, vzdělání rodičů a charakteristiky kvality vzdělávání.

Pokud se podíváme na starší věkovou populaci, dojdeme velice obdobným závěrům. Na středoškolské úrovni je vliv rodinného zázemí minimální, patrnější je jen na úrovni terciární. Zde je oproti mladším ročníkům rozdíl v tom, že zřetelně výraznější úlohu při vysvětlování rozdílů mezi hodnotami ISEI v současném zaměstnání hraje povolání rodičů.

Zmapovali jsme tedy celý dlouhodobý proces přechodu ze vzdělávání na trh práce až k současnému socioekonomickému postavení v práci. S čím však socioekonomický status souvisí, které skupiny populace dosahují jeho vyšší úrovně, jaké výhody jeho vysoká úroveň přináší?

Nejprve se podíváme, jak se socioekonomickým statutem souvisí určité komplikace v průběhu pracovní kariéry, jako je dlouhá délka hledání prvního zaměstnání, přerušení kariéry ať už ve formě nezaměstnanosti nebo ekonomické neaktivity a působení v nejistých formách zaměstnání.

Celkově lze říci, že lidé, kteří jsou při hledání své první práce úspěšní hned, či ji dokonce měli zajištěnou před ukončením školy, dosahují posléze v pracovní kariéře vyšší úrovně sociálně-

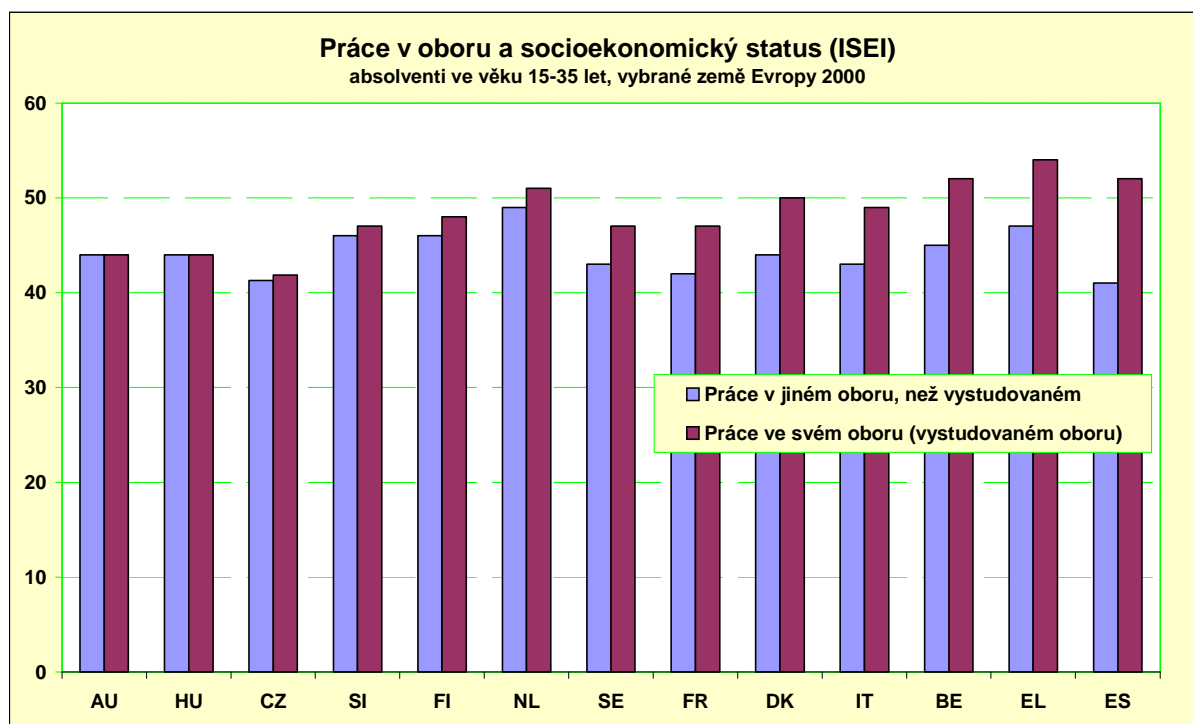
ekonomického statusu, nežli ti, kterým hledání prvního zaměstnání nějakou dobu zabralo, či dokonce byly nejprve nezaměstnaní. Nelze však říci, že by vztah mezi délkou hledání prvního zaměstnání a pozdějším úspěchem v pracovní kariéře byl nějak zásadní, zejména pokud srovnáme lidi se stejnou úrovní vzdělání. Jako podstatnější faktor související s vyšší socioekonomického statusu se ukázala zkušenost s nezaměstnaností. Mladí lidé, kteří byli někdy ve své pracovní kariéře nezaměstnaní, mají v současném zaměstnání v průměru téměř o 4 body nižší hodnoty indexu ISEI. Rozdíl mezi těmi, co již někdy nezaměstnaní byli a těmi co ne, najdeme také na všech úrovních vzdělání.

Tab. Charakteristiky pracovní kariéry a úroveň socioekonomického statusu (ISEI) podle vzdělání, mladí lidé 19-29 let, ČR 2007

		byl někdy nezaměstnaný	byl někdy ekonomicky neaktivní	je zaměstnán na dobu určitou (ne = dobu neurčitou)	je zaměstnán na částečný úvazek (ne = plný úvazek)	praruje v jiném oboru, než vystudovaném (ne = pracuje ve svém oboru)
ZŠ	ano	26,8	29,1	27,4	26,2	
	ne	28,5	26,9	27,2	27,3	
SŠ bez maturity	ano	32,9	34,0	33,3	32,7	32,8
	ne	33,8	33,4	33,6	33,8	33,7
SŠ s maturitou	ano	43,9	44,5	44,8	44,0	41,4
	ne	45,2	45,0	44,9	45,1	46,0
VŠ + VOŠ	ano	57,0	55,9	51,0	56,8	57,9
	ne	58,7	58,7	58,5	58,7	59,0
Celkem	ano	38,1	38,8	39,3	38,8	37,9
	ne	41,7	41,1	40,7	41,2	42,3

Pokud se podíváme na formu zaměstnanecké smlouvy, zjistíme, že podstatně větší rozdíl ve výši ISEI je mezi těmi kteří pracují na plný nebo částečný úvazek, než mezi těmi, kteří pracují na dobu určitou nebo dobu neurčitou. Větší rozdíl u druhého typu rozlišení lze najít jen u vysokoškoláků, rozdíl mezi mladými lidmi podle toho na jaký pracovní úvazek jsou zaměstnaní, je patrný ve všech vzdělávacích skupinách a v celku to dělá více jak 2 body na škále ISEI.

V minulosti také proběhlo několik výzkumů řešící otázku, zda je z pohledu socioekonomického statusu zaměstnání důležité pracovat ve vystudovaném oboru či mimo něj. Jedním z nich je i ad hoc modul Výzkumu pracovních sil Evropské Unie (EU LFS) z roku 2000, jenž se zabýval speciálně problematikou přechodu ze školy do zaměstnání. Jeho výsledky ukazují, že v rámci 13 evropských zemí pouze v Rakousku a Maďarsku není rozdíl mezi těmi, jež pracují v oboru a těmi co pracují mimo něj. Největší rozdíl můžeme nalézt ve Španělsku, kde rozdíl v průměrných hodnotách ISEI mezi mladými lidmi těchto dvou skupin činil 11 bodů. V České republice byl tento rozdíl podle výsledků tohoto mezinárodního šetření zhruba jeden bod.

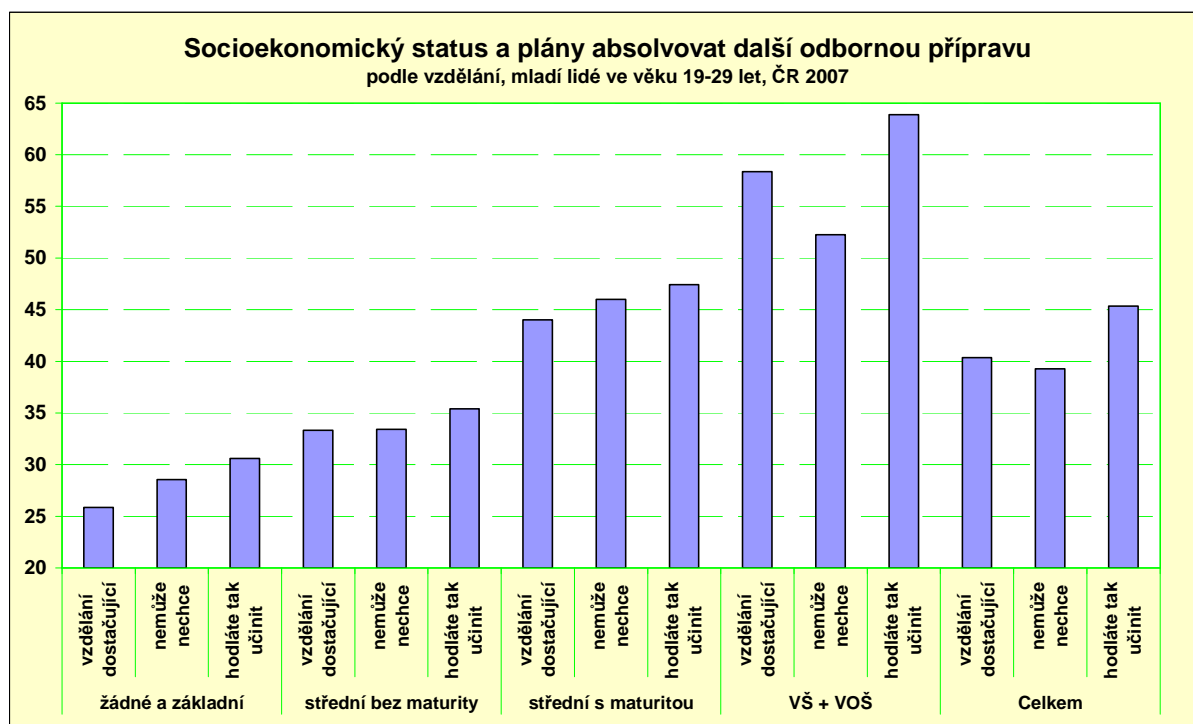

Podle dat našeho národního šetření z roku 2007 je rozdíl mezi mladými lidmi pracující v oboru a mimo obor více jak 4 body na škále ISEI. Rozdíly jsou přitom evidentní i u absolventů všech vzdělávacích úrovní zejména pak u absolventů střední školy s maturitou.

Stejně tak, jak se ukázalo, že socioekonomické postavení souvisí s prací v oboru, je zde vztah i s tím, zda někdo pracuje v zaměstnání, které odpovídá úrovni jeho vzdělání. Mladí lidé, kteří považují požadavky své práce vzhledem k úrovni svého vzdělání za příliš vysoké, pracují v průměru v zaměstnáních s hodnotou ISEI o jeden bod vyšší, nežli ti, kteří považují požadavky práce svého zaměstnání za odpovídající jejich vzdělání a o více jak 8 bodů vyšší, než ti, kteří považují požadavky práce za příliš nízké. Tento úměr, že čím více jsou požadavky práce vnímány jako nadměrné vůči dosažené úrovni vzdělání, tím vyšší socioekonomický status, platí pro absolventy všech úrovní vzdělání. Menší výjimku tvoří absolventi terciárního vzdělání, kde nejvyšší hodnoty ISEI vykazují mladí lidé, kteří se domnívají, že úroveň jejich vzdělání odpovídá požadavkům jejich současné práce.

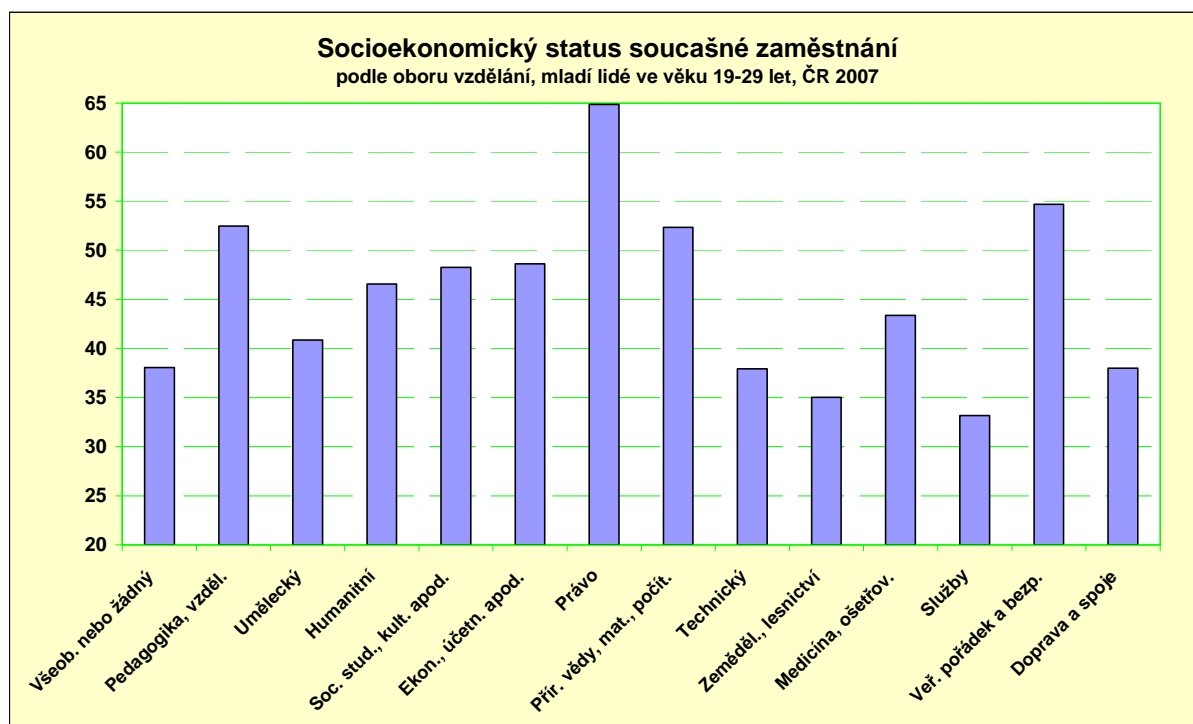
Velice zajímavé výsledky se ukazují, pokud zaměříme svoji pozornost na touhu mladých lidí se dále vzdělávat. Jasně nejvyšších hodnot socioekonomického statusu ve svém současném zaměstnání totiž dosahují ti, kteří se domnívají, že pro další postup v pracovní kariéře by měli absolvovat odbornou přípravu a hodlají tak učinit. Jejich průměrná hodnota ISEI je zhruba o 5 bodů vyšší, než u těch, kteří se domnívají, že jejich současné vzdělání a kvalifikace je dostačující a o více jak 6 bodů vyšší, než u těch, kteří si sice myslí, že by odbornou přípravu pro další postup v kariéře potřebovali, ale v současnosti nemůžou nebo nechťejí. Do značné míry přitom toto platí na všech vzdělávacích úrovních. Tento výsledek může mít dvojí vysvětlení. Za prvé se zdá, že lidé, kteří chtějí pokračovat dále ve vzdělávání, bývají zejména ti, kteří jsou ambicióznější a svojí ambicióznost prokázali již v minulosti tím, že pracují v zaměstnáních vysokého socioekonomického postavení. Druhé vysvětlení je, že dále pokračovat ve vzdělávání chtějí hlavně ti mladí lidé, kteří již pracují na náročných pracovních pozicích, pociťují svoji úroveň vzdělání za nedostačující a chtějí ji zvýšit tak, aby náročnosti své práce stačili. Toto druhé vysvětlení je navíc zcela v souladu se zjištěním, že nejvyšších hodnot ISEI dosahují ti, kteří považují požadavky své práce vzhledem k úrovni svého vzdělání za příliš vysoké.

Výše socioekonomického postavení také souvisí se spokojeností v zaměstnání a s obavou o jeho ztrátu. Je poměrně logické, že platí, že čím vyšší socioekonomický status tím vyšší spokojenost s prací. Nejspokojenější mladí lidé mají v průměru o více jak 10 bodů vyšší hodnoty indexu ISEI než ti nejméně spokojení. Úměra, že čím vyšší hodnoty ISEI, tím vyšší spokojenost platí u absolventů základních škol, středních škol s maturitou a terciárního vzdělávání, překvapivě tomu však není u absolventů středních škol bez maturity. Co se týče obav o ztrátu zaměstnání, platí, že čím nižší obavy tím vyšší socioekonomický status. Tento vztah je však slabší než u spokojenosti s prací a patrný je opět u absolventů všech úrovní vzdělání kromě absolventů středních škol s maturitou, kde vyšší status mají spíše ti, kteří se o ztrátu svého zaměstnání obávají.

Je zřejmé, že čím vyšší úroveň vzdělání člověk vystuduje, tím větší předpoklady bude mít k práci vysokého socioekonomického statusu. Důležitá však není jen úroveň, ale také obor vzdělání. Proto se podíváme na to, jakých hodnot indexu ISEI dosahují absolventi různých oborů. Nejprve je však třeba podotknout, že tyto výsledky poměrně úzce souvisí s úrovní vzdělání. Některé oborové skupiny se vyskytují takřka výhradně na terciární úrovni, zatímco jiné jsou zde zastoupeny minimálně. Nejvyšší hodnoty tak dosahuje takřka výhradně vysokoškolský obor – Právo a právní služby (téměř 65 bodů), na druhém místě je Veřejný pořádek a bezpečnost - policie, armáda, hasiči (54,5 b.) a na třetím Pedagogika, učitelství a vzdělávání (52,5 b.). Nejhůře na tom jsou absolventi z oborových skupin, které se vyskytují zejména na sekundární úrovni - Služby (stravování, služby v domácnostech, kadeřnictví) (33 b.), Zemědělství, lesnictví (35 b.) a Technické obory (např. průmysl, strojírenství, stavebnictví) (38 b.).

Důležitější je možná pohled na jednotlivé úrovně vzdělání. U absolventů s vysokoškolským nebo vyšším odborným vzděláním je na předních místech stejné pořadí jako u celku, nejhůře na tom jsou obory Humanitní - jazyky, klasické, historie, teologie a další, poté Služby (stravování, služby v domácnostech, kadeřnictví) a Doprava a spoje (pošt. služby, provoz telekomunikací). U absolventů střední školy s maturitou dosahují nevyšších hodnoty ISEI tyto obory - Přírodní vědy, matematika, počítače, Veřejný pořádek a bezpečnost - policie, armáda, hasiči a Humanitní obory - jazyky, klasické, historie, teologie a další. Nejnižší hodnoty mají naopak obory Služby - stravování, služby v domácnostech, kadeřnictví, Zemědělství, lesnictví a Medicína, zdravotnictví, ošetrovatelství. Konečně u absolventů střední školy bez maturity mají nevyšší hodnoty obory Přírodní vědy, matematika, počítače, Ekonomie, obchod, administrativa, podnikání, účetnictví a Sociální studia, veřejná administrativa, média, kultura a nejnižší Zemědělství, lesnictví, Služby - stravování, služby v domácnostech, kadeřnictví a Umělecké obory včetně užitého umění.

Jistota práce

Globalizace a rozšíření informačních technologií vytvořilo novou ekonomiku, která klade důraz na tržní flexibilitu a na flexibilní zaměstnanecké vztahy. Důsledkem toho došlo k růstu k růstu podílu tzv. nejistých zaměstnání. (Funge a Owens 2006)

Při snaze o pojetí vztahu lidí k otázkám týkající se budoucnosti jejich zaměstnanecké situace mluví obvykle výzkumníci zabývající se trhem práce o tzv. „vnímané pracovní jistotě“. (OECD 1997; ILO 2005). Vnímaná jistota práce je obvykle ve výzkumech měřena pomocí otázky na to jak pracovníkova práce jistá, nebo zda se obává, že o ni přijde. Výsledkem bývají často míry typu podíl respondentů, kteří velmi souhlasí s prohlášením „svoji práci mám zaručenou“ apod. (OECD 1997).

Druhý možný pohled je pohled objektivní. V tomto ohledu je „nejistá práce“ často spojována (není to však to samé) s následujícími typy zaměstnanosti: zaměstnání na částečný úvazek, samostatná výdělečná činnost, zaměstnání na smlouvu na dobu určitou, dočasná nebo přechodná práce a práce z domova. Všechny tyto formy zaměstnání spolu souvisí v tom smyslu, že se liší od standardního zaměstnaneckého vztahu (na plný úvazek, permanentní s jedním zaměstnavatelem). Každá z těchto forem nejistého zaměstnání má své specifické nedostatky, ale všechny sdílejí stejné nevýhody: nízké příjmy, málo ostatních benefitů, neexistence kolektivního zastoupení a malá či žádná jistota práce. (Funge a Owens 2006)

Rozdíl mezi objektivní a subjektivní jistotou je užitečný analytická přístup sloužící k propojení makro úrovnových změn způsobených globalizací a zvyšováním flexibility zaměstnaneckých poměrů spolu s vnímáním nejistoty a souvisejících pocitů, které se odehrávají na mikroúrovni. (Bukodi, Ebralidze, Schmelzer, Relikowski 2006)

V zásadě můžeme rozlišit tři základní druhy jistoty týkající se práce. Za prvé je to jistota konkrétní práce, tj. jistota, že mohu zůstat v té samé práci. Ta mimo jiné souvisí s legislativou na ochranu zaměstnaných a s právem na udržení si pracovního místa u stejného zaměstnavatele. Za druhé je to jistota zaměstnanosti, tj. jistota zůstat zaměstnán – i když ne nezbytně na stejné pracovní pozici. To závisí na obecné zaměstnanecké situaci, aktivitě trhu práce a na vzdělávací politice. Nakonec jde o jistotu příjmu, čímž se myslí jistota mít příjem i v případě nezaměstnanosti nebo nemoci. Je dána systémem přerozdělování příjmů. (Bredgaard, Larsen, Madsen 2005)

V zemích s obecně vysokou jistotou konkrétní práce jsou stálý zaměstnanci kryti relativně vysokou ochranou před propuštěním, což často nutí firmy k zvýšení flexibility pracovní síly skrze najímání skupin pracovníků na pracovní smlouvu na dobu určitou (například ve Francii, Německu, Nizozemsku, Itálii a Španělsku). Tito pracovníci mají často nízkou úroveň příjmové jistoty (tj. příjem během nezaměstnanosti, důchodu a dovolené). Naopak u stabilních zaměstnanců, tvořící jádro firem, je vysoká úroveň jistoty mít konkrétní práci často kombinovaná s vysokou úrovní příjmové jistoty (např. ve Francii, Německu a Nizozemsku). V zemích kombinujících vysokou flexibilitu, vysokou příjmovou jistotu a aktivní politiku na trhu práce (Dánsko a Nizozemsko) je koncept jistoty konkrétní práce nahrazen jistotou zaměstnanosti a vysoká úroveň flexibility trhu práce je kombinovaná s vysokou úrovní výhod v nezaměstnanosti (příjmová jistota) a aktivní politikou na trhu práce. (Bukodi, Ebralidze, Schmelzer, Relikowski 2006)

Celkově lze říci, že nejistá práce je termín používaný k popisu nestandardního zaměstnání, které je špatně placené, nejisté a špatně chráněné. V posledních několika desetiletích došlo k dramatickému nárůstu nejistých forem zaměstnání a to hlavně díky faktorům jako jsou globalizace, přesun od průmyslového sektoru k sektoru služeb a výrazné rozšíření informačních technologií. Tyto změny vytvořily novou ekonomiku, která vyžaduje flexibilitu na pracovišti a jako důsledek způsobily pokles podílu standardních zaměstnaneckých vztahů a naopak dramatický nárůst podílu nejistých zaměstnání. Důležitý aspekt nejisté práce je jeho genderová povaha, protože dlouhodobě jsou v tomto typu práce

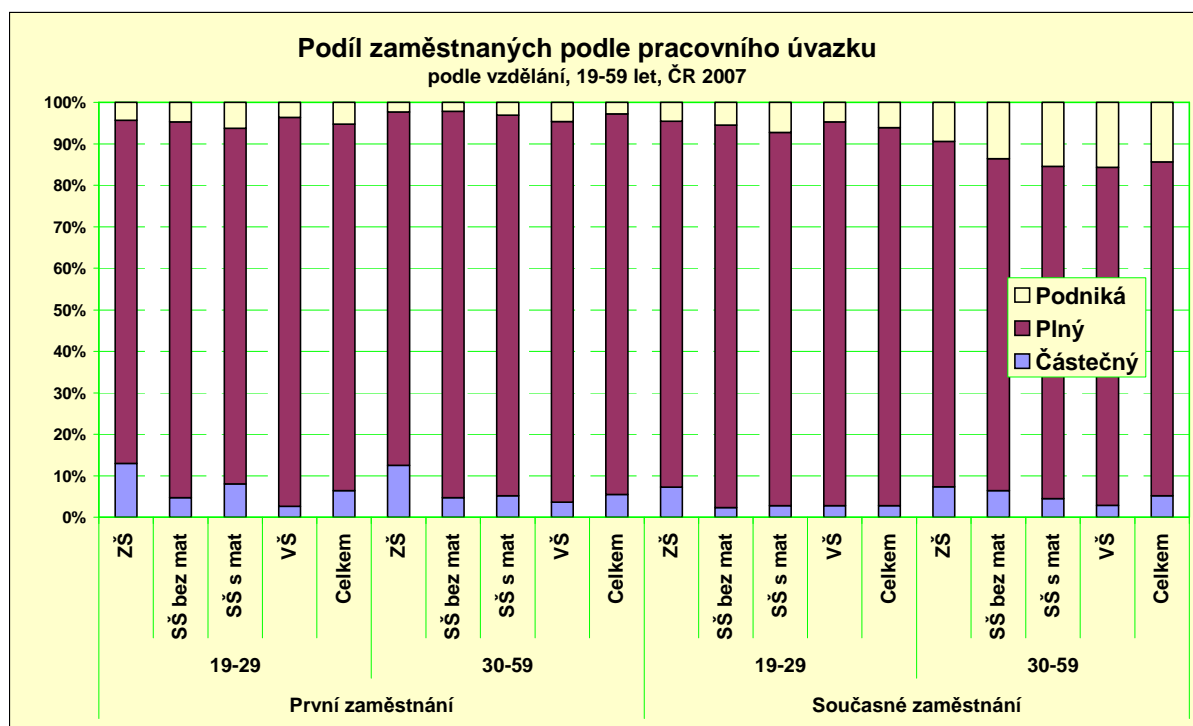
více zastoupeny ženy. Právní regulace tohoto typu práce se v různých zemích liší. Tyto regulace můžou buď rozdíly mezi standardním a nejistým zaměstnáním zesílit, nebo mohou, díky poskytnutí různých ochran pracovníkům v nejistých zaměstnáních, sloužit ke snížení těchto rozdílů.

Při určování toho, zda je zaměstnání ve své podstatě nejisté, je možné sledovat čtyři dimenze. 1. Míra jistoty mít trvalé zaměstnání 2. Kontrola nad pracovním procesem spojená s přítomností nebo absencí odborů a profesních sdružení. Jde tedy i o kontrolu nad pracovními podmínkami, mzdou a místem pracoviště 3. Úroveň právní ochrany 4. Úroveň příjmů. (Funge a Owens 2006)

Je zřejmé, že pro mladé lidi vstupující na trh práce je jistota práce velice důležitou otázkou, přitom jsou to však právě oni, kteří jsou vystaveni riziku mít nejisté zaměstnání poměrně výrazně. O tom do jaké míry, na to se pokusí odpovědět následující analýza dat z výzkumu z roku 2007. Při snaze o pojetí objektivní stránky problému půjde zejména o analýzu četnosti výskytu zaměstnání se smlouvou na dobu určitou a práce na částečný úvazek. Co se týče subjektivní pracovní jistoty, budeme se zejména zabývat obavami ze ztráty zaměstnání a vnímanou jistotou práce.

Objektivní jistota práce

Když současní mladí lidé poprvé vstoupili na trh práce a začali pracovat ve svém prvním významném zaměstnání³², bylo to z naprosté většiny na plný pracovní úvazek. Pouze asi 6 % jich začalo pracovat na částečný úvazek a zhruba 5 % začala podnikat. To není mnoho, na druhou stranu je to více, než u starší generace. Ve věkové skupině 30-59 začala ve své první významné práci na částečný úvazek pracovat asi 5 % z nich a necelá 3 % začala podnikat.

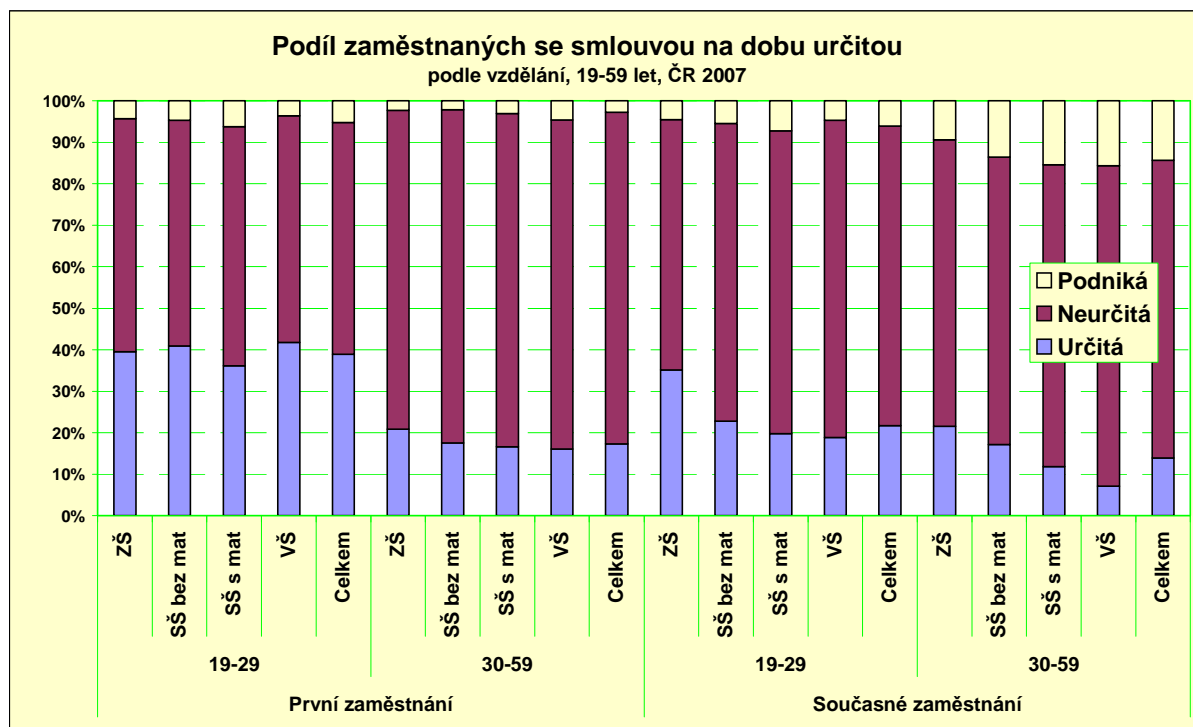
³² Významnou prací se myslí, že podnikal(a), nebo byl(a) zaměstnán(a), nebo pomáhal(a) jinému členu rodiny v podnikání na více než poloviční pracovní úvazek = více než 20 hodin týdně. Nepočítají se brigády.

Mezi mladými lidmi nadstandardně často začínají pracovat na částečný úvazek zejména ti, jež ukončili vzdělávání po základní škole (12 %) a absolventi SOU s maturitou (11 %). Nejčastěji hned po skončení školy začínají podnikat absolventi SOŠ a Gymnázií (více jak 7 %). Takřka výhradně pracují ve svém prvním zaměstnání na plný pracovní úvazek absolventi terciární úrovně vzdělávání (magistři a absolventi VOŠ ve více jak 95 % případů, bakaláři již méně často) a absolventi OU bez maturity v délce 3 a více let (zhruba 93 %).

V současné práci pracuje na částečný pracovní úvazek jen minimum mladých lidí (ani ne 3 %). Většina si je tedy po určité době strávené na trhu práce schopna najít práci na plný úvazek anebo, v menší míře, začne podnikat (asi 6 %). Častěji pracují na částečný úvazek jen lidé se základním nebo nižším středním vzděláním (více jak 7 %). Podnikají zejména absolventi gymnázií, nižšího středního vzdělání (zhruba 11 %) a lidé s bakalářským titulem (necelých 10 %). Standardní plný úvazek je nejčastější formou zaměstnaneckého poměru stále u vysokoškoláků s magisterským diplomem a absolventů OU bez maturity v délce 3 a více let (94 %) a absolventů SOU s maturitou (91 %).

Starší populace se v nestandardním pracovním poměru vyskytuje mnohem častěji. Je zde více lidí na částečný pracovní úvazek (více jak 5 %, zejména však lidé s nižším vzděláním), ale hlavně mnohem více lidí podniká (více jak 14 %). Zajímavé je, že po delší době po ukončení formálního vzdělávání nepřetrvává prakticky žádný vztah mezi typem vzdělání a pravděpodobností podnikat. Kromě absolventů základní školy, kde je procento podnikajících přeci jen nižší, je podíl lidí, kteří podnikají velice obdobný ve všech ostatních typech vzdělání.

Jestliže práce na částečný úvazek není v prvním zaměstnání příliš častá, být zaměstnán na dobu určitou je naopak velice časté a to u absolventů všech typů vzdělávání. Zdá se, že práce se smlouvou na dobu určitou je mnohem více znakem dnešní generace absolventů, než práce na částečný úvazek. Zatímco mladí lidé byli v takovémto pracovním vztahu v prvním významném zaměstnání takřka v 39 % případů, u starší generace (30+) tomu bylo jen ve zhruba 17 % případů. Ve věkové skupině 19-29 měli nejčastěji smlouvu na dobu určitou absolventi nižších stupňů terciárního vzdělávání (VOŠ a bakaláři) a absolventi postsekundárního neterciárního vzdělávání (kolem 50 %). Nejméně často tomu naopak bylo u absolventů SOŠ a magisterského vysokoškolského studijního programu (kolem 30 %).

O tom, že častý zaměstnanecký vztah na dobu určitou lze označit za specifický rys přechodu ze školy do zaměstnání v dnešní době, svědčí i situace v současném zaměstnání. V něm má smlouvu na dobu určitou o něco málo více jak pětina mladých lidí ve věku 19-29 let. To je skoro o polovinu méně, než tomu bylo těsně po jejich vstupu na trh práce, stále však výrazně více než je podíl zaměstnaných v současném zaměstnání na dobu určitou u lidí starších 30 let (méně jak 14 %).

I když tyto rozdíly nejsou nikterak výrazné, zhruba lze říci, že v obou věkových skupinách platí, že pravděpodobnost pracovat se smlouvou na dobu určitou je vyšší u absolventů s nižší úrovní vzdělání a nižší naopak u absolventů s vyšší úrovní. To je změna oproti stavu těsně po ukončení školy, kdy takovýto vztah pozorovat nelze.

Subjektivní jistota práce

K vyjádření subjektivní jistoty udržení si práci nám poslouží dvě otázky týkající se současného zaměstnání. V té první jsme předložili respondentům výrok „Moje práce je jistá“ a oni měli s tímto výrokem na čtyř stupňové škále vyjádřit souhlas či nesouhlas. Ve druhé otázce jsme se pak respondentů zeptali, do jaké míry se obávají ztráty svého zaměstnání.

Na základě odpovědí na tyto dvě otázky jsme vytvořili index, který vyjadřuje míru subjektivní jistoty práce. Tento index nabývá hodnot od 0 do 1, přičemž 0 znamená, že člověk vůbec nesouhlasí s tím, že jeho práce je jistá a zároveň se velmi obává ztráty svého zaměstnání a 1 znamená naprostý souhlas s tím, že jeho práce je jistá a nemá naprosto žádné obavy ze ztráty zaměstnání.

Většina mladých lidí vnímá jistotu své práce jako průměrnou, přičemž v tomto ohledu prakticky neexistuje rozdíl mezi mladou a starší populací. Vztah mezi vzděláním a subjektivním vnímáním jistoty zaměstnání určitý je, avšak není příliš výrazný. Rozdíly mezi jednotlivými typy vzdělání nejsou většinou významné. Přesto však lze zhruba říci, že s rostoucí úrovní vzdělání roste i míra jistoty mít zaměstnání, neboli klesá strach o jeho ztrátu. Nejmenší jistotu práce mají lidé, kteří opustili vzdělávání již po základní škole, největší mají naopak absolventi vysoké školy. Na sekundární úrovni vzdělávání se nejméně obávají o ztrátu práce absolventi středních odborných škol.

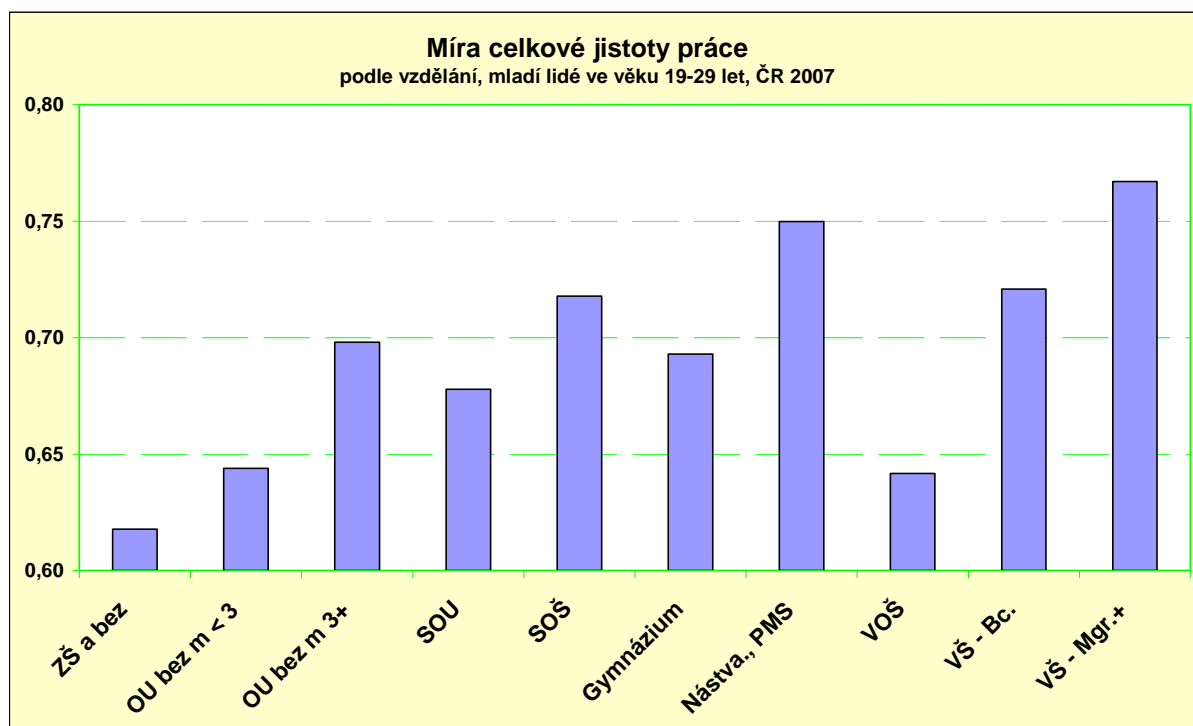
Celková jistota práce

Objektivní a subjektivní jistota práce jsou dvě poměrně odlišné věci. Nejlépe je to vidět na konkrétních číslech. U zaměstnaných lidí pod smlouvou sice platí, že vyšší míru jistoty vnímají zaměstnaní na dobu neurčitou a v plném pracovním úvazku než lidé zaměstnaní na dobu neurčitou a v částečném pracovním úvazku. Mezi objektivně nejisté formy práce se však řadí i podnikání nebo samostatně výdělečná činnost. Podnikatelé však v průměru vnímají svoji práci zřetelně jako jistější a v mnohem menší míře se bojí, že o práci přijdou. Rozdíl je v tom, že z objektivního hlediska je jejich práce méně jistá, jelikož nejsou jištěni smlouvou od zaměstnavatele. Na druhou stranu nemají žádného nadřízeného, a tudíž nemají kým být propuštěni. Jinak řečeno, jelikož jsou ve své práci svými pány, obávají se o ztrátu práce v mnohem menší míře než zaměstnaní lidé.

Jistota práce může být tedy chápána jak jako objektivní fakt, tak jako subjektivní pocit. V následující analýze se pokusíme tyto dvě pojetí spojit a ukázat, které části mladé populace mají jistotu práce větší a které menší.

Pro tento účel byl opět vytvořen index, který v sobě kombinuje z poloviny objektivní pohled a z poloviny subjektivní hledisko. Index opět nabývá hodnot od 0 do 1, kde 0 znamená žádná jistota práce a 1 znamená absolutní jistota práce.

Z výsledků vyplývá, že pokud chce člověk pracovat v jistém zaměstnání a neobávat se příliš o jeho ztrátu, vyplatí se vystudovat magisterský studijní program na vysoké škole. Naopak v nejisté práci často pracují absolventi základní školy, nižšího středního vzdělávání a poněkud překvapivě vyšších odborných škol. Do určité míry lze tedy říci, že čím vyšší vzdělání, tím jistější práce, tento vztah však rozhodně není nějak výrazný.

Je zřejmé, že mít jistou práci by chtěla většina mladých lidí. Jistota práce úzce souvisí se spokojeností s prací. Čím jistější práce je, tím je člověk v ní spokojenější. Jak tedy vypadá charakteristika těch, co pracují v jisté práci?

Není příliš velký rozdíl mezi muži a ženami. Častěji však v jistém zaměstnání přeci jen pracují muži. Na větší jistotu práce má vliv nejen dosažená úroveň vzdělání, ale také studijní výsledky na poslední dokončené škole. Čím lepší prospěch, tím jistější práci bude člověk v budoucnu mít. Jistější práci mají mladí lidé, kteří nikdy nebyli nezaměstnaní, rozdíl oproti těm s historií nezaměstnanosti však není výrazný. Co se týče práce v oboru, nebo mimo něj, není vůbec žádný rozdíl, zdali člověk pracuje ve svém vystudovaném oboru nebo v oboru příbuzném a lidé, kteří pracují mimo svůj vystudovaný obor, mají míru jistoty práce jen o trochu nižší. Na druhou stranu je zde zřetelnější rozdíl, mezi těmi co pracují v práci, která odpovídá úrovni jejich vzdělání a mezi ostatními. Ti mají jistotu práce nižší. Dále lze sledovat, že míra jistoty roste, byť poměrně nepatrně, s příjmy. Zajímavé jistě je, že jistota práce není zřejmě tak důležitá, aby měla výraznější vliv na rozhodnutí, zda je potřeba absolvovat dodatečnou odbornou přípravu či ne.

Co se týče hospodářských sektorů, nejčastěji pracují v jistém zaměstnání mladí lidé v kvartérním sektoru – veřejném, nejméně často naopak v primárním sektoru. A nakonec co se týče profese, jasně nejčastěji pracují v jistém zaměstnání vysoce kvalifikovaní. Nejvyšší míru nejistoty zaměstnání naopak vykazují nekvalifikovaní. Nelze však tvrdit, že čím kvalifikovanější profese, tím jistější práce. Rozdíly mezi profesními skupinami mimo vysoce kvalifikovaných jsou totiž v tomto ohledu minimální.

Shoda dosaženého vzdělání a vykonávaného zaměstnání

Vzdělání se v moderní společnosti stalo zřejmě nejdůležitějším faktorem ovlivňující alokační a selektivní procesy, jež se uskutečňují na trhu práce. O tom, jak jsou lidé, kteří prošli vzdělávacím procesem, do svých zaměstnání alokováni, existují však různé teorie. Podle teorie lidského kapitálu (Becker, 1964) představují schopnosti a dovednosti nabyté během vzdělávání lidský kapitál. Investování do lidského kapitálu je užitečné pouze pokud vede k vyšší produktivitě na trhu práce. Zaměstnavatelé ohodnocují pracovní produktivitu tím, že nabízejí nejvyšší mzdy těm lidem, kteří získali nejvíce lidského kapitálu. Naproti tomu teorie „soutěž o zaměstnání“³³ tvrdí, že mzdy jsou determinovány primárně charakteristikami práce a ne individuálními charakteristikami jedince (tj. produktivitou pracovníků). Zaměstnavatelé se snaží zaměstnat nejlepšího dostupného kandidáta pro volné pracovní místo a to za použití co možná nejnižších zaškolovacích nákladů. Proto používají vzdělanostní kvalifikace jako znak o trénovatelnosti či vzdělatelnosti potenciálního pracovníka. Pro tento účel jsou uchazeči o zaměstnání seřazeny do imaginární fronty podle očekávaných nákladů na jejich zaškolení. Zaměstnavatelé poté srovnávají tuto řadu uchazečů s jimi nabízenými volnými pracovními místy, které jsou rozříděny podle úrovně. Nejlepší pozice pak připadne jedinci s nejnižšími zaškolovacími náklady (tj. nejvyšší kvalifikací). (Sørensen a Kalleberg, 1981)

Kombinací obou těchto teorií je tzv. teorie odpovídajícího zaměstnání³⁴ (Sattinger, 1993), která tvrdí, že míra shody mezi požadovanými a získanými schopnostmi determinuje úroveň produktivity a příjmů v zaměstnání. Jestliže zaměstnanec pracuje v neodpovídajícím zaměstnání, jeho nabyté schopnosti nejsou dostatečně využity. To přináší omezení v jeho pracovní produktivitě a resultuje v nižších příjmech. Rozdělení pracovníků do zaměstnání je optimální v momentě, když každý pracovník získá zaměstnání, v němž je jeho výkonnost v porovnání s ostatními pracovníky reálně nejvyšší. Výskyt tzv. neodpovídajících zaměstnání je tak vysvětlován v rozdílnosti podílů volných pracovních míst určité úrovně a dostupných pracovníků s adekvátní vzdělanostní kvalifikací.

Přechod ze vzdělávání do práce je často považován za „přechodový rituál“, ve kterém mladí lidé vstupují do světa práce. Tento přechod se odehrává v etapách a je charakterizován jako období turbulencí a nejistoty. (Kerckhoff, 2000) Nejprve musí absolventi soutěžit o dostupná pracovní místa s těmi, kteří si již pozici na pracovním trhu vybudovali. Nedostatek pracovních zkušeností je přitom často nutí čelit nezaměstnanosti. Dále relativně vysoké procento absolventů skončí v zaměstnáních, které dostatečně dobře neodpovídají jejich vzdělávací kvalifikaci. Výskyt těchto neodpovídajících zaměstnání je následkem nedostatečné informovanosti o schopnostech absolventů a o charakteru nabízených pracovních míst. Je evidentní, že vzdělání má klíčový vliv na výskyt neodpovídajících zaměstnání. Důležité jsou přitom tři aspekty.

Za prvé hraje důležitou roli množství specifického lidského kapitálu. Předpokládá se, že absolventi odborného vzdělávání získávají více specifického lidského kapitálu potřebného k adekvátnímu vykonávání zaměstnání, než ti, kteří absolvovali obecné vzdělávání a proto lze předpokládat, že absolventi odborného vzdělávání budou s menší pravděpodobností zaměstnání v neodpovídajícím zaměstnání.

Co se týče učňovského vzdělávání, je zde proces výběru pro zaměstnavatel většinou usnadněn. Často mohou přímým způsobem ovlivňovat výuku učňů směrem k schopnostem a dovednostem specifickým pro potřeby konkrétní firmy a zároveň je sledovat v průběhu vzdělávání. Z opačného pohledu, tedy absolventů učňovského vzdělávání, jim tento typ vzdělání přináší tu výhodu, že mnohdy již mají zajištěnou pracovní pozici v konkrétním podniku.

Za druhé hraje významnou roli, do jaké míry poskytují učební osnovy požadované znalosti a schopnosti. Studium připravující na konkrétní zaměstnání, jako je oborově specifické odborné a

³³ Z anglického „Job competition theory“

³⁴ Z anglického „Job matching theory“

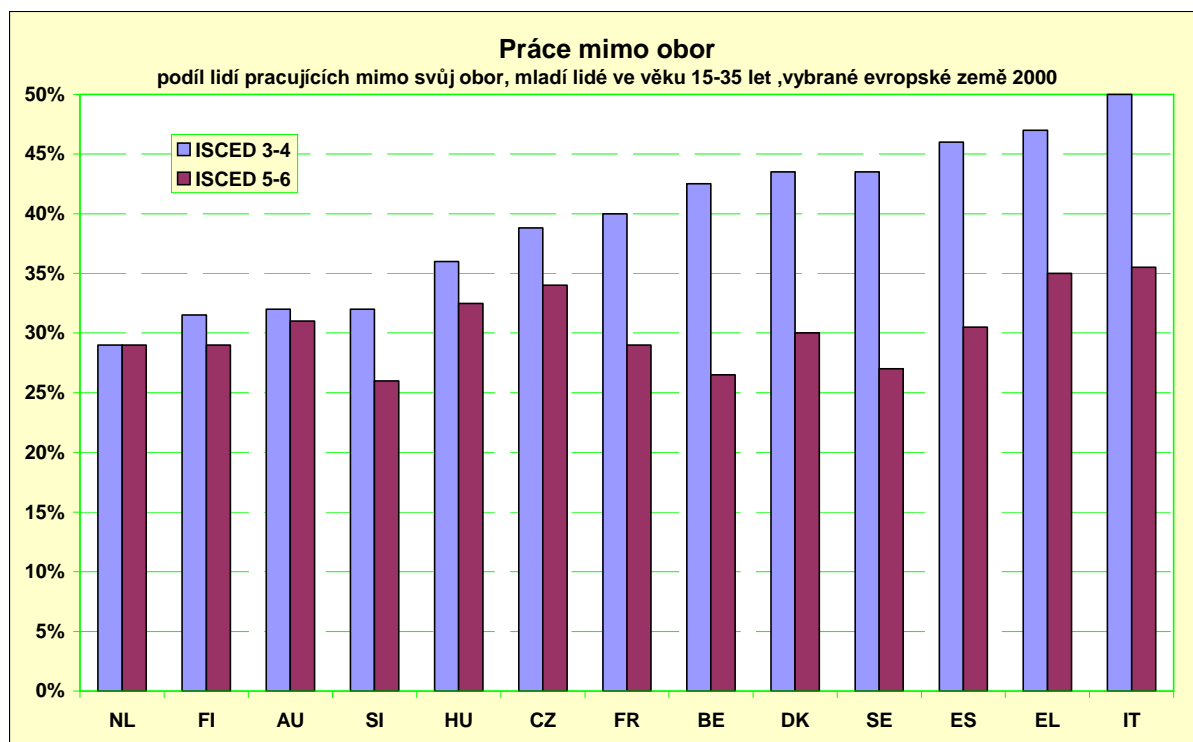
učňovské vzdělávání, vybavuje studenty specifickými schopnostmi vhodnými jen pro často malý počet zaměstnání. Příkladem takového oboru je například medicína a ošetrovatelství. Absolventi s touto kvalifikací mají velice dobré uplatnění ve svém oboru, avšak oproti absolventům s méně specificky zaměřeným oborem vzdělání, mohou mít problémy s uplatněním, pokud si práci ve svém oboru nenajdou.

Třetím významným vlivem, na to, zda někdo pracuje v neodpovídajícím zaměstnání, je úroveň dosaženého vzdělání. V situaci, kde je nadbytek vysoce vzdělaných absolventů, dochází k tomu, že takto nad-vzdělaní musí soutěžit o pracovní místa s absolventy s nižší úrovní vzdělání. Díky tomu získají výše vzdělaní absolventi práci ve svém oboru avšak na nižší úrovni. Méně vzdělaní absolventi však již tuto strategii příliš používat nemohou, jelikož nabídka pracovních míst ještě nižší úrovně je omezená. Proto lze očekávat, že míra výskytu neodpovídajících zaměstnání bude s rostoucí úrovní vzdělání klesat. (Wolbers 2000)

Zkoumat, zdali někdo pracuje v oboru, který vystudoval, můžeme dvěma způsoby. V prvním případě zjistíme obor vzdělání a obor zaměstnání a snažíme se určit, zda si tyto obory odpovídají. To je samozřejmě možné avšak poměrně komplikované. Obory vzdělání a obory zaměstnání nejsou totožné a někdy je poměrně obtížné určit, který obor je stejný, příbuzný nebo zcela jiný. Navíc je třeba rozhodnout míru rozlišení jednotlivých oborů. Míra shody bude podstatně vyšší, pokud všechny obory rozlišíme například pouze na 8 různých oborů, než když je rozdělíme na 50 různých oborů.

Z těchto důvodů je mnohem snazší a praktičtější zeptat se respondenta přímo na to, zda pracuje ve svém (vystudovaném) oboru, či nikoliv. Proto také budeme používat tento způsob při analýze českých dat z posledních deseti let.

Ukázkou komplikovanějšího přístupu, kde obory vzdělání byly přiřazeny k oborům zaměstnání a na základě toho bylo určeno, zdali respondent pracuje nebo nepracuje ve svém oboru, je ad hoc modul Výzkumu pracovních sil Evropské Unie (ELFS) z roku 2000. Podle tohoto šetření v průměru nepracuje ve svém oboru 5 až 10 let po opuštění školy 38 % lidí ve věku 15 – 35 let. Tento průměr je počítán z údajů za třináct evropských zemí.

Výsledky tohoto mezinárodního šetření také ukazují, že úroveň vzdělání souvisí s tím, jestli absolvent je, nebo není zaměstnán ve vystudovaném oboru. Mezi absolventy se sekundárním vzděláním (ISCED 3-4) pracuje mimo obor v průměru zhruba 40 % z nich, přičemž rozdíly mezi zeměmi jsou poměrně výrazné. Nejvyšší podíl mají v Itálii (50 %), nejnižší naopak v Nizozemsku (29 %). I na nejvyšší vzdělávací úrovni (ISCED 5-6) je v průměru stále 30 % absolventů, kteří pracují v zaměstnání, které neodpovídá jimi vystudovanému oboru. Rozdíly mezi zeměmi jsou však v tomto případě podstatně menší. Česká republika se svými 39 % pro vzdělávací úroveň ISCED 3-4 řadí ke státům s mírně podprůměrnými hodnotami, avšak 34 % absolventů vzdělávací úrovně ISCED 5-6 pracujících mimo svůj obor je v tomto ohledu třetí nejvyšší hodnotou mezi zkoumanými zeměmi.

Kromě shody vystudovaného a pracovního oboru nás také zajímá shoda mezi úrovní vzdělání a úrovní vzdělání, která ke konkrétní pracovní pozici přísluší (je pro ni nevhodnější). I zde je to možné řešit dvěma způsoby, přičemž druhá možnost opět přináší menší úskalí než ta první. V prvním případě se zeptáme respondenta na to, jakou úroveň vzdělání považuje za nevhodnější pro práci, kterou vykonává a srovnáme to s jeho nejvyšším dosaženým vzděláním. Díky tomu můžeme rozhodnout, zda je jeho úroveň vzdělání pro jeho práci odpovídající, nadbytečná, nebo nedostatečná. Problémem takového postupu může například být, že někdy je obtížné určit, co je vyšší úroveň vzdělání (například v případě SOU, SOŠ a gymnázia).

Druhý způsob je opět poněkud jednodušší. Respondent odpoví na otázku, zda odpovídá jeho vzdělání požadavkům jeho práce a podle odpovědi opět určíme, jestli úroveň práce odpovídá úrovni jeho vzdělání.

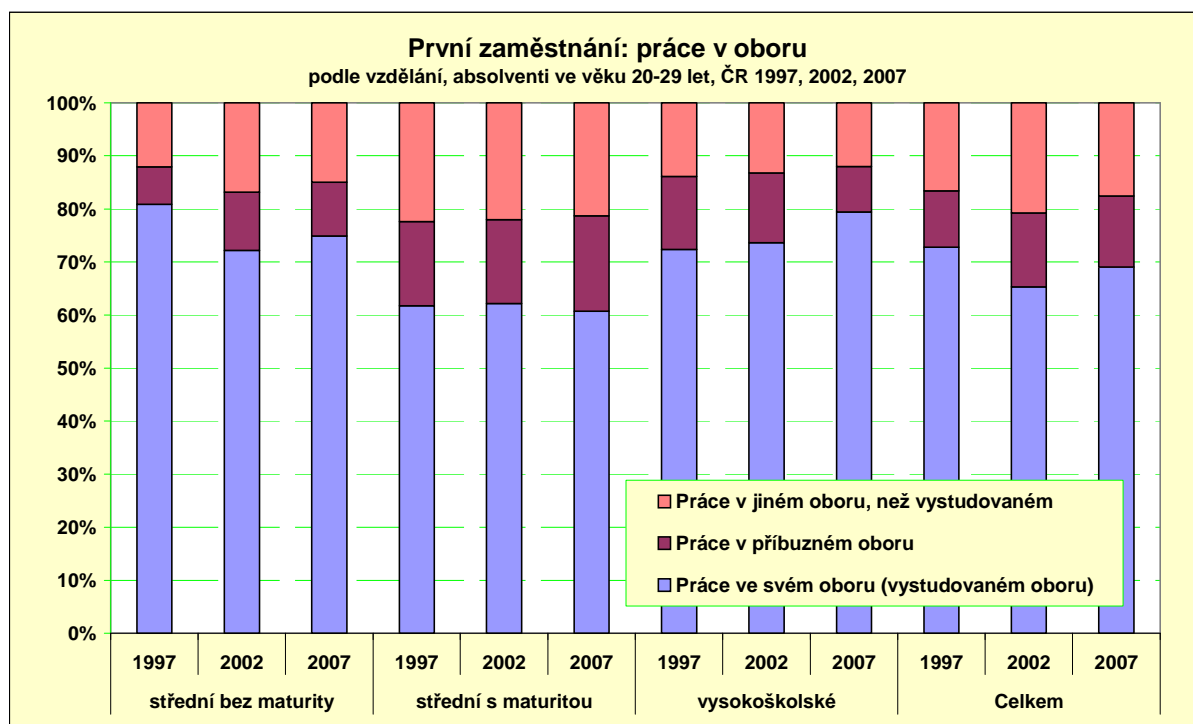
V následujícím textu se zaměříme na dva okamžiky přechodu ze vzdělávání do zaměstnání. Za prvé budeme zkoumat, do jakých zaměstnání nastupují absolventi bezprostředně po ukončení školy, a za druhé se podíváme, jak na tom jsou ve svém současném zaměstnání.

Shoda oboru vzdělání a oboru zaměstnání v prvním zaměstnání

Současní absolventi (mladí lidé ve věku 19-29 let) nastoupili ve své první práci ve více jak 64 % případů do zaměstnání, které bylo stejného oboru, jako který vystudovali. Necelých 13 % ještě pracovalo v příbuzném oboru a zhruba 16 % jich pracovalo v jiném než vystudovaném oboru. Zbýlých asi 7 % pak připadá na ty, kteří žádný obor nevystudovali. Pro srovnání lidé, kteří jsou dnes ve věku 30-59 let, měli svou první práci v oboru ve více jak 70 % případů a pouze v necelých 9 % pracovali v příbuzném oboru a v zhruba 10 % v jiném oboru (asi 11 % nevystudovalo žádný obor). Toto srovnání ukazuje na to, že lidé dříve pracovali ve svém prvním zaměstnání ve vystudovaném oboru častěji, rozdíl není však až tak markantní.

Při srovnávání dat z výzkumů 2002 a 1997 je třeba zohlednit, že zde pro respondenty nebyla v dotazníku k nabídnutí odpověď, že žádný obor nevystudovali. Jelikož není zřejmé, jak by respondenti ve výzkumu v roce 2007 odpovídali, kdyby tuto nabídku neměli, byly odpovědi těchto lidí proporcionálně rozděleny mezi ostatní tři odpovědi. Pro potřeby srovnání tak podle výzkumu v roce 2007 odpovědělo 69 % mladých lidí, že nastoupili v prvním zaměstnání ve svém oboru, 13,5 % v příbuzném oboru a 17,5 % v jiném než vystudovaném oboru.

Během posledních deseti let k žádnému výraznému vývoji nedošlo. Zatímco před deseti lety si mladí lidé nacházeli práci ve svém oboru o něco málo častěji než dnes, před pěti lety to naopak bylo o něco méně častěji.

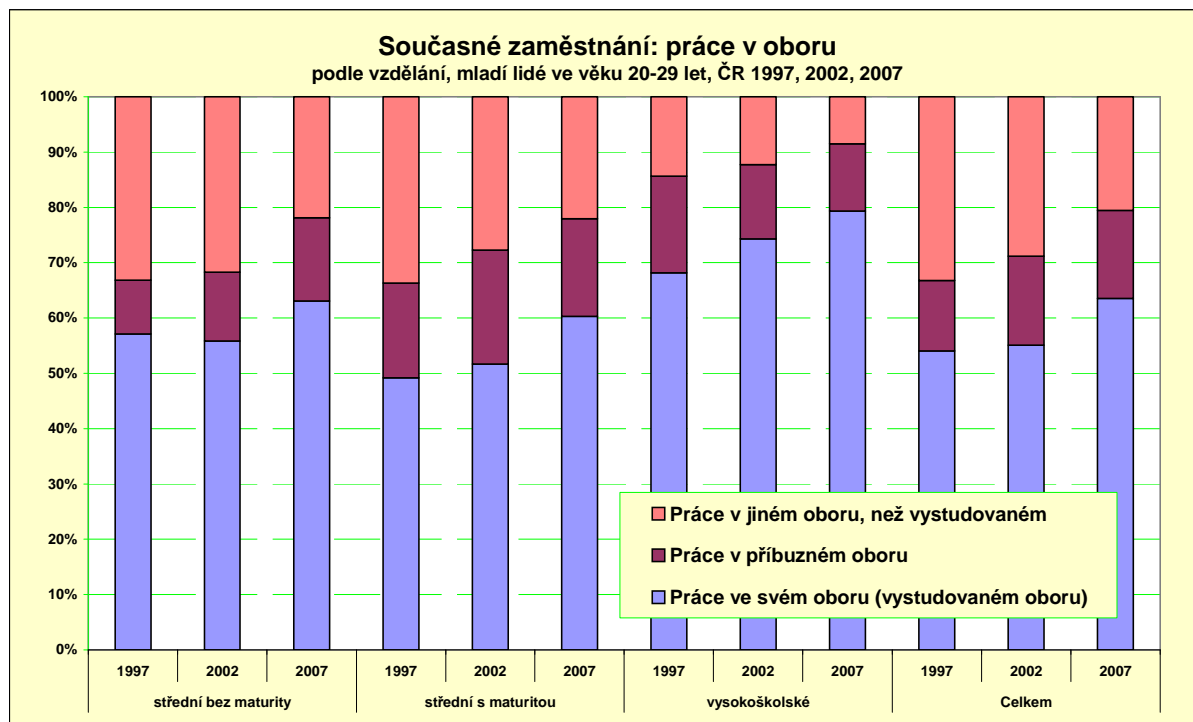
Jestliže se podíváme na různé úrovně vzdělání, zjistíme, že největší pravděpodobnost získat práci v oboru mají při vstupu na trh práce podle dat z roku 2007 absolventi magisterského vysokoškolského studia (takřka 85 % pracovalo v oboru, pouze 9 % pracovalo mimo obor). Poměrně dobře jsou na tom v tomto ohledu také absolventi středního vzdělání či učení bez maturity v délce 3 a více let nezakončeného maturitou (76 % v oboru, 14 % mimo) a také absolventi bakalářského vysokoškolského studia (73 % v oboru, 13 % mimo). Pomineme-li absolventy základních škol a gymnázií, u kterých je poměrně problematické hovořit, že pracují nebo nepracují ve vystudovaném oboru (např. pouze necelých 17 % absolventů gymnázií tvrdí, že pracovalo v oboru), nejméně často pracují ve vystudovaném oboru absolventi SOU (63 % v oboru, 18 % mimo) a SOŠ (64 % v oboru, 21 % mimo). I při pohledu do minulosti lze v zásadě říci, že v České republice si nacházejí poměrně častěji své první zaměstnání ve vystudovaném oboru absolventi vysokých škol a absolventi odborného učení nezakončeného maturitou a méně častěji absolventi středních odborných učilišť (s maturitou) a středních odborných škol.

Mezi důvody, proč 29 % mladých lidí nepracovalo ve svém oboru, zcela jasně dominuje, že takovou práci nesehnali, i přestože jí hledali (takřka 43 %). Více jak 19 % by si práci v oboru našlo, avšak nebyli spokojeni s platem. Dalších zhruba 10 % připadá na ty, jež přestal obor zajímat, stejně tak jako na ty, kteří by práci v oboru našli, ovšem pouze daleko od bydliště. Asi 6 % nechtělo ve svém oboru nikdy pracovat a zbylých 13 % připadá na jiné důvody.

Prakticky u všech úrovní vzdělání platí, že nejčastějším důvodem práce mimo obor v prvním zaměstnání je, že člověk práci nesehnal. Nejvíce se s tímto problémem potýkali absolventi středního vyššího vzdělání, zejména pak absolventi SOU a SOŠ. S nízkým platem měli problémy zejména vysokoškoláci a absolventi učňovských programů nezakončených maturitou. Co se týče práce v místě bydliště, pak platí, že čím nižší vzdělání tím větší problém s nalezením práce v oboru v místě bydliště. Ve svém oboru nechtěli nikdy pracovat takřka výhradně méně vzdělaní lidé.

Shoda oboru vzdělání a oboru zaměstnání v současném zaměstnání

Analýza situace v prvním zaměstnávání ukazuje stav krátce po absolvování školy. Jaký je stav poté, co mladí lidé projdou přechodnou fází a jejich pozice na pracovním trhu se stabilizuje? Nacházejí si postupně práci ve svém vystudovaném oboru, či jej spíše opouštějí? To může ukázat rozbor situace v současném zaměstnání.

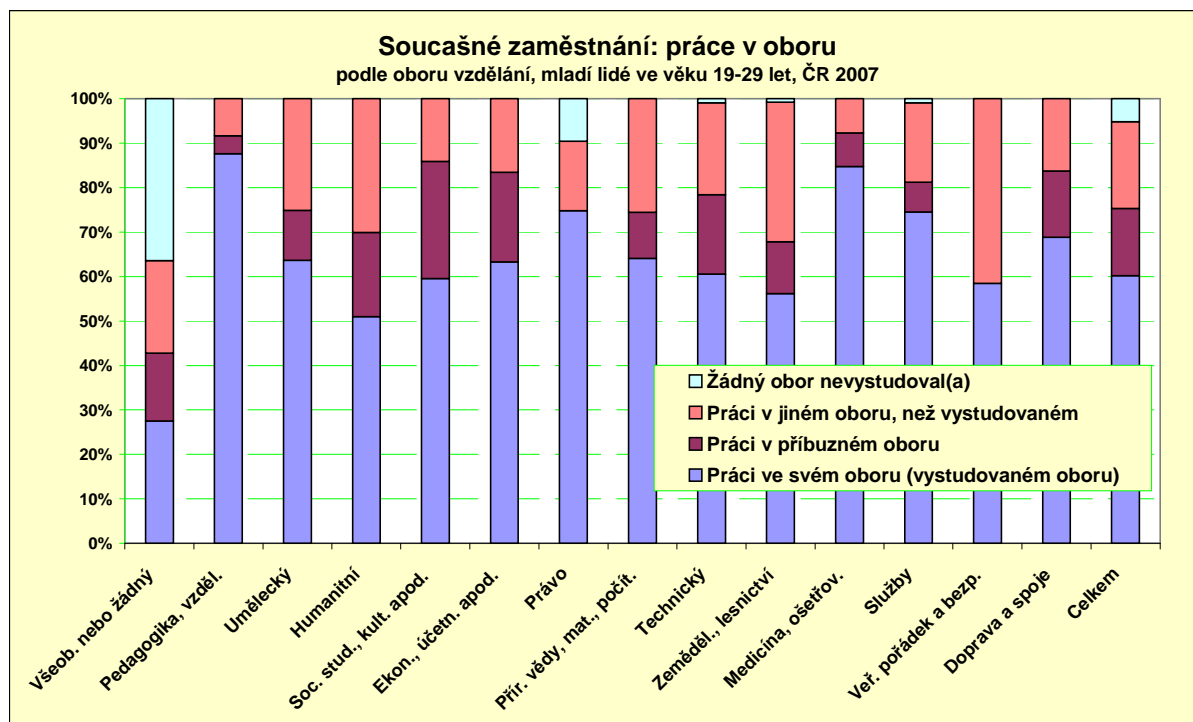

Výsledky ukazují, že mladí lidé mají tendenci v průběhu času svůj obor spíše opouštět, než že by práci v něm postupně získávali. V současném zaměstnání jich pracovalo v roce 2007 ve svém oboru zhruba 63,5 %, tedy asi o 6,5 % méně než v prvním zaměstnání. Necelých 16 % pak pracovalo v příbuzném oboru a téměř 21 % v jiném než vystudovaném oboru. I zde platí, že v oboru spíše pracují vysokoškoláci, než středoškoláci s maturitou a i v tomto případě došlo v posledních deseti letech k růstu podílu lidí pracujících v oboru. Na rozdíl od prvního zaměstnání zde je však minimální rozdíl mezi absolventy SOŠ a SOU s maturitou a OU bez maturity. Podíl lidí pracujících v oboru je velice podobný. Mimo jiné to znamená, že zatímco u SOŠ a SOU zůstává podíl lidí pracujících v oboru oproti prvnímu zaměstnání takřka stejný, u OU bez maturity tento podíl o více jak 10 % klesá.

Ukazuje se také, že skutečnost, zda absolvent získá práci v oboru krátce po absolvování, má zásadní vliv na to, jestli bude pracovat ve vystudovaném oboru i později v pracovní kariéře. Z těch, co pracovali v oboru ve svém prvním zaměstnání, jich plných 88 % v oboru pracovalo i v současném zaměstnání a jen necelá 4 % v příbuzném oboru a asi 8 % procent v jiném oboru. Naopak z těch, kteří nepracovali v prvním zaměstnání v oboru, jich v současném zaměstnání ve svém či příbuzném oboru pracoval pouze o něco málo více jak 7 resp. 6 %. Mimo obor tak stále pracovalo téměř 87 %.

Mírně se také proměňuje struktura důvodů, proč člověk nepracuje v oboru. Snižuje se podíl lidí, kteří tvrdí, že práci v oboru hledali, ale nesehnali (nyní jedna třetina ze všech) a roste podíl jiných důvodů – práce v oboru byla, ale špatně placená (takřka 26 %), vystudovaný obor mě přestal zajímat (necelých 15 %), práce v oboru byla, ale daleko od bydliště (zhruba 11 %).

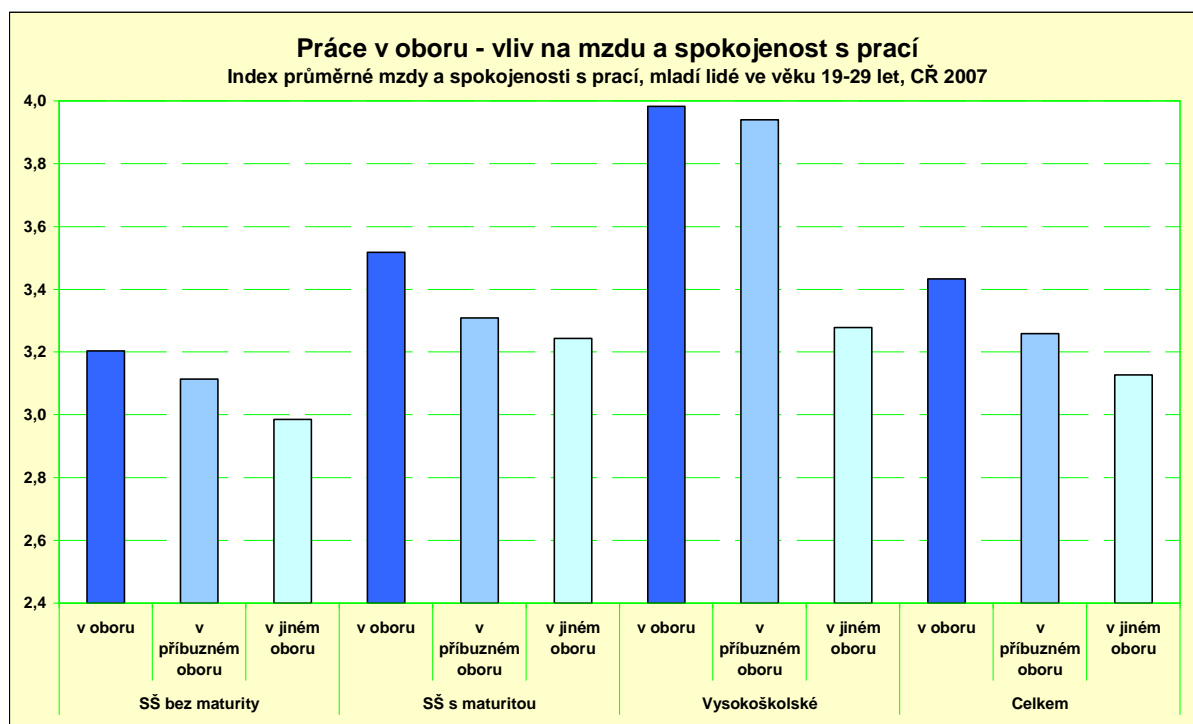
Jestliže zkoumáme, zda mladí lidé pracují ve svém oboru, je jistě zajímavé podívat se na to, ve kterých vzdělávacích oborech pracují ve vystudovaném oboru nejčastěji anebo naopak nejméně často³⁵. Pokud nepočítáme ty, jež absolvovali všeobecné studium, pak nejméně často pracují v oboru absolventi Humanitních (jazyky, klasické, historie, teologie a další) oborů (51 % v oboru, 30 % mimo obor), Zemědělství a lesnictví (56 % v oboru, 31 % mimo obor) a oboru Veřejný pořádek a bezpečnost - policie, armáda, hasiči (59 % v oboru, 41 % mimo obor). Nejčastěji naopak pracují v oboru absolventi Pedagogiky, učitelství a vzdělávání (88 % v oboru, 8 % mimo obor), Medicíny, zdravotnictví a ošetrovatelství (85 % v oboru, 8 % mimo obor) a Práva a právních služeb (75 % v oboru, 16 % mimo obor).

Jak již bylo zmíněno, mladí lidé spíše v průběhu času svůj obor opouštějí. V největší míře svůj obor zcela opouštějí absolventi Humanitních oborů a oborů Přírodních věd. Nejčastěji vyměňují svůj obor za obor příbuzný absolventi oboru Sociální studia, veřejná administrativní, média, kultura. Naopak největší procento lidí, kteří začínají pracovat ve vystudovaném oboru, až po uplynutí určitého času se nachází v oborech Doprava a spoje (převážně přechod z jiného oboru) Veřejný pořádek a bezpečnost a Právo a právní služby (převážně přechod z příbuzného oboru).

Jestliže hovoříme o tom, zda někdo pracuje ve vystudovaném či nevystudovaném oboru, je důležité zjistit, do jaké míry je výhodné v oboru pracovat. Pro tento účel byl vytvořen index, který v sobě kombinuje finanční příjem za práci a spokojenost v práci. Jak je na grafu vidět, fakt, zda někdo pracuje v oboru či mimo něj, má zásadní vliv na jeho příjmy i spokojenost. V průměru je hrubý příjem mladých lidí o 1300 Kč vyšší u pracujících v oboru, než u nepracujících v oboru. Pracující v oboru jsou také významným způsobem spokojenější ve své práci. U absolventů středních škol je poměrně výrazný rozdíl už mezi pracujícími v oboru a pracujícími v příbuzném oboru, zatímco u vysokoškoláků jsou na tom výrazně hůře až ti, co pracují zcela mimo vystudovaný obor.

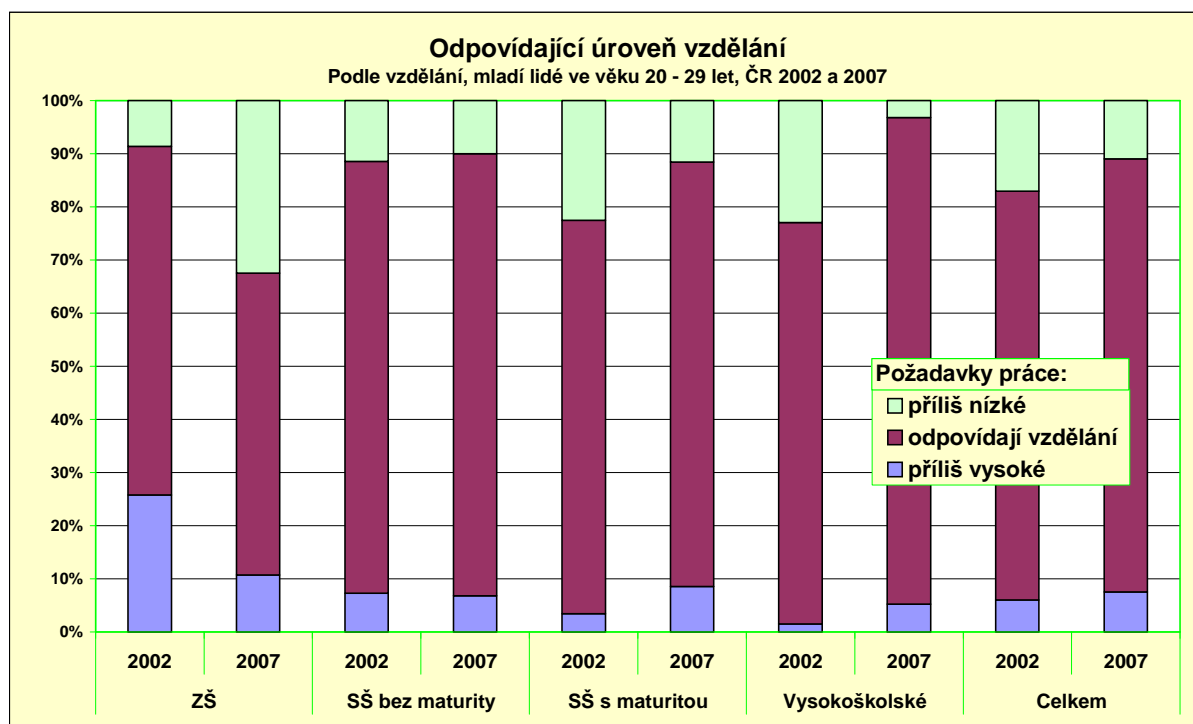
³⁵ Obory vzdělání byly zjišťovány na třetí úrovni klasifikace ISCED. Pro účely této analýzy byly obory sdruženy do čtrnácti různých odborových skupin.

Shoda úrovně vzdělání a úrovně zaměstnání v současném zaměstnání

Jak již bylo zmíněno, kromě shody vystudovaného a pracovního oboru nás také zajímá shoda mezi úrovní vzdělání a úrovní zaměstnání, která ke konkrétní pracovní pozici přísluší (je pro ni nejvhodnější). Zda úroveň práce odpovídá úrovni vzdělání, zjistíme otázkou na to, zda odpovídá respondentovo vzdělání požadavkům jeho práce.

Více jak čtyři pětiny mladých lidí tvrdí, že požadavky práce odpovídají úrovni jejich vzdělání. Necelých 11 % považuje požadavky práce za příliš nízké a méně jak 8 % naopak za příliš vysoké. Zdá se tak, že populace mladých lidí je o něco málo více vzdělaná, než by z pohledu potřeb trhu práce bylo třeba. Tato „nadvzdělanost“ se však spíše v posledních pěti letech zmenšila. V roce 2002 pracovalo na nižší pracovní pozici, než by odpovídalo vzdělání 17 % mladých lidí, zatímco na vyšší pracovní pozici jich bylo jen 6 %. Zbýlých 77 % pracovalo na odpovídající pozici.

Jestliže si populaci rozlišíme podle různé úrovně dosaženého vzdělání, zjistíme, že nejčastěji pracují na odpovídající úrovni absolventi vysoké školy (téměř 92 % z nich). Během posledních pěti let výrazně ubylo vysokoškoláků, kteří se cítili být pro svojí pracovní pozici příliš vzdělaní (z 33 % na 5 % u bakalářů a z 19 % na 1 % u magistrů). Naopak narostl podíl těch, kteří mají pocit, že jejich vzdělání není dostatečné (z 1,5 % na 5 % celkem, u magistrů dokonce o trochu více). Obdobný trend, akorát v trochu menší míře, lze sledovat i absolventů vyšších odborných škol. Tyto změny jsou vzhledem ke stále rostoucímu počtu vysokoškoláků poněkud paradoxní. Vysvětlení může být v zásadě dvojitá. Požadavky některých pracovních míst výrazně rostou anebo naopak kvalita absolventů vysokých škol klesá.

Co se týče absolventů středních škol, zde odpovídají požadavky práce vzdělání zhruba u čtyř pětina mladých lidí. Nejčastěji pracují na odpovídající pozici absolventi SOŠ a OU bez maturity v délce 3 a více let (zhruba 85 %). Nejméně často naopak odpovídají požadavky práce jejich vzdělání u absolventů gymnázií (asi 68 %). Takřka ve všech případech mírně převažuje podíl těch, kteří vnímají svoje vzdělání jako nadbytečné, nad podílem těch, kteří jej považují za nedostatečné. Výjimkou jsou absolventi SOU, kde je tomu opačně. K nejvýraznějším změnám za posledních pět let došlo u absolventů OU bez maturity v délce 3 a více let, SOU a SOŠ. U nich výrazně poklesl podíl nadbytečně vzdělaných (požadavky práce příliš nízké) a vzrostl podíl dostatečně vzdělaných a nedostatečně vzdělaných (požadavky práce příliš vysoké). I zde lze tedy sledovat podobný trend jako u terciárně vzdělaných.

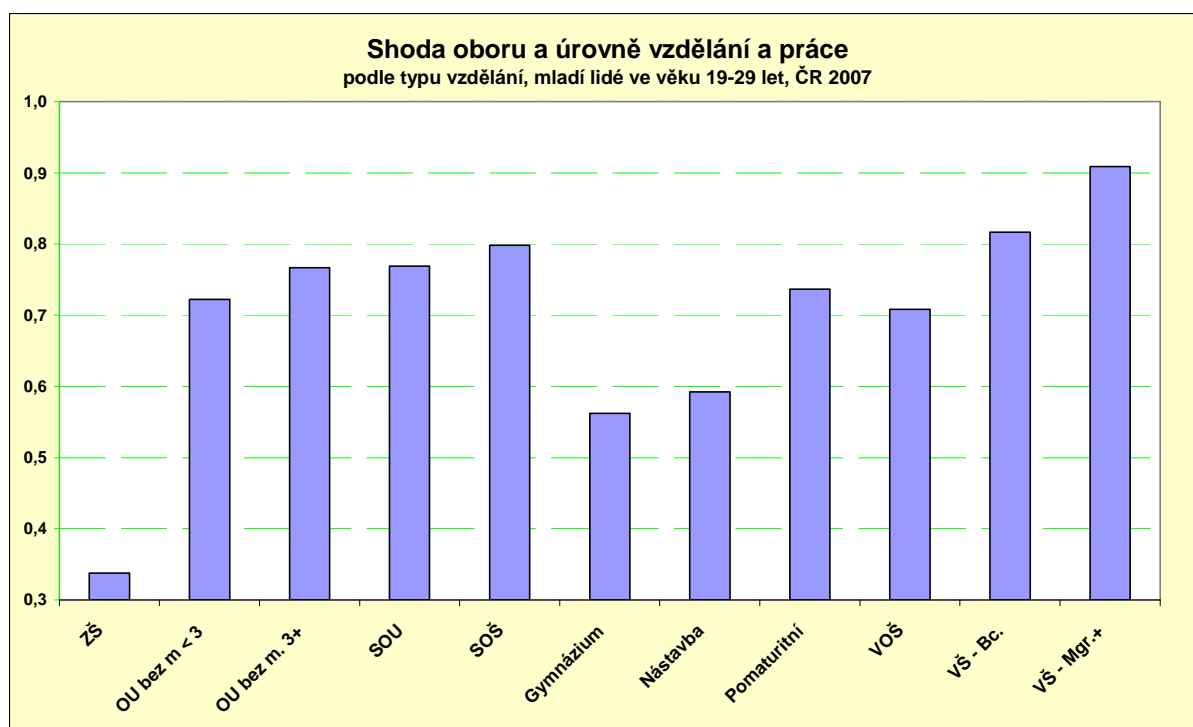
Z této tendence se poněkud vymykají absolventi základních škol, kteří mají čím dál tím častěji tendenci tvrdit, že požadavky jejich práce jsou příliš nízké a tedy vlastně, že žádné vzdělání k vykonávání svého zaměstnání nepotřebují.

Shoda oboru a úrovně vzdělání s oborem a úrovní vzdělání – odpovídající zaměstnání

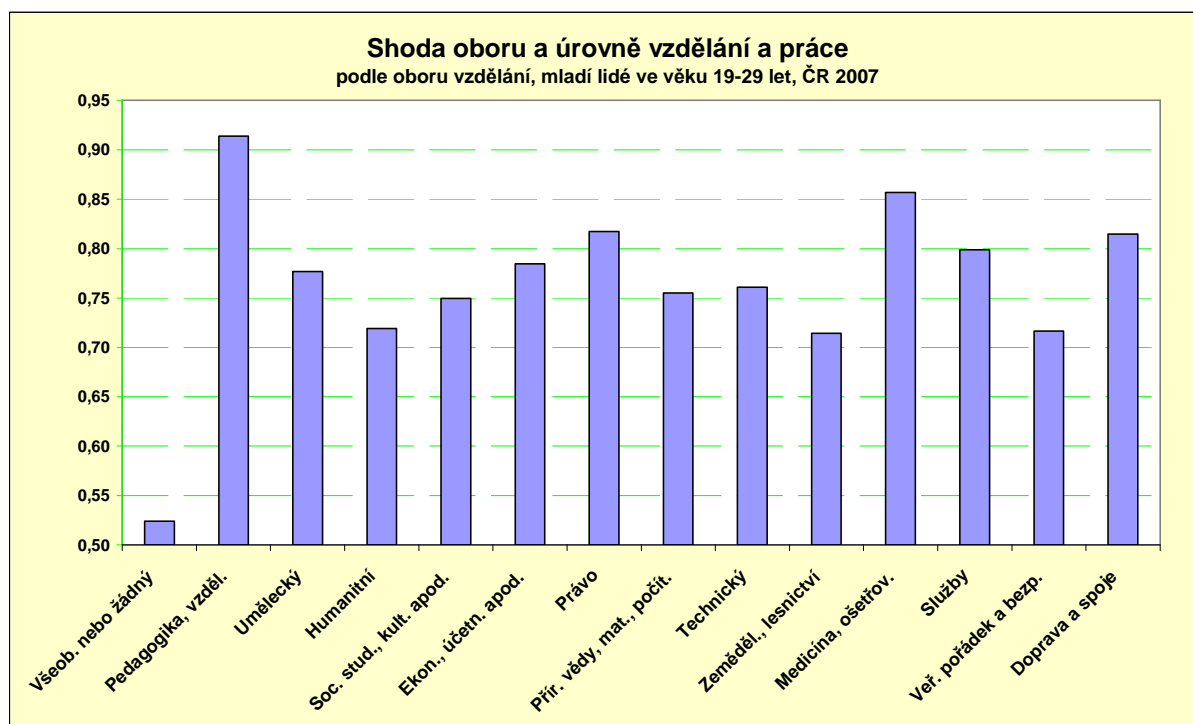
Nyní, když jsme se detailně podívali zvláště na shodu mezi oborem a úrovní vzdělání a zaměstnání, je třeba tyto dva pohledy zkombinovat. K tomu byl vytvořen speciální index, který v sobě zahrnuje z jedné poloviny míru shody mezi oborem vzdělání a oborem práce a z druhé poloviny míru shody mezi úrovní vzdělání a požadovanou úrovní vzdělání v zaměstnání.³⁶ Index nabývá hodnot od 0 do 1, přičemž 0 znamená žádná shoda mezi oborem a úrovní vzdělání a zaměstnání, zatímco 1 znamená naprostou shodu mezi oborem a úrovní vzdělání a zaměstnání.

Hodnoty indexu z větší míry potvrzují výše zmíněné závěry. Nejvyšší míru shody mezi vzděláním a zaměstnáním vykazují absolventi vysokoškolského studia, zejména pak magisterské úrovně. Poměrně dobře na tom jsou také absolventi SOŠ, ale také SOU a OU bez maturity v délce studia 3 roky a více. Logicky nejnižší shody vykazují absolventi ZŠ a Gymnázia, poměrně malá shoda mezi vzděláním a zaměstnáním také panuje u absolventů Návstavy a VOŠ.

Při analýze podle vystudovaného oboru, zjišťujeme, že nejčastěji mají práci odpovídající jejich vzdělání absolventi Pedagogiky, učitelství a vzdělávání, Medicíny, zdravotnictví a ošetrovatelství a Práva a právních služeb. Nepočítáme-li ty, kteří absolvovali všeobecné studium, pak nejméně často pracují v práci odpovídající jejich vzdělání absolventi Zemědělství a lesnictví, Humanitních (jazyky, klasické, historie, teologie a další) oborů a oboru Veřejný pořádek a bezpečnost - policie, armáda, hasiči.

³⁶ Konkrétní složení indexu je – 50 % otázka zda má práci v oboru, 25 % otázka jak odpovídá dosažené vzdělání požadavkům práce a 25 % srovnání dosaženého vzdělání s otázkou na to, jaké vzdělání považuje za nejvhodnější pro vykonávanou práci.

Jak již bylo zmíněno výše, mít zaměstnání odpovídající vzdělání je výhodné. Jak vypadá charakteristika těch, co mají vyšší míru shody mezi oborem a úrovní vzdělání a zaměstnání? Předně není žádný rozdíl mezi muži a ženami. Obě dvě pohlaví pracují v odpovídající práci přibližně stejně často. Jak již logika věci napovídá, vyšší míru shody vykazují ti, jež při možnosti opakovat své vzdělání, by volili stejný obor vzdělání, než ti, kteří by volili jiný obor. Dále lze vyzorovat, že čím lepší prospěch na poslední dokončené škole, tím větší pravděpodobnost mít práci v odpovídajícím vzdělání.

Pokud se podíváme na některé charakteristiky týkající se práce a pracovní kariéry, zjistíme, že výrazně větší pravděpodobnost pracovat v neodpovídajícím zaměstnání mají ti, kteří byli někdy v minulosti nezaměstnaní, pracují na částečný úvazek a mají smlouvu na dobu určitou. S jistotou lze také říci, že s rostoucí mírou shody mezi vzděláním a zaměstnáním, roste také spokojenost s prací. Zároveň lidé s neodpovídajícím vzděláním mnohem častěji vnímají, že za účelem dalšího postupu v kariéře by měli absolvovat dodatečnou odbornou přípravu. Výrazný pozitivní vztah lze také najít mezi mírou shody mezi vzděláním a zaměstnáním a vyšší průměrného měsíčního hrubého pracovního příjmu z hlavní výdělečné činnosti. Co naopak nelze tvrdit je, že by zde byl vztah mezi mírou shody mezi vzděláním a zaměstnáním a mírou obav o ztrátu zaměstnání.

Co se týče hospodářských sektorů, nejčastěji pracují v odpovídajícím zaměstnání mladí lidé v kvartérním sektoru – veřejném, nejméně často naopak v terciárním sektoru. A nakonec co se týče profese, jasně nejčastěji pracují v odpovídajícím zaměstnání vysoce kvalifikovaní a jasně nejméně často nekvalifikovaní. Nelze však tvrdit, že čím kvalifikovanější profese, tím vyšší míra shody mezi vzděláním a zaměstnáním. Mezi profesními skupinami kvalifikovaní duševní, provoz a administrativa a kvalifikovaní dělníci jsou rozdíly v tomto ohledu minimální.

Literatura

- D'ADDIO, A. C.: *Intergenerational Transmission of Disadvantage: Mobility or Immobility across Generations? A Review of the Evidence for OECD Countries*. OECD, Paris 2007
- BECKER, G.: *Human capital. A theoretical and empirical analysis, with a special reference to education*. National Bureau of Economic Research, New York 1964
- BERNSTEIN, B.: *Class, Codes and Control, Volume 3: Towards a Theory of Educational Transmission*. Routledge and Kegan Paul Ltd., London 1975
- BOURDIEU, P., PASSERON, J.C.: *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publisher, London 1997
- BREDGAARD, T., LARSEN, F., MADSEN, P.K.: *The flexible Danish labour market - a review CARMA Research Paper No. 1*. Centre for Labour Market Research (CARMA). University of Aalborg, Aalborg 2005
- BRENNAN, J., NAIDOO, R.: *Higher Education and the Achievement of Equity and Social Justice*. Higher Education Looking Forward Theme 2, European Science Foundation, 2007
- BUKODI, E., EBRALIDZE, E., SCHMELZER, P., RELIKOWSKI, I.: *Increasing flexibility at labor market entry and in the early career. A new conceptual framework for the flexCAREER project*. Faculty of Social and Economic Sciences Otto-Friedrich-University Bamberg, Bamberg 2006
- CLANCY, P., GOASTELLE, G.: *Exploring Access and Equity in Higher Education: Policy and Performance in a Comparative Perspective*. Higher Education Quarterly, 61 (2). 2007
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES: *Efficiency and Equity in European Education and Training Systems*. CEC, Brussels 2006
- DESCY, P., TESSARING, M. (ed.): *Training and learning for competence: Second report on vocational training research in Europe. Executive summary*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2001
- EHRENBERG, R. G., SMITH, R. S.: *Gender, Race, and Ethnicity in the Labor Market*. In: RONALD EHRENBERG G., SMITH ROBERT S. (ed.): *Modern Labor Economics: Theory and Public Policy*. Harper Collins, New York 2003
- ESPINOZA, O.: *Solving the equity-equality conceptual dilemma: a new model for analysis of the educational process*. Educational Research 49 (4), 2007
- FARBER, H. S.: *Mobility and Stability: The Dynamics of Job Change in Labor Markets*. In: ASHENFELTER, O., CARD, D. (ed.): *Handbook of Labor Economics*. North Holland, Amsterdam 1999
- FUDGE, J., OWENS, R.: *Precarious Work, Women, and the New Economy: The Challenge to Legal Norms*. Hart Publishing, Oxford 2006
- HALABY, C. N. (1988): *Action and Information in the Job Mobility Process: The Search Decision*. American Sociological Review 53(1)
- HANNAN, D.F., WERQUIN, P.: *Education and labour market change: the dynamics of education to work transition in Europe. A review of TSER programme*. In: DESCY, P., TESSARING, M. (ed.): *Training and learning for competence: Second report on vocational training research in Europe. Executive summary*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2001
- ILO: *Employment and Labour Market Policies in Transition Economies*. International Labour Office, Geneva 1999

- JOVANOVIĆ, B.: *Job Matching and the Theory of Turnover*. The Journal of Political Economy 87 (5), 1979
- KERCKHOFF, A.: *Transition from school to work in comparative perspective*. In M. HALLINAN (ed.): *Handbook of the sociology of education* (pp. 453-474). Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York/Boston 2000
- KOUČKÝ, J., BARTUŠEK, A., ZELENKA, M.: *Účast na vzdělávání, financování škol a uplatnění absolventů*. SVP PEDF UK, Praha 2008
- LUCAS, S. R.: *Effectively Maintained Inequality: Education Transitions, Track Mobility, and Social Background Effects*. American Journal of Sociology 106, 2001
- MORTENSEN, D., PISSARIDES, C.: *New Developments in Models of Search in the Labor Market*. In: ASHENFELTER, R., O. LAYARD (ed.): *Handbook of Labor Economics*. North Holland, Amsterdam 1999
- OECD: *Education and Equity in the OECD Countries*. OECD, Paris 1997
- OECD: *Is job insecurity on the increase in OECD countries? Employment Outlook*. OECD, Paris 1997
- OECD: *From Initial Education to Working Life. Making Transition Work*. OECD, Paris 2000
- OECD: *From Education to Work. A Difficult Transition for Young Adults with Low Levels of Education*. OECD, Paris 2005
- OECD: *Off to a Good Start? Youth Labour Market Transitions in OECD Countries*. OECD Employment Outlook, Paris 2008.
- OECD: *Tertiary Education for the Knowledge Society*. OECD, Paris 2008
- QUINTINI, G., MARTIN S.: *Starting Well or Losing their Way? The Position of Youth in the Labour Market in OECD Countries*. OECD, Paris 2006
- RAFTERY, A.E., HOUT, M.: *Maximally maintained inequality: Expansion, reform and opportunity in Irish education, 1921-1975*. Sociology of Education 66, 41-62, 1993
- RAFTERY A. E.: *Maximally Maintained Inequality and Educational Inequality in the Czech Republic*. Seminar of MSMT and Sociologický ústav, AV ČR, April 11, 2007
- RILEY, J. G.: *Silver Signals: Twenty-Five Years of Screening and Signalling*, Journal of Economic Literature, 2001
- SATTINGER, M.: *Assignment models of the distribution of earnings*. Journal of Economic Literature 31: 851-880, 1993
- SHAVIT, Y. AND BLOSSFELD, H. P.: *Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Westview Press, Boulder 1993
- SHAVIT, Y. MULLER, W. (ed.): *From school to work: a comparative study of educational qualifications and occupational destinations*. Clarendon Press, Oxford 1998
- SHAVIT, Y., ARUM, R. AND GAMORAN, A. (ed.): *Stratification in Higher Education. A Comparative Study*. Stanford University Press, Stanford, CA 2007
- SØRENSEN, A. AND KALLEBERG, A.: *An outline of a theory of the matching of persons to jobs*. In I. BERG (ed.), *Sociological perspectives on the labor market*. Academic Press. New York 1981
- USHER, A., CERVENAN, A.: *Global Higher Education Rankings 2005*. Educational Policy Institute. Toronto, ON 2005
- WOLBERS, M.: *Job Mismatches and their Labour Market Effects among School-leavers in Europe*, in KOGAN, I., MÜLLER, W. (Ed.): *School-to-Work Transitions in Europe: Analyses of the EULFS 2000 Ad hoc Module*. Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung, Mannheim 2002

Příloha: Technická zpráva – Šetření k výzkumu uplatnění absolventů škol na pracovním trhu a kvalifikačních nároků práce

Cíle projektu

- Cíl projektu:
  - Provést terénní sběr dat pro Pedagogickou fakultu University Karlovy podle jejího zadání a dotazníku
  - Obsahem projektu bylo uplatnění a postavení absolventů na trhu práce v České republice (podrobněji viz další strana)
- Metoda: kvantitativní dotazníkové šetření
- Technika sběru dat: CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing)
  - Dotazník byl převeden do podoby počítačového programu.
  - Tazatelé vybavení notebookem společnosti MEDIAN s.r.o. prováděli rozhovory s respondenty v jejich domácnosti s pomocí tohoto programu.
  - Program prováděl tazatele rozhovorem.
  - Tazatelé zaznamenávali odpovědi přímo do počítače.
- Minimální požadovaná velikost výběrového souboru = 5.000 respondentů
- Skutečný počet respondentů – velikost výběrového souboru:
  - 5.853 respondentů (včetně navýšení 600 respondentů po 150 respondentech v každém kraji)
- Terénní sběr dat: 1.10.2007 – 31.1.2008.
- Výběr respondentů: kvótní výběr:
  - Kvóty byly stanoveny podle regionu a cílové podskupiny (viz dále).
  - Kvótní tabulku poskytl zadavatel projektu.
- Hlavní problémy výzkumu jsou:
  - Jak probíhá přechod absolventů ze vzdělávání do zaměstnání, jak se mění jejich uplatnění na pracovním trhu během posledních deseti let a jak z tohoto pohledu absolventi hodnotí získané vzdělání a ukončenou školu (výzkum navazuje na obdobná šetření z roku 1997 a 2002 a také na podobně zaměřené výzkumy v zemích EU); jaká doporučení z toho vyplývají pro vzdělávací politiku (například pro strukturu školství, obsah vzdělání, ale například také pro vztah mezi počty absolventů různého stupně a oboru vzdělání) a pro politiku zaměstnanosti?
  - Jaký je vztah mezi kvalifikačními požadavky pracovních míst v ekonomice a skutečným vzděláním pracovníků, nakolik jsou v souladu a jak využitelné je vzdělání na pracovním trhu (ve výzkumu se bude pracovat s kvalifikačními požadavky na znalosti, dovednosti a kompetence vymezené v tzv. evropském kvalifikačním rámci - EQF), které kvalifikace se jeví jako nadbytečné a které jako nedostatečné; co z toho vyplývá pro další vývoj v oblasti vzdělávání i práce a co z toho plyne pro celoživotní učení?
- Dotazník byl modulový a obsahoval tyto okruhy:
  - Úvodní screening
  - Vzdělávací dráha
  - Dosažené vzdělání, jeho ukončení a hodnocení vzdělání a školy
  - Pracovní historie a současná pozice v zaměstnání
  - Další vzdělávání
  - Rodinné vzdělanostní zázemí
  - Názory, postoje a hodnoty, současná situace

Popis metodologie

- Výběr respondentů:
  - Na základě kvótních tabulek poskytnutých zadavatelem byly vytvořeny kvóty pro jednotlivé tazatele pomocí speciálního programu pro kvótní výběr.
  - Každý tazatel je definován svým okresem místa bydliště a svojí kategorií velikosti místa bydliště (podle počtu obyvatel). Již výběr tazatelů tedy zohledňuje kvóty na region a velikost místa bydliště.
  - Tazatel obdrží dotazový úkol, kde má stanoveno, kolik má uskutečnit rozhovorů celkem a kolik rozhovorů potom má uskutečnit v jednotlivých cílových skupinách.
  - Tazatel obdržel přesně stanovené počty – požadavky na (tzv. dotazový úkol):
    - Celkový počet rozhovorů
    - Počet rozhovorů v cílové skupině:
      - 1. Studenti VŠ nebo VOŠ
      - 2. Pracující 19 – 29 let
      - 3. Pracující 30 – 59 let
      - 4. Nezaměstnaní 19 – 29 let
      - 5. Nezaměstnaní 30 – 59 let
      - 6. Ekonomicky neaktivní, nestudující 19 – 29 let
      - 7. Ekonomicky neaktivní, nestudující 30 – 59 let
    - Orientační rozdělení všech rozhovorů podle pohlaví (dle populace ČR cca 48 % muži, 52 % ženy)
  - Pro naplnění svých kvót mohl tazatel použít též adresy respondentů z výzkumu z roku 2002, kteří souhlasili se zařazením do výzkumu (viz zvláštní statistika)
- Terénní sběr dat:
  - Dotazování probíhalo v etapách s tím, že po skončení každé etapy bylo vyhodnoceno plnění celkových kvót a podle toho byly stanoveny kvóty na další etapu.
  - Celkem byly realizovány 3 etapy terénního sběru dat:
    - I. Etapa:
      - Kvóty byly stanoveny na 6.000 respondentů. Povolný terén = 10.10. až 10.11. 2007.
      - V etapě bylo dotázáno 2.357 vyplněných dotazníků ze základního výběru. Návratnost této etapy byla silně ovlivněna pokusy o dotázání osob z výzkumu v roce 2002 (viz dále).
    - II. Etapa:
      - Kvóty byly stanoveny na 3.045 respondentů pro základní výběr + 600 navýšení (ve 4 krajích po 150 respondentech) = celkem 3.645 respondentů. Povolný terén = 20.11. – 15.12.2007; výjimečně bylo tazatelům povoleno dotazování v období 16.12. - 31.12.2007 před Vánoci a mezi Vánoci a koncem roku v případě dohody s respondentem na tomto termínu.
      - V této etapě bylo dotázáno 2.800 dotazníků. Šlo již o výběr nových respondentů.
    - III. Etapa:
      - Byly zopakovány nenaplněné kvóty z I. a II. etapy + bylo učiněno navýšení novými kvótami pro 122 respondentů Povolný terén 4.1. – 31.1.2008
      - Vráceno bylo 696 dotazníků.
- Terénní sběr dat:
  - Celkem tedy byly stanoveny kvóty pro 9.767 respondentů, z nichž jsme získali 5.853 vyplněných dotazníků, tj. celková návratnost činí 60 %.

- Tazatelé:
  - Celkem bylo pro výzkum osloveno 244 CAPI tazatelů MEDIAN. Z různých důvodů se přitom výzkumu nezúčastnilo (neudělalo ani jeden dotazník) 52 tazatelů.
  - Celkem se výzkumu zúčastnilo 192 různých CAPI tazatelů.
  - Průměrný počet rozhovorů na jednoho tazatele činí 30 dotazníků během 3 vln, tj. 10 na jednu vlnu. Z toho:
    - 54 tazatelů uskutečnilo do 10 rozhovorů
    - 25 tazatelů uskutečnilo mezi 11 – 20 rozhovory
    - 30 tazatelů uskutečnilo mezi 21 – 30 rozhovory
    - 21 tazatelů uskutečnilo mezi 31 – 40 rozhovory
    - 37 tazatelů uskutečnilo mezi 41 – 50 rozhovory
    - 25 tazatelů uskutečnilo 51 rozhovorů a více (jde o tazatele zejména z krajů s navýšením)
  - Tazatelé se 70 rozhovory ve výzkumu a více jsou zástupci MEDIAN v různých místech ČR pracující na plný úvazek.
  - Nejvyšší počet uskutečněných dotazníků od jednoho tazatele je 128 dotazníků, což je 2,2 % celkového výběrového souboru.
  - Naopak celkem 24 tazatelů uskutečnilo pouze 1 rozhovor.
- Příjem dotazníků, kódování a kontrola dat:
  - Po skončení každé etapy byly dotazníky stahovány pomocí speciálního zabezpečeného FTP serveru, kam tazatelé ukládali data.
  - Data byla spojena a byly zjištěny základní statistiky dané etapy a stanoveny kvóty pro další etapu.
  - V období mezi etapami dále probíhalo:
    - Kódování (ISCO a další kódy použité v dotazníku)
    - Kontroly správnosti dat:
      - Velkou část kontrol dat obstarává program CAPI
      - Tato kontrola byla provedena zejména po první etapě za účelem odladit případnou chybu v dotazníku; žádná chyba však nebyla nalezena.
      - Jedná se o logické souvislosti, vyplnění filtrů apod.
  - Po skončení etapy rovněž tazatelé posílali vyplněné dotazové úkoly.
  - Z dotazových úkolů byly pořizovány do speciální databáze oddělené od údajů z dotazníku adresy respondentů pro účely kontrol terénního sběru dat.
  - Po skončení všech etap bylo provedeno sesazení celkového datového souboru.
  - Data byla opatřena labely (názvy proměnných a názvy hodnot proměnných), data byla zvážena a zaslána v elektronické podobě zadavateli.
- Kontroly terénních prací – korespondenční kontroly:
  - Minimální standardy ESOMAR požadují kontrolovat alespoň 10 % ze všech respondentů. MEDIAN kontroluje standardně minimálně 25 %. Druhou minimální kvalitativní podmínkou kontrol je požadavek zkontrolovat od každého tazatele zúčastněného na výzkumu minimálně 1 rozhovor.
  - Pro výzkum absolventů jsme provedli kontrolu terénních prací s těmito parametry:
    - Počet rozeslaných korespondenčních kontrol (počet kontrolovaných respondentů) = 1.650 respondentů = 28 % z celého výběrového souboru; tj. v průměru jsme kontrolovali od každého tazatele 8 rozhovorů
    - Kontroly proběhli korespondenční metodou:
      - Od každého tazatele byly náhodně vybrány kontrolované rozhovory (z těch, u nichž tazatel zapsal adresu respondenta, tj. respondent

- souhlasil
s uvedením kontaktu pro účely kontroly).
- Respondentům byla rozeslána kontrolní kartička s odpovědním lístkem, kde se ptáme, zda proběhl rozhovor na dané téma.
  - Výsledek kontroly:
    - Rozesláno = 1.650 kontrolních karet = 100 %
    - Vráceno zpět, kartička nedoručena = 197 = 12 %
    - Respondent neodeslal kartu zpět, ale byla doručena = 834 = 50 %
    - Respondent uvedl, že žádný rozhovor neproběhl = 2 = 0,12 %
(vyřazení z datového souboru)
    - Respondent písemně potvrdil rozhovor = 617 = 37 %
  - Vážení dat:
    - Výsledná data byla vážena, resp. normována podle křížové tabulky:
      - Cílová skupina
        - 1. Studenti VŠ nebo VOŠ
        - 2. Pracující 19 – 29 let
        - 3. Pracující 30 – 59 let
        - 4. Nezaměstnaní 19 – 29 let
        - 5. Nezaměstnaní 30 – 59 let
        - 6. Ekonomicky neaktivní, nestudující 19 – 29 let
        - 7. Ekonomicky neaktivní, nestudující 30 – 59 let
      - KRÁT region ČR
        - Praha, Středočeský, Jihočeský, Plzeňský, Karlovarský, Ústecký, Liberecký, Královehradecký, Pardubický, Vysočina, Jihomoravský, Zlínský, Olomoucký, Moravskoslezský
    - Normování je provedeno na požadovaný počet respondentů 5.600 (5.000 základní výběr + 600 navýšení = po 150 ve 4 krajích).
    - Podkladem pro vážení / normování byla tabulka na následující straně.
    - Vzhledem k robustnosti výběrového souboru nebyly do vážení zahrnuty další charakteristiky.

Vážící / normovací tabulky

	Praha	Středočeský	Jihočeský	Plzeňský	Karlovarský	Ústecký	Liberecký
č.1: Studenti VŠ nebo VOŠ 19-29 let	59	56	30	26	15	40	40
č.2: Pracující ve věku 19-29 let	261	248	134	116	65	175	160
č.3: Pracující ve věku 30-59 let	211	209	110	97	54	145	125
č.4: Nezaměstnaní ve věku 19-29 let	18	17	10	8	4	12	15
č.5: Nezaměstnaní ve věku 30-59 let	12	12	6	5	3	8	5
č.6: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 19-29 let	18	17	9	8	5	12	10
č.7: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 30-59 let	12	11	6	6	3	8	5
CELKEM	591	570	305	266	149	400	360

	Královehradecký	Pardubický	Vysočina	Jihomoravský	Olomoucký	Zlínský	Moravskoslezský
č.1: Studenti VŠ nebo VOŠ 19-29 let	26	25	45	80	32	50	61
č.2: Pracující ve věku 19-29 let	114	108	180	312	139	198	267
č.3: Pracující ve věku 30-59 let	94	87	132	245	112	149	219
č.4: Nezaměstnaní ve věku 19-29 let	8	8	11	21	9	10	18
č.5: Nezaměstnaní ve věku 30-59 let	6	5	8	12	6	7	12
č.6: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 19-29 let	8	7	15	18	9	15	18
č.7: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 30-59 let	5	5	7	12	6	6	12
CELKEM	261	245	398	700	313	435	607

Struktura respondentů, srovnání základního a výběrového souboru

	CELKEM		Praha		Středočeský		Jihočeský		Plzeňský	
	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav
č.1: Studenti VŠ nebo VOŠ 19-29 let	585	574	59	59	56	54	30	32	26	31
č.2: Pracující ve věku 19-29 let	2477	2377	261	232	248	217	134	130	116	158
č.3: Pracující ve věku 30-59 let	1989	2179	211	231	209	231	110	113	97	110
č.4: Nezaměstnaní ve věku 19-29 let	169	197	18	23	17	21	10	10	8	11
č.5: Nezaměstnaní ve věku 30-59 let	107	136	12	11	12	12	6	6	5	8
č.6: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 19-29 let	169	232	18	26	17	22	9	11	8	12
č.7: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 30-59 let	104	158	12	18	11	16	6	4	6	5
CELKEM	5600	5853	591	600	570	573	305	306	266	335

	CELKEM		Karlovarský		Ústecký		Liberecký		Královehrad.	
	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav
č.1: Studenti VŠ nebo VOŠ 19-29 let	585	574	15	17	40	40	40	28	26	26
č.2: Pracující ve věku 19-29 let	2477	2377	65	66	175	164	160	121	114	80
č.3: Pracující ve věku 30-59 let	1989	2179	54	73	145	179	125	151	94	127
č.4: Nezaměstnaní ve věku 19-29 let	169	197	4	7	12	11	15	14	8	11
č.5: Nezaměstnaní ve věku 30-59 let	107	136	3	2	8	10	5	11	6	6
č.6: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 19-29 let	169	232	5	5	12	13	10	19	8	5
č.7: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 30-59 let	104	158	3	3	8	12	5	16	5	6
CELKEM	5600	5853	149	173	400	429	360	360	261	261

	CELKEM		Pardubický		Vysočina		Jihomorav.		Olomoucký	
	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav
č.1: Studenti VŠ nebo VOŠ 19-29 let	585	574	25	23	45	42	80	93	32	18
č.2: Pracující ve věku 19-29 let	2477	2377	108	115	180	169	312	304	139	151
č.3: Pracující ve věku 30-59 let	1989	2179	87	83	132	125	245	225	112	112
č.4: Nezaměstnaní ve věku 19-29 let	169	197	8	7	11	16	21	27	9	9
č.5: Nezaměstnaní ve věku 30-59 let	107	136	5	3	8	13	12	17	6	5
č.6: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 19-29 let	169	232	7	7	15	26	18	31	9	10
č.7: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 30-59 let	104	158	5	7	7	14	12	15	6	8
CELKEM	5600	5853	245	245	398	405	700	712	313	313

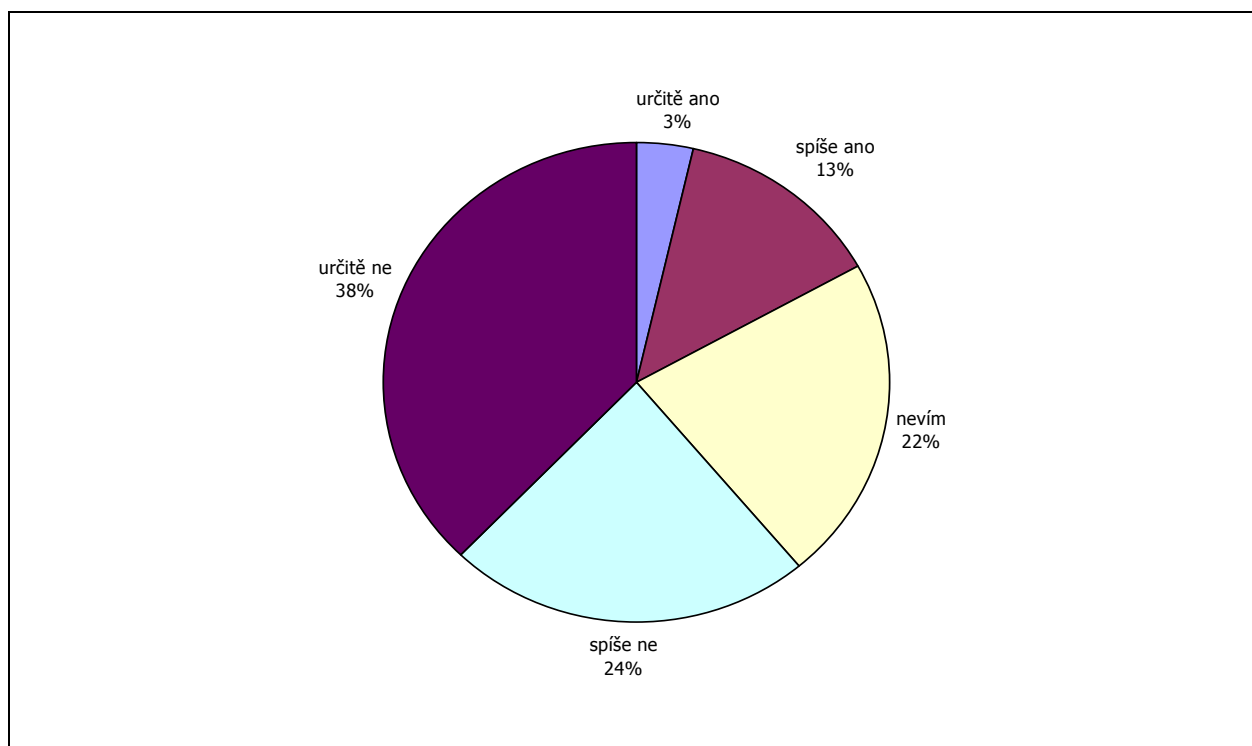
	CELKEM		Zlínský		Moravskosl.	
	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav	Kvóta	Stav
č.1: Studenti VŠ nebo VOŠ 19-29 let	585	574	50	40	61	71
č.2: Pracující ve věku 19-29 let	2477	2377	198	214	267	256
č.3: Pracující ve věku 30-59 let	1989	2179	149	153	219	266
č.4: Nezaměstnaní ve věku 19-29 let	169	197	10	12	18	18
č.5: Nezaměstnaní ve věku 30-59 let	107	136	7	11	12	21
č.6: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 19-29 let	169	232	15	22	18	23
č.7: Ekonomicky neaktivní a nestudující ve věku 30-59 let	104	158	6	14	12	20
CELKEM	5600	5853	435	466	607	675

Vyšetření respondentů z roku 2002

- Výzkum v roce 2002 zahrnoval 8.404 respondentů v 3.081 domácnostech.
- Z 3.081 domácností jsou k dispozici adresy z 2.482 domácností.
- Ve věku 19 – 59 let bylo v roce 2002 6.000 respondentů, ve věku odpovídajícímu věku 19 – 59 let v roce 2007 (tj. v roce 2002 jim bylo 14 – 54 let) bylo 5.990 respondentů v 2.709 domácnostech.
- Pro těchto 2.709 domácností bylo k dispozici 2.361 adres a bylo tedy rozesláno 2.361 avízních lístků. Z toho:
  - 883 avízních lístků se vrátilo / nebylo doručeno. To odpovídá 1.989 respondentů.
  - Na zbývajících 1.578 adres, kde mělo být až 4.000 respondentů, byli rozesláni tazatelé v rámci I. Etapy terénního sběru dat, která byla doplněna dalšími novými respondenty dle pouhého kvótního výběru.
- Výsledky návštěv v domácnostech:

– Celkem respondentů s adresami:	4.000	100 %
– Nepoužitých respondentů s adresami:	1.000	25 %
– Adresa nenalezena, neexistuje, nezastižen nikdo...:	802	20 %
– Adresa nalezena, domácnost se na ní nezdržuje	489	12 %
– Adresa nalezena, respondent se na ní nezdržuje	223	5 %
– Adresa i respondent nalezeni, odmítl(a) rozhovor	455	11 %
– Uskutečněných rozhovorů	1.031	25 %

Statistika souhlasů pro následný výzkum

- Celkem bylo získáno 411 kontaktů se souhlasem pro další kontaktování s podobným výzkumem.
- Tento počet činí 7 % ze všech respondentů.
- Počet lze případně rozšířit o kontakty respondentů, kteří spíše souhlasí / neví a poskytlí kontakt pro kontroly.
- Maximálně půjde o cca 1.200 respondentů.

Přechod absolventů škol ze vzdělávání na pracovní trh

Autor: Martin Zelenka

První vydání.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
M. D. Rettigové 4, Praha 1, v roce 2008 v nákladu 400 výtisků.

Výroba publikace: Cinemax, s.r.o.

Rozsah publikace: 166 normostran

ISBN 978-80-7290-372-6